

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
МІНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЛІНГВІСТЫЧНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ

А. Г. Цымбал

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

Вучэбна-метадычны комплекс

У 3 частках

Частка 2

Ад Рэчы Паспалітай да стварэння БССР

Мінск МДЛУ
2016

УДК 94(476)(075.8)
ББК 63.3 (4Бел)я 73
Ц94

Р э к а м е н д а в а н ы Рэдакцыйным саветам Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта. Пратакол № 2/41 ад 19.05.2015 г.

Р э ц э н з е н т ы: доктар гістарычных навук, прафесар *У. В. Тугай* (БДПУ); кандыдат гістарычных навук, дацэнт *С. Я. Новікаў* (МДЛУ)

Цымбал, А. Г.

Ц94 Гісторыя Беларусі : вучэбна-метадычны комплекс : у 3 ч. Ч. 2.
Ад Рэчы Паспалітай да стварэння БССР / А. Г. Цымбал. – Мінск :
МДЛУ, 2016. – 116 с.
ISBN 978-985-460-731-3 (Ч. 2)
ISBN 978-985-460-504-3

У другой частцы вучэбна-метадычнага комплексу па гісторыі Беларусі падаюцца метадычныя рэкамендацыі, дакументы і матэрыялы, пералік галоўных гістарычных падзей, гістарычных асоб, асноўныя тэрміны і паняцці, заданні для паўтарэння, літаратура па вучэбных тэмах ад часу ўзнікнення Рэчы Паспалітай да стварэння БССР.

Адрасуецца студэнтам гуманітарных спецыяльнасцей устаноў вышэйшай адукацыі, а таксама выкладчыкам дысцыпліны «Гісторыя (Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі)».

УДК 94(476)(075.8)
ББК 63.3 (4Бел)я 73

ISBN 978-985-460-731-3 (Ч. 2)
ISBN 978-985-460-504-3

© Цымбал А. Г., 2016
© УА «Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт», 2016

УВОДЗІНЫ

У адпаведнасці з адукацыйным стандартам, Канцэпцыяй аптымізацыі зместу, структуры і аб'ёму сацыяльна-гуманітарных дысцыплін, якая павялічвае магчымасці студэнтаў да самападрыхтоўкі ва ўстановах вышэйшай адукацыі, а таксама вучэбнай праграмай абавязковага модуля «Гісторыя (Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі)» студэнтам прапануецца другая частка вучэбна-метадычнага комплексу «Гісторыя Беларусі», якая ахоплівае перыяд ад узнікнення Рэчы Паспалітай (1569 г.) да стварэння Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі (1919 г.). Вучэбна-метадычны комплекс арыентаваны на арганізацыю самастойнай працы студэнтаў з мэтай вывучэння асноўнага і дадатковага вучэбнага матэрыялаў, а таксама падрыхтоўкі да семінарскіх заняткаў і выніковага кантролю ведаў.

Другая частка вучэбна-метадычнага комплексу ўтрымлівае дакладныя метадычныя рэкамендацыі па кожным пытанні вучэбнай тэмы, дакументы і матэрыялы да кожнага пытання, пералік галоўных падзей, гістарычных асоб, а таксама змяшчае асноўныя тэрміны і паняцці, літаратуру і заданні для паўтарэння.

Метадычныя рэкамендацыі да кожнай тэмы прадстаўляюць базавыя вучэбныя звесткі, акрэсліваюць логіку і алгарытм самастойнага вывучэння пытання, а таксама змяшчаюць асноўныя праблемныя пытанні, асэнсаванне якіх з'яўляецца неабходным.

Самастойная праца студэнтаў па авалоданні вучэбным матэрыялам павінна грунтавацца на аснове вывучэння:

а) асноўнай вучэбнай літаратуры, да якой адносяцца вучэбныя дапаможнікі і падручнікі. У якасці асноўнага можа быць выкарыстаны падручнік пад рэдакцыяй прафесара Я. К. Новіка, дапушчаны Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь у якасці вучэбнага дапаможніка для студэнтаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне вышэйшай адукацыі (гл.: Новік, Е. К. *Істория Беларуси. С древнейших времен до 2013 г. : учеб. пособие* / Е. К. Новік, И. Л. Качалов, Н. Е. Новік; под ред. Е. К. Новіка. – 4-е изд., испр. и доп. – Минск : Выш. шк., 2013. – 558 с.). Таксама студэнтам рэкамендуецца выкарыстанне іншых вучэбных дапаможнікаў і падручнікаў;

б) дадатковай літаратуры. Паколькі вучэбныя дапаможнікі ўтрымліваюць абагульненую інфармацыю па гісторыі, больш глыбокае вывучэнне асобных праблем і пытанняў можа быць забяспечана азнаямленнем з манаграфічнымі даследаваннямі і навуковымі артыкуламі, якія прыведзены ў спісе дадатковай літаратуры;

в) дакументаў і матэрыялаў. Выкарыстанне першакрыніц з'яўляецца абавязковай умовай самастойнай падрыхтоўкі студэнтаў да семінарскіх заняткаў. Гэта праца патрабуе навукова-тэарэтычнага абагульнення інфармацыі гістарычных крыніц, дапамагае студэнтам паглыблена засвоіць

вучэбны матэрыял, набыць навыкі творчай і аналітычнай працы з дакументамі і матэрыяламі. Азнямленне з рознымі відамі гістарычных крыніц садзейнічае развіццю навыкаў даследчыцкай працы, якая неабходна для пошуку патрэбнай інфармацыі ў крыніцах, аналізу зместу дакументаў, супастаўлення інфармацыі крыніц, выяўлення ступені сапраўднасці і аб'ектыўнасці звестак, што ўтрымліваюцца ў дакументах, вучэбных і навуковых выданнях.

У вучэбна-метадычным комплексе да кожнага пытання дадаюцца некалькі дакументальных матэрыялаў, якія змяшчаюць звесткі, неабходныя для вывучэння.

Студэнтам прапануецца наступны алгарытм аналізу дакументаў і матэрыялаў:

1) паходжанне дакумента. Патрэбна высветліць прычыны, час і гістарычныя ўмовы ўзнікнення ці стварэння дакумента. Калі напісаны тэкст дакумента і хто яго аўтар? Да якога тыпу крыніц адносіцца (афіцыйныя дакументы, лісты, дакументы партый і арганізацый, заканадаўчыя акты, мемуары, перыядычны друк і г.д.);

2) змест тэксту крыніцы. Неабходна засвоіць асноўны змест гістарычнай крыніцы. Зразумець тэрміналогію дакумента. Разгледзець факты і падзеі, што змяшчаюцца ў тэксце крыніцы. Выявіць характарыстыкі асоб, якія згадваюцца ў дакуменце;

3) дакладнасць інфармацыі крыніцы. Ці з'яўляецца аўтар крыніцы сведкам падзеі, якую апісвае? Ці з'яўляецца тэкст першасным або другасным? (Першасны тэкст адпавядае па часе самой падзеі, у другасным – інфармацыя падаецца з іншых першасных крыніц. У той жа час першасны тэкст можа быць напісаны значна пазней за падзею.) З якой мэтай напісаны дакумент? Ці ўтрымлівае ён супярэчнасці, памылкі, забабоны? Супастаўце інфармацыю дакумента з іншымі крыніцамі. Звярніце ўвагу на магчымае разыходжанне поглядаў, ацэнак і высноў;

4) раскрыццё значэння крыніцы і інфармацыі, якую яна змяшчае. Неабходна вылучыць галоўныя праблемы і звесткі, што датычацца вывучаемых пытання і тэмы. Засвойце і прааналізуйце ідэі і палажэнні, якія атрымалі развіццё ў пазначаныя перыяды гісторыі.

Выкарыстанне дакументаў і матэрыялаў падчас самастойнай працы, падрыхтоўкі дакладаў на семінарскія заняткі або напісання творчых прац з'яўляецца абавязковым. Абапіраючыся на першакрыніцы, студэнты падцвярджаюць і абгрунтоўваюць свае высновы. Галоўная ўвага пры падрыхтоўцы надаецца тэарэтычным, гістарыяграфічным і крыніцазнаўчым аспектам праблемы. Пры самастойнай працы асобную ўвагу неабходна звярнуць на дыскусійныя пытанні, якія выклікаюць розныя пункты гледжання і ацэнкі сярод навукоўцаў.

Адной з форм выніковага кантролю ведаў і самастойнай працы па інтэграваным модулі «Гісторыя» з'яўляецца напісанне акадэмічнага эсэ. Студэнтам неабходна прыдумаць і выбраць адну праблему (пытанне, выказванне), якая стане тэмай асабістага эсэ. Задача – сфармуляваць уласнае стаўленне да гэтай праблемы і лагічна абгрунтаваць яго. Падкрэсліваем, што напісанне гэтага віду творчай працы магчыма толькі на аснове дакументальных крыніц.

Вучэбна-метадычны комплекс утрымлівае пералік галоўных падзей, гістарычных асоб і асноўных тэрмінаў і паняццяў, якія прадстаўляюць базавы даведачны апарат.

Напрыканцы кожнай тэмы змешчаны заданні для паўтарэння, а таксама спіс асноўнай і дадатковай літаратуры.

Вучэбна-метадычны комплекс па гісторыі Беларусі пабудаваны ў адпаведнасці з вучэбным планам МДЛУ, згодна з якім на вывучэнне дысцыпліны вылучана 72 гадзіны: 18 гадзін – лекцыі, 16 – семінарскія заняткі і 38 гадзін – самастойная праца студэнтаў.

Метадычныя рэкамендацыі для самастойнай работы

Тэма 1. БЕЛАРУСЬ У ЧАСЫ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ (1569–1795 гг.)

1.1. Люблінская ўнія 1569 г. і ўтварэнне Рэчы Паспалітай

Перыяд гісторыі Беларусі ў складзе Рэчы Паспалітай з'яўляецца дыскусійным і неадназначна ацэньваецца ў гістарычнай навуцы. У гэты час паўсталі шматлікія выклікі звонку, звязаныя з неабходнасцю захавання дзяржаўнасці, нацыянальнай адметнасці і барацьбы са знешнімі ворагамі.

У 1569 г. была падпісана Люблінская ўнія, паводле якой Вялікае Княства Літоўскае і Польшча аб'ядноўваліся ў адзіную дзяржаву – Рэч Паспалітую. Першапачаткова неабходна адзначыць знешняе і ўнутрыпалітычнае становішча ВКЛ напярэдні Люблінскага сейма. Вызначце прычыны, якія прывялі да аб'яднання краін і стварэння новай дзяржавы. Вылучаюць тры групы прычын утварэння Рэчы Паспалітай – знешнепалітычныя, унутрыпалітычныя, дынастычна-рэлігійныя.

Для грунтоўнага вывучэння пытання і пошуку адказу на комплекс праблем, звязаных з утварэннем новай дзяржавы ліцвінаў і палякаў, у першую чаргу патрэбна пазнаёміцца з тэкстам дакументаў і матэрыялаў.

Засвойце сутнасць вызначаных прычын і, выкарыстоўваючы дакументальныя крыніцы, зрабіце выснову адносна фактара, які адыграў вышэйшую ролю ў аб'яднанні. Прааналізуйце, як складваліся адносіны ВКЛ з Маскоўскім княствам і Польшчай у XV–XVI стст., а таксама, якія падзеі прывялі да абвастрэння супрацьстаяння з Масквой. Вызначце, чаму ВКЛ схілілася да выбару менавіта Польшчы ў якасці саюзніка, выкажыце сваю думку наконт таго, чаму не было заключана пагадненне з Маскоўскай дзяржавай. Што адштурхоўвала Вялікае Княства Літоўскае ад магчымага саюза з Масквой і што яму спрыяла?

Асобна неабходна звярнуць увагу на працэс аб'яднання і перагавораў у Любліне, на ўмовы аб'яднання, што прапаноўваліся пасламі ВКЛ і Польскай каронай. Варта адзначыць, на якіх умовах адбылося канчатковае падпісанне ўніі.

У выснове па пытанні паспрабуйце вызначыць станоўчыя і адмоўныя вынікі аб'яднання. Вызначце, ці можна назваць Люблінскую ўнію анексіяй і інкарпарацыяй ВКЛ у склад Польшчы.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 1.1.

1 ИЮЛЯ 1569 г. ИЗ ПОСТАНОВЛЕНИЯ ЛЮБЛИНСКОГО СЕЙМА ОБ УНИИ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО С КРОНОЙ ПОЛЬСКОЙ

<...> Мы, прелаты и паны-рада, духовные и свецкие, князья, все чины Великого Княжества Литовского и земские послы, присутствующие с панами-радой, послами и всеми чинами королевства Польского на этом общем

Люблинском сейме <...> объявляем этим нашим актом всем людям настоящего и будущего времени, до которых только он дойдет, что имея постоянно в виду долг наш перед отечеством нашим Великим Княжеством Литовским, которого честь, достояние, общую пользу, а более всего внутреннюю и внешнюю безопасность мы обязаны упрочить и обеспечить <...>.

2. Так как Королевство Польское и Великое Княжество Литовское представляют собой уже одно нераздельное и неотделимое тело, а также не отдельную, но одну общую республику, которая соединилась и слилась в один народ из двух государств и народов, то необходимо, чтобы этими двумя народами на вечные времена повелевала одна глава, один государь, один общий король, избранный общими голосами Польши и Литвы. Место же избрания его в Польше, а на королевство Польское он будет затем миропомазан и коронован в Кракове <...>.

5. Новый король должен во время своего коронования подтвердить присягою и тотчас же подтвердить одною грамотою и в одинаковых выражениях на вечные времена права, привилегии и вольности всех соединенных таким образом подданных обоих народов и государств.

6. Оба народа будут иметь всегда сеймы и советы общие Коронные в присутствии своего государя, короля польского, а члены совета и послы литовские будут заседать лично между членами совета и послами польскими и совещаться об общих нуждах на сеймах и без сеймов в Польше и Литве.

10. По общему Варшавскому договору никакие союзы, трактаты и мирные условия не должны впредь совершаться и заключаться с другими народами, и никакие посольства не должны быть посылаемы по важным делам в чужие страны без общего ведома и совета обоих народов.

11. Монета как в Польше, так и в Литве должна быть с общего совета однообразна и тождественна по весу, пробе, счету, ценности и по нарицательной стоимости <...>.

12. Король благоволит уничтожить в Польше и Литве все сухопутные и водяные пошлины и мыта, как бы они не звались <...>.

13. Все какие бы то ни было статуты и уставы, по какой бы причине они ни были введены или одобрены в Литве против польского народа <...> никакой силы иметь не должны. Но как поляк в Литве, так и литовец в Польше вольны приобретать честным способом имения и владеть ими на основании права, действующего в той стране, где эти имения находятся.

15. Отныне король не будет созывать никаких других отдельных сеймов для чинов Короны и Литвы, но всегда лишь общий сейм для этих обоих народов, как для одного тела, в Польше, там, где королю и членам совета покажется наиболее удобным.

16. Высшие посты и служебные должности в Великом Княжестве Литовском, ныне не занятые или впоследствии вакантные, король не пожалует никому, кем не будет принесена прежде присяга, потомкам его, коронованным королям польским, и этому нераздельному тему – Короне Польской.

17. <...> все права, привилегии, жалованные от начала унии по сие время в Великом Княжестве Литовском всеми предками короля и самим королем народам литовскому, русскому, жамойцкому и другим народностям и гражданам Великого княжества Литовского, а также землям, уездам, родам и лицам, должны оставаться неприкосновенными и ни в чем ненарушимыми.

Хрестоматия по истории Беларуси : учеб. пособие: в 2 ч. С древнейших времен до 1917 г. / сост. : Я. Трещенок [и др.]; под науч. ред. К. М. Бондаренко. – Минск : Изд. центр БГУ, 2008. – Ч. 1. – С. 187–195.

1.2. Грамадска-палітычны лад Рэчы Паспалітай.

Дзяржаўна-прававое становішча ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай

Рэч Паспалітая – дзяржава двух народаў – Вялікага Княства Літоўскага і Польскай Кароны. Нягледзячы на ўмовы аб'яднання, вызначаныя ў пастанове Люблінскага сейма, на практыцы фактычна аб'яднанне адбылося з пэўнымі асаблівасцямі грамадска-палітычнага ладу і дзяржаўна-прававога становішча ВКЛ ў складзе агульнай дзяржавы.

На падставе дакументаў і матэрыялаў паспрабуйце даць характарыстыку новай дзяржаве. Якімі на практыцы былі вынікі ўніі? Неабходна таксама вызначыць месца ВКЛ у палітычнай сістэме Рэчы Паспалітай.

Гісторыкі па-рознаму ацэньваюць дзяржаўны лад дзяржавы: федэратыўны або канфедэратыўны. Некаторыя разглядаюць Люблінскую ўнію як інкарпарацыю ВКЛ у склад Польшчы. Каб адказаць на гэтае пытанне, прааналізуйце ўмовы падпісанага Люблінскага пагаднення і вызначце асаблівасці выканаўчай (кароль) і заканадаўчай улады (сенат і сейм, каралеўская рада). Таксама акрэсліце значэнне наступных паняццяў: *Пакта канвента, Генрыхавыя артыкулы, канфедэрацыі, рокашы, залатыя шляхецкія вольнасці*.

Трэба адзначыць, што пасля падпісання Люблінскай уніі ВКЛ не спыніла свайго існавання, але яго тэрыторыя была абмежавана беларускімі і літоўскімі землямі. Гісторыкі супадаюць ў думцы, што ўмовы аб'яднання выклікалі незадаволенасць дзяржаўнай эліты княства, таму пачалася барацьба за пераадоўванне адмоўных вынікаў аб'яднання з Польшчай. Прааналізуйце мерапрыемствы ВКЛ, накіраваныя на ўзмацненне самастойнасці княства ў складзе Рэчы Паспалітай. Якую ролю тут адыгралі асобныя сеймы, Галоўны трыбунал і Статут 1588 г.?

У заключэнне зрабіце выснову, характарызуючы дзяржаўны лад Рэчы Паспалітай і становішча ВКЛ у складзе новай дзяржавы. Адкажыце, якія фактары спрыялі ўзмацненню паланізацыйных працэсаў, нягледзячы на выяўленае імкненне ВКЛ захаваць сваю самастойнасць.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 1.2.

ИЗ СТАТУТА ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО 1588 г.

Роздель первый. О персоне нашей г[о]с[по]д[а]рьской.

Артыкуль 1.

Вси обыватели Великого князства Литовского тым одним правом писанымъ и от насъ даным сужоны быти мают.

Напродъ мы, г[о]с[по]д[а]рь, обещуемъ и шлюбуемъ под тою жъ присегою, которую учинили есмо всимъ обывателемъ всихъ земель паньства нашего, великого князства литовского, ижъ всихъ княжатъ панов радъ, духовныхъ и светьских, панов хоруговныхъ, шляхту, мѣста и всихъ подданныхъ нашихъ и всихъ станов в томъ панстве нашемъ Великомъ князстве Литовскомъ и иныхъ всихъ земель, здавна ку тому паньству прислухаючыхъ, почоньшы от вышьшого стану аж до нижшого, тыми одними правы и артыкулы, в томъ же статутѣ ниже[й] писаными и от насъ даными, судити и справовати маемъ. Такъже чужоземцы заграничники великого князства литовьского, приездные и якимъ колвекъ обычаемъ прибылые люди тымъ же правомъ мают быть сужоны и на тыхъ врьдѣхъ гдѣ хто выступить

Роздель третий. О волностяхъ шляхетскихъ и о размноженью великого князства литовского.

Артыкуль 1.

О размноженью великого князства литовьского.

Мы, г[о]с[по]д[а]рь, обещуемъ тежъ и шлюбуемъ то за себе и за потомьки наши, великие кн[я]зи литовские, под тою жъ присегою нашою, которую есмо учинили всимъ обывателемъ всихъ земель великого князства литовьского, ижъ тое то славное панство, великое князство, и вси земли, ку нему здавна и теперь належачие, въ славе, тытулех, столицы, зацности, владзы, можности, росказыванью и въ иныхъ всякихъ належностяхъ и прислухиванью и теж в границахъ ни в чомъ уменшивати и уимовати або понижати не маемъ. И овшемъ ещо всего того примножати хочемъ и будем. И хотя бы пань богъ з ласки своее светое намъ, г[о]с[по]д[а]ру, узычити рачиль паньства иного, або и королевьства, тогды предъсе сего панства нашего, великого князства литовьского, кн[я]зей, панов радъ, духовныхъ

и светских, и всех врядниковъ земских и дворныхъ, шляхту, рицерства и всех иных становъ ни в чомъ не понижати, але от всякое легкости и пониженья стеречи и боронити будем с помочью божою, стараючисе о примноженье и вывышенье того паньства и всех достоинстей, оздобъ и пожитковъ з наболшою пилностью и усилованьемъ нашимъ.

Артыкуль 4.

Мы, г[о]с[по]д[а]рѣ, обещуемъ розмножати великое князство литовское и, што бы розобрано и отышло, зась ку нему привернутьи.

Тежъ добра паньства того, великого князства литовского, не уменьшимъ и то, што будетъ черезъ неприятелей того панства отдалено, розобрано и ку иньшому панству от того панства нашего коли кольвекъ упрошоно, то zase ку власности того великого князства привести, привлацити и границы направити обещуем. А хотя быхмо тежъ кому заграничникомъ пры границахъ тыхъ верхумененыхъ земли, именья, села и люди дали, тогды таковые мают с того служити великому князству литовскому. А хто бы не хотелъ служити – таковых привил[ь]евъ не маем мы и потомки наши деръжати.

Артыкуль 5.

О неданье шляхты и ихъ именей, людей, кгрунтьовъ и всякихъ волностей и тежъ наданья листовъ и привильевъ противъ сему статуту.

Уставуемъ и вечными часы то ховати и держати обещуемъ, ижъ яко продки наши, великие князи литовские, такъ и мы не звыкли никому никоторымъ способомъ бояр, шляхты и ихъ именей, кгрунтьовъ и земля давати, такъ и теперь на вси потомные часы обещуемъ и прирекаемъ под тою жъ присегою нашою, которую есмо учинили всимъ обыватѣлемъ сего паньства нашего, великого князства литовского, бояр, шляхты и ихъ именей, кгрунтьовъ и всякое маетности и иныхъ свободъ и вольностей и правъ в нихъ отбирати и отводити и ниякимъ особамъ которымъ кольве в том панстве обыватѣлемъ, яко и заграничникомъ и постороннымъ и жадному иному давати и записывати и никоторымъ способомъ отдаляти не маем.

Артыкуль 6.

О сойме вальномъ и о соймикахъ поветовыхъ и о выправован[ь]ю ихъ и послан[ь]ю з нихъ пословъ земскихъ на валный сеймъ и о вольныхъ возныхъ отъ войны, такъже о приездчан[ь]ю пановъ рад, врядниковъ земскихъ и шляхты.

Уставуемъ для лепшого порядку во всехъ речахъ и способовъ ку справедливости и обороне, ижъбы з волею всех на сойме потребности зѣмские становили и отправованы были, абы вечными часы пѣредъ соймомъ великимъ

валнымъ, который маемъ мы и потомки наши завѣжды, коли того потреба укажетъ речи посполитой, за порадою радъ наших того ж паньства складаны листы нашими были тежъ соймаки поветовые, а меновите на тых мѣстьцахъ и воеводствахъ, нижей тутъ написаныхъ и постановленыхъ, которіе соймаки такъже листы нашими будутъ складаны не на близшій час и рокъ, только за шест[ь] недель пѣредъ соймоомъ великимъ.

Артыкуль 12.

Около недаванья чужоземьцомъ достоенствъ и врьдовъ всяких, а приходнемъ зъ инъших паньствахъ и оселости не давати.

Такъже мы, г[о]с[по]д[а]рь, обещуемъ и шлюбуемъ под присегою нашою, которую учинили есмо великому князству литовскому и всим станомъ обывателемъ его, беручи то изъ статуту старого, короля его м[и]л[о]сти Жикгимонта Першого, тому паньству, великому князству литовскому, даного, а в сесь укладаючы и на то позволяючы, што жъ в томъ паньстве, великомъ князстве литовскомъ, и во всихъ замлях, ему прислухаючих, достоинствей духовных и светськихъ, городовъ, дворовъ, кгруньтовъ, староствъ, державъ, врьдовъ земскихъ и дворныхъ, посесый або в деръжанье и поживан[ь]е и вечностей жадных чужоземьцомъ и заграничникомъ, ани суседомъ того паньства давати не маемъ. Але то все мы и потомки наши, великие князи литовские, давати будемъ повинни только литве, руси, жомойти – родичомъ старожитнымъ и уроженьцом великого князства литовского и иныхъ земель, тому великому князству належащихъ. А хто зъ чужоземьцовъ, заграничниковъ и суседовъ того паньства и всихъ земель, ему прислухаючих, важиль се што с того упросити, взяти и в деръжанье прийти, а, упомененый будучы, того заразомъ не пустиль, тогды маетность его вся маеть быти взята до столу и скарбу нашего, великого князства литовского. Ведъ же и тубыльцомъ, хотя и родичомъ великого князства литовского, достоенства и врьды всякие мають быти даваны добре значнымъ и правдиве незмышлене в томъ воеводстве або повете оселымъ.

Из Статута Великого Княства Литовского 1588 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://starbel.narod.ru/statut1588_3.htm. – Дата доступа : 03.08.2015.

1.3. Рэфармацыя і Контррэфармацыя ў Вялікім Княстве Літоўскім.

Брэсцкая царкоўная ўнія

Новы рэлігійны і грамадска-палітычны рух, які ўзнік у XVI ст. і атрымаў назву *Рэфармацыя*, аказаў вялікі ўплыў на фармаванне еўрапейскай цывілізацыі. Беларускія землі ў складзе ВКЛ і Рэчы Паспалітай зведалі праявы сацыяльна-рэлігійных вынікаў – стварыўся шэраг хрысціянскіх цэркваў пратэстанцкага накірунку, але гэтыя працэсы мелі свае асаблівасці.

Пры вывучэнні пытання ў першую чаргу ахарактарызуйце рэлігійную сітуацыю ў ВКЛ у пачатку XVI ст., вызначце прычыны і перадумовы распаўсюджвання новых рэлігійных накірункаў на беларускіх землях. Прааналізуйце сацыяльную базу пратэстанцкіх рухаў, адкажыце, чым выкліканы яе асаблівасці і адрозненні ў параўнанні з Заходняй Еўропай. Якія вылучаюць этапы ў развіцці Рэфармацыі ў Беларусі? Вызначце асноўныя асаблівасці пратэстанцкіх догматаў, іх адрозненне ад праваслаўных і каталіцкіх.

З развіццём контррэфармацыйнага руху звязаны спробы Ватыкана вярнуць страчаныя пазіцыі ў грамадстве. Ахарактарызуйце метады барацьбы каталіцкай царквы з пратэстанцкімі цэрквамі. Якім чынам каталіцызм здолеў вярнуць свой уплыў у ВКЛ і РП?

Асобна неабходна звярнуць увагу на ўтварэнне новай уніяцкай, ці грэка-каталіцкай, царквы. Чаму яна была створана? Якія мэты мелі на ўвазе Ватыкан, улады княства і праваслаўныя святары? Як паўплывалі міжнародныя падзеі і знешнія канфлікты на рашэнне аб'яднаць праваслаўе і каталіцызм у Беларусі? Што ўяўляла сабой новая царква?

У айчынай гістарычнай навуцы склаліся некалькі падыходаў да ацэнкі ролі ўніяцкай царквы ў гісторыі Беларусі. Вызначце асноўныя з іх. Выкарыстоўваючы дакументы і матэрыялы да пытання, адкажыце, які падыход, на Ваш погляд, з'яўляецца найбольш абргунтаваным.

У заключэнне зрабіце выснову, ахарактарызуючы значэнне і ролю канфесійнага пытання ў кантэксце фармавання беларускай народнасці і становішча беларускай мовы і культуры ў ВКЛ і Рэчы Паспалітай.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 1.3.

ИЗ БУЛЛЫ ПАПЫ КЛИМЕНТА VIII О ПОДЧИНЕНИИ ГРУППЫ ВЫСШЕГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ПАПЕ РИМСКОМУ

«Рутенские епископы и вся эта богатая и славная нация не имела связи с церковью римской – матерью и наставницей всех церквей, но жила, пользуясь своим языком и письменностью, придерживаясь греческого обряда <...>. Но вот недавно благочестивый брат архиепископ и митрополит киевский, галицкий и всея Руси Михаил (Рагоза), а вместе с ним и многие епископы <...> на соборе после совместного обсуждения они постановили и решительно согласились примириться со своей и всех верующих матерью – церковью римской <...>».

Хрестоматия по истории Беларуси : учеб. пособие: в 2 ч. С древнейших времен до 1917 г. / сост. : Я. Трещенок [и др.]; под науч. ред. К. М. Бондаренко. – Минск : Изд. центр БГУ, 2008. – Ч. 1. – С. 341.

1595 г. АВГУСТА 2. – ЖАЛОВАННАЯ ГРАМОТА
КОРОЛЯ СИГИЗМУНДА III УНИАТСКОМУ МИТРОПОЛИТУ РАГОЗЕ
И ВСЕМУ ДУХОВЕНСТВУ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО
О ПРАВАХ И ПРЕИМУЩЕСТВАХ ЗА ПРИНЯТИЕ УНИИ

<...> Наперод просили абы митрополия, владыцтва иные религе греческое духовенства не были даваны, только люем руского народу и их власное религеи, также, абы от них были 4 особы годные до таковое владзы обираны, с которых абы один на таковые вряды через нас был подаван, а тот абы надалей до трох месчцей на стан духовный святитися был повинен: чого мы им позволимо и потвердимо, коли до едности костела повшехного римского и до послушенства его пристанут и в нем неотменне и тсале будут. <...> О местце в раде, о том, коли тая едность, дасть пан бог, статочне ся заврет, хочет и обещуемо, на сойме, с пана радами нашими и з станы Речи Посполитое до того належачими трактовати (кгдаж то есть речь власне соймови належачая); и о том, абы владза жадная иншая, так духовная, яко светская, за тым зъедноченьем, не была над ними и абы ани, люде, а звлаша з Греции и отколь-кольвек, которые бы оных отрывати от того святого сполку альбо яким-колвек способом трудиити хотели, не были до панств тое Речи Посполитое припущаны <...>.

<...> Што се дотычет, абы монастыри и церкви руские на костелы оборочаны не были, того в добрах наших королевских закажемо: леч в маетностях шляхетцких того учинити не можемо. Братцтва духовные церковные так яко от партиархов постановлены суть и от нас потвержены, абы под послушенством митрополита и иных преложонных своих духовных вцале зоставали (однак кгда се первой под зверхность костела римского прилучат), позволяемо и оных при праве, которое от нас на то мають, заховати хочемо.

Белоруссия в эпоху феодализма / сост. З. Ю. Копыцкий [и др.]. – Минск : Издательство Академии наук БССР, 1959. – Т. 1: С древнейших времен до середины XVII века. – С. 370–372.

1.4. Сацыяльна-эканамічнае развіццё беларускіх зямель у XVII–XVIII ст.

Сацыяльна-эканамічнае развіццё беларускіх зямель у складзе Рэчы Паспалітай характарызаваўся супярэчлівымі з’явамі і тэндэнцыямі. Ажыццяўленне «валочнай памеры» спрыяла зараджэнню больш прагрэсіўных капіталістычных адносін, у той жа час захоўваліся рысы феадальнай гаспадаркі. Акрамя таго, ёй былі характэрны некаторыя адмоўныя з’явы і працэсы.

Пры адказе на пытанне ахарактарызуйце сутнасць аграрнай рэформы, 1557 г. і выявіце аб'ектыўныя прычыны, якія спрыялі яе ажыццяўленню. Вызначце рэгіянальныя асаблівасці правядзення рэформы і іх прычыны.

Адкажыце, якія змены адбыліся ў выніку аграрнай рэформы, характарызуючы становішча сялянскай абшчыны, катэгорыі сялян, іх эканамічнае і прававое становішча, праявы капіталістычных адносін у гаспадарцы і асаблівасці, змены ў калектыўнай псіхалогіі.

У XVII – першай палове XVIII ст. эканоміка Беларусі апынулася ў стане глыбокага заняпаду. Назавіце прычыны крызісу ў эканоміцы.

Кіруючыся канкрэтнымі прыкладамі, вызначце супярэчлівасць аднаўленчых працэсаў з сярэдзіны XVIII ст., раскажыце, як спалучаліся элементы капіталізму ў эканоміцы і праявы застою.

Асобна неабходна прааналізаваць становішча асобных саслоўяў грамадства: шляхты, духавенства, сялян і мяшчан.

У якасці высновы па пытанні адкажыце, як, на Ваш погляд, сацыяльна-эканамічныя працэсы паўплывалі на палітычнае і міжнароднае становішча Беларусі ў складзе Рэчы Паспалітай.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 1.4.

1790 г. – ОТРЫВКИ ИЗ БРОШЮРЫ «UWAGI PRKTYCZNE O PODDANYCH POLSKICH WZGLĘDEM ICH WOLNOŚCI I NIEWOLI» НЕИЗВЕСТНОГО ПОЛЬСКОГО ПУБЛИЦИСТА О ПОЛОЖЕНИИ КРЕСТЬЯН В РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ И ЕЕ ОБЩЕМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПОЛОЖЕНИИ

Мы – сословие, в руках которого ежегодно возрождаются и ваши жатвы, и ваши сборы, возносим руки с мольбой о милосердии <...>. Нет у нас отечества, ибо нет собственности, хотя мы без устали работаем; нет для нас общества, ибо прерваны с нами связи благотворительности, нужда не привязывает нас к нашему очагу; можно ли любить голод и угнетение, плач и стоны? Стеснены для нас арендами продажа и купли: если, отрывая что-либо ото рта, мы пожелаем выменять на грош или для удовлетворения насущной потребности, вместо денег мы вынуждены получать или горелку, или мошеннический расчет. Хозяйничанье ваших надсмотрщиков, комиссаров, экономов разоряет нас отнятием пастбищ, или захватом унавоженных пашен, или изнуряющею дорожною повинностью, безустанным трудом мы не можем добыть себе пропитание...

Пока будет находиться в пренебрежении земледельческое население, имеющее сведения о почве из самого близкого опыта, до тех пор нимало не помогут ни стоящие миллионов академии, ни книги, отличающиеся самым светлым пониманием дела, ни выдумки, изобретенные заграничными

хозяйствами, ни самое искреннее доброжелательство к отечеству, ни примеры самых прибыльных посевов на пашнях и лугах. Черное принуждение заставит нас остаться во мраке, нужда – в неохоте, недостаток – в губительном состоянии, и страна будет пребывать в диком невежестве и горемычной доле...

При нашем рабстве и необеспеченности имущества не разгореться по всей стране свету просвещения, уже столь дорого стоящего! Бесплезно чтить права природы одними устами, когда они пренебрегаются на деле и применении к целому нашему народу. Мануфактурная промышленность не находит усовершенствования среди нищеты. Казна всегда будет пуста, Торговля постоянно убыточна... Отечество без благосостояния и патриотизма останется без защиты, науки не разовьются на отечественной народной почве, придавленной на пашнях и в усадьбе...

Земледелие семи частей страны находится в жалком положении. Может ли ваш раб возделывать надлежащим образом и те пашни, которые он держит, не имея хороших орудий? Может ли он своевременно засеять поля при разбросанности работы и унавозить их при малочисленности скотного двора? Может ли он при своей несостоятельности размножить скот? Может ли собрать деньги при многочисленных уплатах и ничтожных урожаях?..

Белоруссия в эпоху феодализма / сост. А. И. Азаров [и др.]. – Минск : Издательство Академии наук БССР, 1960. – Т. 2: С середины XVII до конца XVIII века. – С. 204–205.

1.5. Знешняя палітыка Рэчы Паспалітай. Войны другой паловы XVI–XVIII стст.

ВКЛ і Рэч Паспалітая з моманту ўтварэння новай дзяржавы былі вымушаны весці шматлікія войны, якія не маглі не паўплываць на палітычнае і сацыяльна-эканамічнае развіццё беларускіх зямель. Для знешняй палітыкі Рэчы Паспалітай былі характэрны супярэчлівасць і непаслядоўнасць. З аднаго боку, войны станавіліся выклікам для захавання незалежнасці дзяржавы, а з другога – кіраўніцтва Рэчы Паспалітай часта праяўляла авантурнасць і ўцягвала княства ў войны, якія не адпавядалі дзяржаўна-нацыянальным інтарэсам і ператваралі Беларусь у арэну баявых дзеянняў. У адзначаны перыяд адбыліся наступныя войны:

- Лівонская вайна;
- «Смута» і інтэрвенцыя ў Маскоўскае княства пачатку XVII ст.;
- Смаленская вайна;
- вайна Расіі з Рэччу Паспалітай;
- вайна Рэчы Паспалітай з Турцыяй;
- Паўночная вайна.

Прааналізуйце перадумовы і прычыны кожнай са згаданых войнаў. Адзначце, з кім ВКЛ мела большасць узброеных канфліктаў. Як Вы лічыце, чым гэта абумоўлена? Якія ацэнкі найбольш значных войнаў сустракаюцца сёння ў гістарычнай літаратуры?

Неабходна засвоіць ход падзей падчас ваенных канфліктаў, вылучыць галоўныя бітвы і іх значэнне. Асобна прааналізуйце вынікі кожнай вайны для Беларусі і значэнне найбольш істотных войнаў.

У высновах да пытання зрабіце абагульненне з ацэнкай кожнай з войнаў для палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, культурнага і нацыянальна-дэмаграфічнага развіцця Беларусі.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 1.5.

КОПИЯ ЛИСТУ П(АН)А ЦИПРИАНА КОМУНЯКИ, ШЛЯХЦИЦА ВОЕВОДСТВА СМОЛЕНСКОГО¹, ПИСАНЕГО ДО ИХ МИЛОСТИ ПАНА ФИЛИППА ОБУХОВИЧА, ВОЕВОДЫ СМОЛЕНСКОГО, В ТЕ СЛОВО

Милостивы пане Обухович, а мой ласкавы пане! З умыслу моего посылаю службу нашего давного, пана Иовхима Говорку, одвешчаючи доброе здоровье Вашей Милости чили нездоровье, в яким на тот час милостивы господ ховать рачит после того перепуду московского. И так знаю, што нудно Вашей Милости на животе. Не гневайсе, Твоя Милость, на мене, што титулу воеводского не доложив: написавши я воеводою Смоленским, то б я солгал; написавши опять безвоеводским, то би се Ваша Милость гневав, хоть нет за што. Я так розумею: коли Смоленск продали², то и титул продали. Много людей об том звешчали, што люди и гроши побрали. Лепей было, пане Филипе, седець у Липе. А тось увалаусе у великою славу, як свинья у грязь. Горш то се стало, коли хто упадет в новым кажусе в густое болото. У злом розумею, в обмовах людских и в соромости сидит, як дьявел у дупли³. От нам за тое, што дешаво Москва соболи прадавала: всю Русь з людьми одебрала. И коли мы обачили густые соболи колнеры, познали зараз, што худо будут биться наши жолнеры. А што мы, дурные, в кожухах семь лит Смолинска добывали, то вы, мудрые, в особолях за четвернацаць недель оддали. Баюся вельми, штоб за тое баба кому пупа не ризала. Об меньшая чию вину, кажуть люде, Осцика небошчика наполохав кат у Вильни, аж мясо его валалосе, што одно картачка писав до Москвы неосторожна. А мы и цара в ногу цаловали, и гроши побрали. А безмал нам тое не минетсе. Пан Гонсевски⁴ немного по-лацинску умев, а з меньшим

людом и аппаратам военным, и з живностью Смоленска додержав. Мудрость великая, кажуць люде: свинья, коли много хто ее заживает, то ничего не дбает, а коли человек надто укусит, и постагнаць мусиць, и хвасту бывает неупокой. София философию радила: седит высоко, говорит глыбоко. Куделя, пане, жаноцкая речь, да шчоб пекла горазд олатки. Есть у мене старые книги, лежат у новым куце. Завседы я там много вычитаю жаноцкой псоты, як яны з ума зводют людей мудрых⁵. А што баб нас гришных к лиху не привели! А колиб дотуль Ваша Милосць писаром быв, тоб човекам слыв, и того б з нас годя было за нашое лихое шалберство. Показуют люде и тое на Вашей Милосци, якобы до вымышляня подымного нихто не быв причиною, только Ваша Милосць, которым выкурили наших мужиков, як веребьев з веника, бо змал з мудрых ораторов не будет много ратаев. Послом zostавши, правды не говорил, только: "Берете копы, депутатам копы, комиссаром копы". А тые копы постригут не одного у хлопы, а пан нет ведома где будет. Ве Гданску есть там кому вал сыпати и без нас. Што-кольвек люде старые говорили, то все правда. И горазд вспомнити маю: коли быв пан Мелешко кашталяном Смоленским, будучи на сойме, – а я на той час за ним з кордиком стояв, – его мова в тые слова была: "Панове! Кажу вам прауду по вельми мудрых людях: Ничого на свети гетая хвиля, што з болота чинят золото, а з золота болото сваими шалберскими мовами"⁶. И он, пане, з прауды непрауду, а з непрауды прауду уробил⁷, а шчобы нас, убогих людей, не мели ошукать и в блазны пострихчи, але, покуль он того докажет, сам кепем зостанет. Надулсе в сенати, как петух галагуцкий. А прауды не пытай, все баламутня, усе держит⁸: так, так, а коли мовит: то не так, – и писнуть не хочет. Не боявса так короля Имсци Зигмунта и всих сенаторов, а не умев боли, одно Часовник а Псалтырь прочитав. По многих книгах зблудився теперечни розум, як коза по лисе, а на прауду светую ни одного ока здорового нет, одно баламутня. За тою баламутнею и сами погибнут, и нас погубят. Розон им, пане, у живот буде. А я такая особка, таки чоловик⁹. Цивунец мой з рыкунею быв з сырами на торгу у ленней маетносци моей¹⁰, чув од когось и то мне звестив, шчо ляхи на мвсци вельми хвосты позакарачивали, – одно б только сейм дойшов альбо съезд быв¹¹; хочут вмсци об тое турбовать. Не кепско. Дай то, боже, шчоб се тое не минуло. И – то ли прауда, чи не, – показывают на вмсци, якобы мев вмсць дванасце сот пехоты¹² затегнут на одыскане Смоленска. Даремное вмсци старане! Мевши четарнасце сот пехоты до обороны Смоленска, людей зацных и добрых, при живности, армате, да не хотив боронити, а теперь только сву маючи греблю у маетности пол оной¹³ сыпать позволяю, а не Смоленска назад одыскивать. Ой, пане! годя Франца витать¹⁴, як слижа в Немен упустит. Не завтра тое будет, минут его и трое людей. И тое кажут доводне: во всих

штурмах вмсци только одного ткача забито и то не вельми знаменитого. Хтось побредив, якобы вмсци воеводство Краковское король, Его Милость, в нагороду Смоленска мает дати. Боются ляхи вельми, штобы твоя милость венгром оных не прадав. Нешто, пане, родом гето деетсе. Дед Твоей Милости, коли генералом быв в Мозыру, то, слышу, за малые грошы и великою непрауду признав¹⁵. Пан отец вмсци, судьёю будучи мозырским за моей памяти у кого больш узяу, таго хорошо осудив. Коли небошчик з того свита уступив, мозыране вельми радые были. А коли б вмсци дагетуль за праудою ходив, то б и бог помогав. Да души так ми тое дзивно, што вмсци триста подвод под одну постель Москва дала. Якое гето лихо! Не постиль была так вельми тяшкая. Знаю: кожнае перко¹⁶ обернулося в чырвонные золотые. Сяк-так было нагородився вмсци перепуд московский, коли гетакою кучу гною дал вывисти з Смоленска. Хмельницкому до Чигирина¹⁷ и тоб не без шкоды было. Пане! У мене гетой бредни есть не мало: одних перин девять, окромь дробных подушак, и то одна кобыла возит, где той бредни треба. Мев бы што и больш до Вмсци писать, зленився. Да уже и стар и не могу¹⁸. Да не гневайся, сподару, А хтож кого остережет, коли не милый давний твой друг. Дат з Тулан дня 6 Юлиа року 1655¹⁹.

¹ Слова: Шляхцица воеводства Смоленского – в краковской копии, изданной Крапивиным (в дальнейшем – Кр.), отсутствуют.

² У Кр.: оддали.

³ У Кр. вместо слова "дьявел" – "дзяцел".

⁴ У Кр.: Госевский.

⁵ У Кр. добавлено: многих и святых.

⁶ У Кр. добавлено: и дышкурсами.

⁷ У Кр. нет слов: а з непрауды прауду.

⁸ У Кр.: з уткою дерзыт.

⁹ У Кр.: иначе: А какая такая особка, таки ж и поп человек.

¹⁰ У Кр.: быв з сынами на торгу у лонной маетности моей.

¹¹ У Кр.: альбо оны быв.

¹² У Кр.: у два на дзесят сот пехоты.

¹³ У Кр.: полонной.

¹⁴ У Кр.: годи фронца витат.

¹⁵ У Кр.: продавал.

¹⁶ У Кр.: перина.

¹⁷ У Кр.: до Чэгорына.

¹⁸ У Кр.: и стать не могу.

¹⁹ У Кр.: 1665 року.

Протасевич, В. И. Памятники политической сатиры XVII в. «Речь Ивана Мелешки» и «Письмо к Обуховичу» / В. И. Протасевич // Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии. Избранные произведения XVI – нач. XIX в. [Электронный ресурс]. – Минск, 1962. – Режим доступа : <http://starbel.narod.ru/obuch.htm>. – Дата доступа : 05.08.2015.

1.6. Паглыбленне палітычнага крызісу і падзелы Рэчы Паспалітай

Складанае знешне- і ўнутрыпалітычнае становішча Рэчы Паспалітай прывялі да знішчэння краіны суседнімі дзяржавамі – Расіяй, Прусіяй і Аўстрыяй.

У першую чаргу трэба вызначыць асаблівасці грамадска-палітычнага ладу Рэчы Паспалітай:

- аслабленне каралеўскай улады;
- барацьба магнацкіх груп за уладу;
- «залатыя шляхецкія вольнасці» і паралізаванасць працы сейму;
- міжканфесійныя супярэчнасці;
- нарастанне антыфеадальнага руху;
- адсутнасць моцнага каралеўскага войска.

Вызначце, як гэтыя з’явы прывялі да абвастрэння палітычнага і сацыяльна-эканамічнага крызісу, а таксама адкажыце, якім чынам суседнія дзяржавы мелі магчымасць умешвацца ва ўнутраныя справы Рэчы Паспалітай.

У той жа час пры адказе на пытанне неабходна прааналізаваць спробы рэформаў з мэтай выратавання Рэчы Паспалітай. Асобна адзначце значэнне Канстытуцыі 3 мая 1791 г. Як Канстытуцыя вырашала найбольш балючыя пытанні дзяржаўнага і грамадскага ладу? Як Вы лічыце, чаму імкненні рэфармаваць краіну і прыняць Канстытуцыі паскорылі чарговую агрэсію суседзяў супраць Рэчы Паспалітай?

Звярніце ўвагу на паўстанне 1794 г. пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі. Азнаёмцеся з дакументальнымі крыніцамі, вызначце мэты паўстанцаў, тое, як яны планавалі іх дасягнуць. Прааналізуйце ход паўстання і адзначце прычыны яго паражэння, якое перарасло ў трэці падзел Рэчы Паспалітай.

У заключэнне дайце гісторыка-прававую ацэнку падзелам Рэчы Паспалітай. Якія ацэнкі перыяду знаходжання беларускіх зямель у складзе гэтай дзяржавы існуюць у гістарычнай навуцы?

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 1.6.

1773 г. МАРТА 22 – ИЗ НАКАЗА ГРОДНЕНСКОГО ПОВЕТОВОГО СЕЙМИКА ПОСЛАМ НА ВАРШАВСКИЙ СЕЙМ ОБ УПАДКЕ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ И ЕГО ПРИЧИНАХ

... Не следует называть первопричиной то, что является лишь следствием беспорядка. Поэтому, если бы мы теперь среди этих развалин нашей родины стали закладывать краеугольные камни под фундаменты будущего управле-

ния, мы должны были бы прежде всего отметить плохое образование, которое не просвещает народ. А от совершенства наук и от улучшения руководства обучением зависит воспитание молодежи. Далее мы бы обсудили несоответствие существующих должностей и учреждений потребностям страны, их до сего времени все еще нечеткую расстановку и подчинение, нерегулярное налогообложение, нерасчетливое, зачастую устанавливаемое в угоду частным интересам, вопреки принципам разумного законодательства, разоряющее некоторых и не для всех равное.

В дальнейшем мы обратили бы внимание на упадок экономики, на ее многочисленные источники, растекающиеся бесполезно, не приумножая богатства страны и не придавая ей подлинного могущества. Мы должны были бы затем признать несостоятельность отечественной торговли, упадок и крайнее сокращение всякого мастерства и ремесла. Мы направили бы свой взгляд на незаселенные города и деревни, а в них – на обедневших жителей, не находящих себе применения, по большей части пребывающих в безделии, представляющих собой только численность, а не приносящее пользу население, на упадок этих городов, редко украшенных лавками, сел и усадеб. Мы обратили бы свой взор на неудобные проезды и водные пути, на закрытие портов и сплавных рек, от чего обесцениваются польские товары. Мы перенесли бы мысленно к многочисленным отраслям управления, касающимся экономики. Мы приняли бы во внимание недостаточное обеспечение правосудия в судах, явные нарушения законов, присвоение судами законодательной власти, предпочтение, оказываемое землевладельцам, преобладание косности, безжалостное отношение к беднякам и беспомощным, выражающееся в ущемлении средств, выделенных на попечительство, вследствие неправильного применения таковых и расточительства.

Переходим мыслью к нашей малочисленной армии. В то время когда во всей Европе армии разрослись и являются главной опорой ее коварной политики, у нас армия еще не упорядочена. Расходы на нее, с одной стороны, излишни, а с другой – недостаточны, и фактически своим существованием она является чуть ли не обузой для страны. Одним словом, сколько бы мы ни обсуждали отдельные отрасли государственного управления, мы еще до дна не дойдем. И лишь тогда, когда мы вникнем в самую сущность управления, будет обнаружен источник вырождения государственной власти, из которого вытекают последствия, проявляющиеся во всех отраслях управления.

Источником является следующее. Наша Речь Посполитая потрясена и ослаблена постоянными бескорольвиями и легко возникающими по частному почину беспорядками. Не обеспечено принятие решений сеймами, поэтому нет ни внутренней, ни внешней безопасности. Нет силы, обеспечивающей исполнение законов.

По этим трем причинам нет власти в стране, а налицо лишь вытекающие из беспорядка последствия.

А между тем необходимо как для государственной власти, так и для подчиненного ей населения, чтобы безопасность и благополучие каждого жителя были гарантированы основным законом.

Белоруссия в эпоху феодализма / сост. А. И. Азаров [и др.]. – Минск : Издательство Академии наук БССР, 1960. – Т. 2: С середины XVII до конца XVIII века. – С. 202–203.

КОНСТИТУЦИЯ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ 3 МАЯ 1791 г.

I. Господствующая религия

Господствующей польской религией есть и будет святая римская католическая церковь со всеми ее законами. Переход из государственной веры в какое-либо другое вероисповедание запрещается под страхом наказания за вероотступничество. Но так как та же святая вера повелевает нам любить ближних наших, мы должны обеспечить государственную опеку и спокойствие в вере для всех людей любых вероисповеданий. Поэтому мы гарантируем свободу религии и обрядов в польских государствах в соответствии с местными уставами.

II. Шляхта, землевладельцы

Чтя память предков наших, как основателей свободного правления, мы торжественно гарантируем шляхетскому стану все свободы, вольности, прерогативы и преимущества в частной и общественной жизни <...>. Шляхту мы считаем первейшими защитниками свободы и настоящей конституции. Поручаем добродетели, чести и чувству гражданства каждого шляхтича уважать святость ее, оберегать ее прочность, как единственную твердыню отечества и наших свобод <...>.

IV. Хлопы, крестьяне

Крестьянское население, в руках которого находится самый щедрый источник богатства страны, которое составляет самую многочисленную часть населения и, следовательно, является самой могучей силой страны, по справедливости, из чувства человечности и христианского долга, а также учитывая наш собственный, хорошо понятый интерес, мы берем под покровительство закона и нашего правительства, устанавливая, что отныне любые свободы, дарствования или договоры, аутентично заключенные между землевладельцами и крестьянами, – независимо от того, касаются ли они всей громады или любого отдельного жителя этой деревни, – должны быть общей и взаимной обязанностью, в соответствии с точным значением условий и описаний, заключенных в указанных дарствованиях и договорах <...>.

Гарантировав, таким образом, землевладельцам все доходы, полагающиеся им от крестьян, и желая всемерно поощрить рост населения страны, провозглашаем для всех людей, как вновь прибывающих, так и тех, кто сначала покинул родину, а затем пожелал вернуться назад, полную свободу, причем в такой степени, что любой человек, прибывший или вернувшийся в государство Речи Посполитой, как только ступит ногой на польскую землю, получает полное право заниматься своим трудом, как и где ему угодно, заключать договоры об оседлости, найме или аренде как угодно и на любой срок, будет свободен поселиться в городе или в деревне, жить в Польше или уехать в любое государство, предварительно выполнив обязательства, добровольно на себя принятые.

V. Правительство, или назначение публичных властей

Всякая публичная власть берет свое начало в воле народа. Следовательно, чтобы единство государства, свобода граждан и общественный порядок оставались вечно в равной мере нерушимы, Польское правительство должно состоять, и по воле настоящего закона всегда будет состоять, из трех (властей): законодательной власти в лице соединенных станов, высшей исполнительной власти в лице короля и стражи и судебной власти в лице юрисдикций, установленных или которые должны быть установлены.

VI. Сейм, или законодательная власть

Сейм, или объединенные станы, будут делиться на две палаты: палату послов и палату сенаторов под председательством короля. Палата послов, как отражение и средоточие всевластия народа, будет святыней законодательства, по этому, прежде всего в палате депутатов будут обсуждаться все проекты <...>.

Так как законодательство не может осуществляться всеми и народ поручает это своим свободно избранным представителям, т. е. послам, настоящим устанавливаем, что послы, избранные на сеймиках, будучи средоточием всеобщего доверия, должны рассматриваться в законодательстве и во всех общих потребностях нации как представители всего народа. Все и везде должно решаться большинством голосов: поэтому *liberum veto*, всякого рода конфедерации и конфедератские сеймы упраздняем навсегда, как противоречащие духу настоящей Конституции, как уничтожающие правление и общественность <...>.

VII. Король. Исполнительная власть

<...> высшую исполнительную власть мы передаем королю и его совету, который будет называться стражем законов. Исполнительная власть обязана точно соблюдать и исполнять законы. Она будет действовать там, где это разрешают законы, где законы требуют надзора за принудительным взысканием и даже действенной помощи.

Польский трон объявляем выборным и фамильным и хотим всегда иметь его таковым... Особа короля – священна и неприкосновенна. Ничего сам не предпринимающий, он не может ни за что отвечать перед народом. Он должен быть не самодержцем, а отцом и главой народа, и таковым его признает и декларирует настоящая Конституция. Наследник трона, придя к совершеннолетию и принеся присягу в верности Конституции, может присутствовать на всех заседаниях рады (стражи), но без права голоса.

<...> Для лучшего функционирования исполнительной власти устанавливаем отдельные комиссии, зависящие и подчиненные страже. Сейм будет выбирать в их состав комиссаров для ведения дел в течение срока, определенного законом. Эти комиссии следующие: 1) эдукационная комиссия, 2) комиссия по вопросам полиции, 3) комиссия по вопросам армии, 4) комиссия по вопросам финансов. Нижестоящие воеводские комиссии, установленные на этом сейме и находящиеся в ведении стражи, будут получать приказы от вышеупомянутых промежуточных комиссий, каждая из них от соответствующей ей, в зависимости от объекта их власти и обязанностей.

VIII. Судебная власть

Судебная власть не может быть осуществляема ни законодательными органами, ни королем. Она должна осуществляться магистратурами, установленными и выбираемыми специально для этой цели. Она должна быть приближена к местам с тем, чтобы каждый человек легко мог найти справедливость, а преступник всегда видел над собой грозную руку государственного закона <...>.

XI. Вооруженные силы

Народ сам должен обеспечить себе оборону от нападения и сохранение целостности государства. Поэтому все граждане являются защитниками целостности родины и ее свобод. Армия есть не что иное, как сила, служащая для обороны и обеспечения порядка и являющаяся частью общей силы народа. Народ должен содержать и уважать свою армию за то, что она посвящает себя целиком его обороне. Армия должна оберегать границы государства и его спокойствие, т. е. должна быть его самым прочным щитом. Чтобы безупречно выполнить это свое назначение, она должна постоянно находиться в подчинении исполнительной власти в соответствии с законом и должна принести присягу быть верной народу, королю и охранять национальную конституцию. Таким образом, армия может быть использована для общей обороны страны, для охраны крепостей и границ или для помощи закону, в случаях если бы кто-нибудь воспротивился его действию.

Конституция Речи Посполитой 3 мая 1791 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=4951>. – Дата доступа : 03.08.2015.

ИНСТРУКЦИЯ БАРОНУ БЮЛЛЕРУ,
ВЫСОЧАЙШЕ УТВЕРЖДЕННАЯ 19-ГО АПРЕЛЯ 1792 ГОДА

<...> Изменения, произведенные 3-го мая 1791 года самыми незаконными путями, в прежней конституции и форме правления, так долго существовавшей в Польше, чувствительно затронули интересы всех соседних государств. Ввиду этого, Ее Императорское Величество быстро приняла бы свои меры, не давая развиться дальнейшим последствиям;

<...> Государыня, предпочитая во всех случаях кроткие меры насильственным, пожелала, для смягчения своих действий, прибегнуть к содействию национальной партии, образовавшей конфедерацию, которая просила помощи и покровительства России и открыла вход в Польшу русским императорским войскам под успокоительным названием покровителей и защитников республики. Ввиду этого, Ее Величество поощряла усердие тех поляков, которые были недовольны переменами, происшедшими в их отечестве и желали восстановления прежних порядков.

<...> Многих из них Она призвала к себе, и они, вполне разделяя Ее намерения, условились между собою в основах своего союза, и избравши начальника артиллерии графа Потоцкого главным маршалом конфедерации, скрепили ее актом и приняли обычную присягу <...>.

<...> Эта партия, состоящая из 15–16 человек (так как бесполезно говорить об их единомышленниках, которые, при всей своей многочисленности, подавлены господствующей силой, и не в состоянии что-либо предпринять), слишком слаба, чтобы действовать сама по себе. Только при помощи императорских войск, которые войдут в Польшу с разных сторон, этой партии возможно будет развиться и приобрести ту устойчивость, которая необходима для представительной корпорации <...>.

<...> Так как намерения Ее Императорского Величества в отношении дел Польши должны были храниться в глубокой тайне, то и нельзя было заранее заручиться большим числом единомышленников, на содействие которых мы могли бы положительно рассчитывать. Кроме особ, уже подписавших акт, и их друзей, на которых они рассчитывают в трех означенных воеводствах, мы имеем мало основания надеяться увеличить число наших сторонников. Хотя военные силы, которыми мы располагаем, достаточно обеспечивают успех предприятия. Тем не менее, мы не пренебрегли ничем, чтобы набрать себе сторонников как в Польше, так и в княжестве Литовском <...>.

<...> Что касается до Литвы, то Императрица послала туда своего генерал-лейтенанта Косаковского, чтоб также образовать там конфедерацию, которая должна присоединиться к коронной. Ему дано письмо от действительного тайного советника графа Безбородко к князю Сапеге, великому

канцлеру Литовскому, которому он предлагает от имени Императрицы стать во главе конфедерации, и еще два письма к епископам виленскому и ливонскому (инфлядскому) князю Мосальскому и Косаковскому, которых он также приглашает от имени Императрицы содействовать предприятию. Сам генерал Косаковский назначается командующим литовскими войсками. Ожидают каждую минуту известия об успехе его путешествия, успехе тем более вероятном, что чувства особ, к которым мы обратились, и общее настроение края, по-видимому, весьма благоприятны. Как бы то ни было, если только образуется литовская конфедерация, то она может соединиться с коронной конфедерацией только при помощи наших войск, которые будут обезоруживать и гнать польские войска. Если состоится это соединение, то тут-то начнется настоящая миссия и деятельность барона Бюллера <...>.

Ее Величество составила план правления, выражающийся в следующих пунктах.

1. Чтобы ни под каким предлогом и ни в какие времена не допускалось прелгать или учреждать престолонаследие, под страхом строжайшего наказания.

2. Чтобы равномерно запрещено было под страхом такового же наказания избирать преемника королю во время его жизни.

3. Чтобы все верховные права, утвержденные вторым актом отдельно от трактата, заключенного в 1768 году между Россией и Польшей, были подтверждены и возобновлены, и преимущественно статья 21 этого акта.

4. Чтобы преимущества должностей высших генералов были восстановлены в том виде, как было в 1717 году, или в царствование Августа III, как необходимый противовес королевской власти.

5. Чтобы все, что было утверждено на настоящем сейме ко вреду союза с Литвою, было уничтожено и все оставлено на прежнем положении.

6. Чтобы закон, отменяющий должность старост, был уничтожен.

7. Чтобы никто не мог быть приговорен к лишению жизни, чести, имущества и звания без суда.

8. Чтобы воспитание юношества никогда не находилось в руках короля.

9. Чтобы налоги, установленные с 1787 года, были уменьшены в размере.

10. Чтобы король никогда не мог вступаться ни в какой частный процесс и чтобы внушения судьям ограничивались формулой: пусть они судят по законам республики.

11. Чтобы сеймы собирались через каждые два года; но никогда не происходили бы в одном и том же месте два раза сряду.

12. Чтобы никакой вопрос, противный религии, свободе и верховным законам, не мог быть предложен сейму.

13. Чтобы *liberum veto* соблюдалось во всех случаях, предписанных законом.

14. Чтоб воспитание юношества сообразовалось с основными законами республики.

15. Чтоб не дозволялось печатать ничего противозаконного.

16. Чтоб в армию республики допускались офицерами только поляки из дворян.

17. Чтоб устроен был определенный порядок для повышения в чины, для того, чтоб никто не терпел от нарушения порядка производства.

18. Чтоб определено было: какие предметы должны решаться единогласно и какие большинством голосов, и чтоб война, мир, усиление войск, налоги, договоры и другие предметы подобной важности решаемы были большинством или на свободном, или на конфедерационном сейме.

19. Чтоб законом объявлено было посягательством против свободы введение вооруженных людей в собрание сейма или сената, насильственное принуждение депутатов давать присягу или подписывать акты, противные их полномочиям, равно как и отказ депутатов отдавать отчет в своем правлении своим избирателям.

20. Чтоб воспрещено было переносить провинциальные суды в столицу.

21. Чтоб суды были восстановлены на том же положении, на каком они находились при Августе III.

22. Чтоб акт относительно гражданских и политических прав всех диссидентов в Польше, в том виде как он был изменен законами 1775 года, был соблюдаем ненарушимо и во веки.

23. Чтоб все эти статьи были включены в *acta conventa* будущих королей Польши.

Инструкция барону Бюллеру, высочайше утвержденная 19-го апреля 1772 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumen-ty/Polen/XVIII/1760-1780/Stegniy/1-20/20.phtml?id=10888>. – Дата доступа : 01.08.2015.

ПАЛАНЕЦКІ ЎНІВЕРСАЛ ТАДЭВУША КАСЦЮШКІ. 7 ТРАЎНЯ 1794 г.

Загадаю <...> парадкавым камісіям ваяводстваў і земляў усяго краю, каб выдалі наступныя распараджэнні:

1. Давесці люду, што ў адпаведнасці з правам ён знаходзіцца пад апекай краёвага ўрада.

2. Што кожны селянін з'яўляецца вольнай асобай. Ён мае права жыць там, дзе хоча. Але павінен давесці парадкавым камісіям, куды ён накіроўваецца, а таксама выплаціць усе даўгі і дзяржаўныя падаткі.

3. Што павіннасці люду змяншаюцца. Той, хто адбываў паншчыну 5 або 6 дзён у тыдзень, будзе працаваць на два дні менш. Хто працаваў 3 або 4 дні, будзе працаваць на адзін дзень менш. Хто працаваў два дні, таксама – на адзін дзень менш. Хто працаваў адзін дзень у тыдзень, той будзе працаваць адзін дзень у два тыдні. <...>

5. Тыя, хто прыме ўдзел у паўстанні, вызваляюцца ад паншчыны на час знаходжання ў войску, пасля вяртання дадому паншчына аднаўляецца. <...>

7. Калі хто-небудзь са старастаў, эканомаў або камісараў парушыць вышэйазначаныя распараджэнні і абцяжарыць павіннасцямі люд <...>, то ён будзе адданы пад крымінальны суд. <...>

Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах: хрэстаматыя / уклад., навук. рэд. А. Ф. Смалянчук. – Вільня: ЕГУ, 2007. – С. 32–33.

1.7. Культура Беларусі ў XVII–XVIII ст.

Культура Беларусі ў складзе Рэчы Паспалітай развівалася ў рэчышчы агульнаеўрапейскіх тэндэнцый. Кантакты з Заходняй Еўропай аказалі непасрэдны ўплыў на культуру. Еўрапейскія культурныя ўплыў арганічна спалучаўся з мясцовымі традыцыямі, што вызначыла ўнікальнасць і непаўторнасць культурнага жыцця Беларусі. Вылучыце асноўныя еўрапейскія рухі і плыні, якія паўплывалі на развіццё культуры ў Рэчы Паспалітай. Як працягваліся кантакты з Заходняй Еўропай? Адначасова саюз з Каронай Польскай паступова прывёў да ўзмацнення польскага ўплыву на культурнае жыццё. Прааналізуйце фактары, якія спрыялі паланізацыі Беларусі.

Адзначце асаблівасці развіцця кнігадрукавання ў Беларусі, ахарактарызуйце дзейнасць беларускіх рэфармацыйных, брацкіх і прыватных друкарняў, а таксама найбольш вядомых выдаўцоў.

Істотныя змены адбыліся ў асветніцкай і школьнай справе. Вызначце асноўныя асаблівасці развіцця рэлігійнай і свецкай адукацыі. Асобна неабходна прааналізаваць стварэнне і дзейнасць Адукацыйнай камісіі ў 1773 г.

Актыўна развівалася бібліятэчная і архіўная справа. Варта разгледзець, што сабой уяўлялі магнацкія бібліятэкі і архівы, створаныя ў Беларусі. Найбагацейшай бібліятэкай у Рэчы Паспалітай з’яўлялася Нясвіжская бібліятэка Радзівілаў, заснаваная ў 1600 г.

Распаўсюджванне Рэфармацыі, гуманістычнага светапогляду і кнігадрукавання спрыялі развіццю беларускай літаратуры. Узнікаюць і атрымліваюць хуткае распаўсюджванне новыя літаратурныя віды і жанры: публіцыстыка, гісторыка-мемуарная літаратура, палітычная саціра і паэзія. Ахарактарызуйце творчую спадчыну найбольш вядомых публіцыстаў тых часоў: С. Буднага, В. Цяпінскага, П. Скаргі, І. Пацея, М. Сматрыцкага і інш.

Прааналізуйце асаблівасці развіцця тэатра, музыкі і выяўленчага мастацтва. Таксама вызначце, як змянялася архітэктурнае аблічча беларускіх гарадоў пад уплывам стылю барока.

У заключэнне зрабіце абагульняльную выснову, характарызуючы спецыфіку культурнага жыцця Беларусі ў складзе Рэчы Паспалітай у кантэксце агульнаеўрапейскіх тэндэнцый, узмацнення польскага культурнага ўплыву і неабходнасці захавання мясцовых традыцый і мовы.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 1.7.

ПРАМОВА МЯЛЕШКІ, КАШТЭЛЯНА СМАЛЕНСКАГА, НА СОЙМЕ У ВАРШАВЕ У 1589 ГОДЗЕ

Найяснейшы милостивы королю и на мене ласкавые панове братя!

Выехавши з дому, богу ся помолил, штоб к вам здоров приехал да и Вашу Милость здоровых огладал¹. Пришло мне з вами радити. А я на таких зъездах николи не бывал и з королем, Его Милостью, николи не заседал. Толко за князей наших, которие королевали и которие воеводами бывали², сэнтэнтій тых не бывало: правым сердцем просто говорили, политыки не знали, а у рот правдою, як солею, в очи кидывали³. Скорож короли больш немцев, як нас улюбили, почали нами шебунковати и, што старые наши князи собрали, то все немцем роздали нашия господари. Проч Жикгмонта⁴ короля! Того нечего и в люди личити, бо Подляше⁵ и Волынь наш вытратив, ляхом менечится. Але Жикгмонта первого, – солодкая память его, – той немцев, як собак, не любил и ляхов з их хитростью велми не любил, а Литву и Русь нашу любително миловал. И горяздо лепш нашия за него мевалися, хоть в так дорогих свитах не хаживали. Другие без ноговиц, як бернардыны, гуляли, а сорочки аж до костей, а шапки аж до самого поеса нашивали. Дай, боже, изнов такой години приждати и тепер! Я сам коли по-домовому вбираюся, то ее милость, пани Мстиславская, малжонка моя, натешитися и наглядетися на мене не может.

Надто вже огледимося на все тое, милостивые панове, и на тую нуждну немецкую штуку, што наброили⁶. А колиж то у них бывало? У сукнях перестых ходят, а гроши без числа мают, а што городов и мест держать⁷, то не хы-хи. Да он пак и замешалися з нами, и горяздо умеют все лихое говорити королем, паном и Речи Посполитой, як туж было баламутять⁸. А коли сам немчино идеть любо жена его поступаеть, через скурку скрипить, шелестить и дорогим пижмом воняет. Колиж до тебе паничик⁹ приедеть, частуй же его достатком да еще и жонку свою подле его посади. А он сидеть, як бес, надувшись, морокуеть, шапкою деи перекривляет и з жонкою нашептывает дей и в долонку сробеть. Да колиж бы гетакого чорта кулаком в морду или полицом по хрибте (так, штобы король, его милость, не слышал), нехай бы морды такой поганой не надымал¹⁰. Помню я короля Гэнрика,

который з заморской немецкой стороны был да зразумел, што мы ему немного давали шебунковати, а немци его не велмя перекриковали. Так он, познавши, што то не штука, да и сам, никому не оказавшись, проч поехал аж в свою сторону, аж за море скинул¹¹.

Кажучи правду, не так виноват король, як тые радные баламуты, што при ним сидят да крутят. Много тутако таких ест, што хоть наша костка, однак собачим мясом обросла и воняет, тые, што нас деруть, губять радные. А за их баламутнями нашинец выживитися не может¹². Речь Посполитую губят; Волынь з Подлясем пропал нам. Знаю: нам приступило, што ходим, как подвареные, бо ся их боимо, правды не мовимо, еще з подхлебными языками потакаемо. А колиб такого беса кулаком в морду, забыв бы другы мутити.

И то, милостивые панове, не малая шкода: слугы ховаемо ляхи. Давай же ему сукню хвалендыфзовую, корми ж его сластно, а зь их службы не пытай, и толко убравшись, на высоких подковах до девок дыбле и ходить з великого кувля трубить. Ты, пане, за стол – а слуга-лях себе за стол, ты – борщик, а слуга-лях на покутнику штуку мяса, ты за фляшу, а он за другую; а коли слабо держиш, то он и з рук вырветь; толко пилнуеть: скоро ты з дому, то он молчком приласкается до жонки. И такого чертополоха з немцами выгнати, што до нас влезли противко праву нашему!¹³ Од их милостей панов-ляхов гинуть старие наши поклоны смоленские. Передирайте очи лучше о Инфлянты, бо тые мечники как влезуть, то их и зублем не выкуриш, як пщолы ад меду¹⁴. Але здармо поговорили есмо о разных наших утратах¹⁵.

И то не малая штука кони-дрыганьты¹⁶ на стайни ховати: давай же им в лето и в зиме овес и сено, подстилай же их на ноч, ховай же для их слугу-ляха конюшего и машталера, а з них жадное службы не пытай. А колиж еще лях, як жеребец, рже коло девок, как дрыгант коло кобыл, приими же к нему двоих литвинов на страж, бо и сам дидко не упилнуеть.

И то на свете дурнина: годинники. Мне притрафилосе на тандете в Киеве купити. Дали есмо за его три копы грошей, а як есмо послали до Вилни на направку, ажно на пятую копу крутить злодеи-заморщик. Добри то наш годинник петух, што не хыбне о полночи кукаракуеть.

И то велми страшная шкода: гологуздые кури ховати, их достатком варити и инные пташки смажити, торты тые цинамоном, микгдалами цукровати¹⁷, – за моей памяти присмаков тых не бывало. Добрая была гуска з грибьками, качка з перчиком, печонка з цыбулею или чосныком; а коли на перепышные достатки, каша рижовая з шафраном; вина венгерского не заживали перед тым, малмазию скромно пивали, медок и горилочку дубали. Але гроши под достатком мевали, мури сильные муровали и войну славную крепко и лучшей держали, как тепер¹⁸.

И то не до речи. В богатых сукнях пани ходять; не знали перед тым тых португали или фортугали; а подолок рухается, а коло подолка чепляеся, а дворянин в ножку, как сокол, загледаеть, штобы где щупнуты солодкого мяса¹⁹. Я ж радил бы, нехай бы беложонки нашие в запинаные давные убералисе козакины, шнурованые на заде носили розьпорки, а к тому, штобы з немецька, заживали плюдрики, не так бы скоро любителну скрадывали бредню. А тепер, хотя з рогатиною на варте стой, в живые очи такого беса не упилнуеш.

Далей о чим радити, не знаю. То Вашей Милости припоминаю, штобы завсегда, сколко сенаторов и панов литовских при королю, Его Милости, было, был бы и я; толко королевщины не маю, бо перед другими не схопил.

А што есмо казали, все правда²⁰. А Уршулю²¹, королевну Его Милости, миленко в ручку поцаловали, как и другие молодшие сенаторчики. Не дивуйтеся, милостливые панове братья, век веком сказываееть: "Сивизна в бороде – и чорьт в лидьвях за поесом". На хорошее видане ставку пупил²².

Не толко в Смоленску, але и в Мозыру увесь повет о том давно радил, кого бы мудьрого на той зьезд к той сентентии выправити, – мене, велдомого, до Вашей Милости послали. И штобы бог дал умети перед королем, Его Милостию, и вами, панове братья, одкрыти нашие рады! Сказал бы хто з вас лучшей, толко не баламутячи, то и я на том перестану.

¹ В ред. Костомарова (в дальнейшем – К.) добавлено: И привитал.

² В ред. Немцевича (в дальнейшем – Н.) иначе: Бо за небошчиков, Великих Княжат наших Литовских.

³ У Н.: А в очи золотую правду говорили; если кто-либо и пошутил, то с хорошим намерением.

⁴ У Н.: Вроде Сигизмунда-Августа; у Вишневого (в дальнейшем – В.): Зыгмунта Августа короля.

⁵ Во всех остальных редакциях: Подлясе.

⁶ У К.: Што наврады.

⁷ Это место у К. отсутствует.

⁸ У В. несколько иначе: Да ве пак у нас и смешались, и по-польски с нами все гораздо умеют говорити, и все лихое королем паном и Речи Посполитой как тут было баламутят; (почти так же сказано и у К.)

⁹ У Н.: поручик.

¹⁰ У Н. это место читается так: А если бы такого чорта по лицу стукнуть так, чтобы и Король Имость узнал, что представляют для нас такие язычники.

¹¹ У В.: скикнул.

¹² В ред. Н. выделенная фраза отсутствует.

¹³ У Н. иначе: Я бы сказал, пора уже этих поляшков с Немцами выгнать от поручика до рады, а то, чем они сумели завладеть против права нашего, отнять у них.

¹⁴ У К. этой фразы нет; У Н. сказано несколько по-другому: Старшие поклоны смоленские, продирайте очи лучше о них поговорить, чем об Инфлянтах, ибо те мистучки как влезут, то их и жубтем не выкуришь, как пчел от меду; у В. передано следующим образом: Од их старшие нашие поклоны Смоленския. Продирайте очи липше ниж о Инфлянты, бо тие мечники как влезут, то их и зублом не выкуриш, як пшчолы од меду.

¹⁵ У В. и К.: интересах.

¹⁶ У Н.: драбанты.

¹⁷ В ред. К. этих слов нет.

¹⁸ В ред. Н. добавлено: В лучшем состоянии содержали поля.

¹⁹ У Н. отсутствует.

²⁰ У Н. этих слов нет.

²¹ У К.: Аннульку.

²² У К. это место отсутствует; у Н. передано следующим образом: Не удивляйтесь мости, панове и братья. Век веком то показывает: седина в бороде, хотя чорт за поясом и искушает на красивый взгляд; у В. вместо слова «пупил» написано «купил».

Протасевич, В. И. Памятники политической сатиры XVII в. «Речь Ивана Мелешки» и «Письмо к Обуховичу» / В. И. Протасевич // Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии. Избранные произведения XVI – нач. XIX в. [Электронный ресурс]. – Минск, 1962. – Режим доступа : <http://starbel.narod.ru/mialeshka.htm>. – Дата доступа : 05.08.2015.

ГАЛОЎНЫЯ ПАДЗЕІ

1558 – 1583 гг. – Лівонская (Інфлянцкая) вайна – вайна Расіі з Лівоніяй, ВКЛ, Польшчай і Швецыяй, за выхад да Балтыйскага мора.

1569 г. – падпісанне Люблінскай уніі – пагаднення аб дзяржаўна-палітычным саюзе ВКЛ з Польшчай, паводле якога ўтварылася новая дзяржава – Рэч Паспалітая.

1588 г. – III Статут ВКЛ.

1596 г. – Брэсцкая царкоўная ўнія, стварэнне уніяцкай (грэка-каталіцкай) царквы на тэрыторыі Беларусі і Украіны.

1632 – 1634 гг. – вайна паміж Расіяй і Рэччу Паспалітай.

1648 – 1651 гг. – антыфеадальная вайна, якая разгарнулася ў сувязі з пачаткам паўстання Б. Хмяльніцкага на Украіне.

1654 – 1667 гг. – вайна паміж Расіяй і Рэччу Паспалітай за Беларусь і Украіну.

1667 г. – Андрусаўскае перамір’е, якім скончылася вайна 1654 – 1667 гг. Масква пакідала за сабой захопленае Смаленскае ваяводства, Северскія землі з Чарнігавам і Старадубам. Да Расіі адыходзіла Левабярэжная Украіна і на два гады Кіеў.

1696 г. – забарона пісаць дзяржаўныя дакументы на беларускай мове ў ВКЛ.

1700 – 1721 гг. – Паўночная вайна.

1768 г. – пастанова сейма Рэчы Паспалітай аб ураўноўванні ў правах пратэстантаў і праваслаўных з католікамі.

1772, 1793, 1795 гг. – тры падзелы Рэчы Паспалітай. Уключэнне тэрыторыі Беларусі ў склад Расійскай імперыі.

1788 – 1792 гг. – Чатырохгадовы Сейм, прыняцце рашэнняў аб правядзенні рэформаў у Рэчы Паспалітай.

1791 г., мая – прыняцце Канстытуцыі Рэчы Паспалітай.

1794 г. – паўстанне пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі.

ГІСТАРЫЧНЫЯ АСОБЫ

Агінскі Міхал Казімір (1730–1800) – дзяржаўны дзеяч Рэчы Паспалітай, вялікі гетман ВКЛ, з 1768 г. – адзін з кандыдатаў Кацярыны II на польскі пасад. Жыў у Слоніме, дзе пабудаваў некалькі прадпрыемстваў, друкарню, стварыў оперны тэатр і капэлу. Пісаў музыку і літаратурныя творы. Па яго ініцыятыве і на яго грошы быў пабудаваны канал Агінскага.

Аляксей Міхайлавіч Раманаў (1629–1676) – расійскі цар. У 1654 г. пачаў захопніцкую вайну супраць Рэчы Паспалітай, якая прынесла велізарныя страты Беларусі. Асабіста ўзначальваў ваенныя паходы, быў у Смаленску (1654), Вільні, Гродна (1655).

Баторый Стэфан (1533–1586) – кароль польскі і вялікі князь літоўскі, адзін з выбітных кіраўнікоў Рэчы Паспалітай (1576–1586). Праславіўся ў першую чаргу як палкаводзец, які вярнуў ВКЛ адабраныя Масковіяй землі. Вядомы як вопытны дыпламат, рэфарматар, мецэнат.

Валовіч Яўстафій (каля 1520–1587) – дзяржаўны і грамадскі дзеяч ВКЛ. Выступаў супраць Люблінскай уніі 1569 г. Яго падтрымкай як мецэната карысталіся вядомыя гуманісты-рэфарматары С. Будны, В. Цяпінскі. Пад яго кіраўніцтвам і Л. Сапегі быў падрыхтаваны Статут ВКЛ 1588 г.

Касцюшка Андрэй Тадэвуш Банавентура (1746–1817) – палітычны і ваенны дзеяч Рэчы Паспалітай, удзельнік змагання паўночна-амерыканскіх штатаў за незалежнасць у 1776 г., кіраўнік нацыянальна-вызваленчага паўстання 1794 г. у Польшчы, Беларусі і Літве. Паходзіў з беларускай шляхты. За ўдзел у паўстанні 1794 г. быў зняволены, у 1796 г. амніставаны Паўлам I. Жыў у Францыі, Швейцарыі. Пахаваны ў Кракаве. Яго імем названа самая высокая гара ў Аўстраліі, адна з акруг штата Індыяна, горад у штаце Місісіпі, астравы на Алясцы (ЗША).

Панятоўскі Станіслаў Аўгуст (1732–1798) – апошні польскі кароль і вялікі князь Літоўскі, паходзіў з Беларусі (маёнтак Воўчын Брэсцкага павета), да 1764 г. – стольнік Вялікага Княства Літоўскага.

Радзівіл Мікалай (1515–1565) – выбітны дзяржаўны і рэлігійны дзеяч, мецэнат навукі і культуры. Займаў пасады віленскага ваяводы, канцлера. Адыгрываў першыя ролі ў палітычным жыцці ВКЛ. Садзейнічаў узмацненню рэфармацыйнага руху і асабліва распаўсюджванню кальвінізму. Заснаваў друкарні ў Брэсце, Нясвіжы. Апякаў дзеячоў культуры, у прыватнасці С. Буднага.

Радзівіл Януш (1612–1655) – ваявода віленскі, вялікі гетман ВКЛ. Узначальваў войскі княства ў барацьбе супраць казакаў і маскоўскіх палкоў. Падаўляў антыфеадальныя выступленні сялян і гараджан. Прыхільнік узмацнення самастойнасці ВКЛ. Падпісаў Кейданскую ўнію 1655 г. ад уніі з Польшчай да ўніі са Швецыяй.

Сянега Леў (1557–1633) – выбітны палітычны і грамадскі дзеяч ВКЛ, займаў пасады канцлера і гетмана, адзін з арганізатараў Трыбунала ВКЛ 1581 г. і складальнікаў Статута ВКЛ 1588 г. У сваёй палітыцы адстойваў суверэнітэт ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай, выступаў супраць права польскай шляхты набываць у княстве маёнткі і пасады.

Скарга Пётр (1536–1612) – царкоўна-рэлігійны і палітычны дзеяч Рэчы Паспалітай, першы рэктар Віленскай езуіцкай акадэміі, ініцыятар і прапагандыст Брэсцкай уніі. Прыхільнік моцнай цэнтралізаванай дзяржавы.

Сматрыцкі Мялецій (1572–1633) – царкоўны і грамадскі дзеяч, пісьменнік. У 1619 г. у мястэчку Еўе ўпершыню выдаў «Граматыку», якая на працягу XVII–XVIII стст. служыла падручнікам па царкоўнаславянскай мове для ўсяго ўсходнеславянскага насельніцтва. Выступаў супраць Брэсцкай царкоўнай уніі, аднак потым прыняў яе.

Ясінскі Якуб (1759–1794) – кіраўнік і актыўны ўдзельнік нацыянальна-вызваленчага руху ў ВКЛ, прадстаўнік т.зв. «віленскіх якабінцаў». Быў адкліканы з ВКЛ з-за абвінавачванняў у «ліцвінскім» сепаратызме. Загінуў пры абароне Варшавы.

АСНОЎНЫЯ ТЭРМІНЫ І ПАНЯЦЦІ

Генрыхавыя артыкулы – дзяржаўныя акты Рэчы Паспалітай, якія абмяжоўвалі вярхоўную ўладу сеймам, прынятыя ў 1574 г. пры абранні каралём і вялікім князем Генрыхам Валуа. У другой палове XVII – XVIII стст. пацвярджаліся ўсім каралямі Рэчы Паспалітай. У іх абвяшчалася свабоднае абранне караля, яго абавязак склікаць сейм раз у два гады і без сеймавай згоды не зацвярджаць новыя падаткі і пошліны. Калі кароль парушаў свае абяцанні, шляхта мела права адмовіцца ад падпарадкавання і выступіць супраць яго.

Канстытуцыя Рэчы Паспалітай – асноўны закон Рэчы Паспалітай, прыняты 3 мая 1791 г. Адна з найбольш дэмакратычных у свой час. Была першым у Еўропе і другім у свеце (пасля Канстытуцыі ЗША) асноўным законам, зафіксаваным пісьмова. Захоўваючы феадальны лад у краіне, Канстытуцыя разам з тым адкрыла шлях буржуазным рэформам, ліквідавала выбарнасць караля, права «ліберум вета», скасавала ўнію Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага, стварыўшы тым самым унітарную дзяржаву.

Канфедэрацыя – у Рэчы Паспалітай часовы саслоўны палітычны саюз для дасягнення пэўнай мэты. Існаванне было выклікана слабасцю дзяржаўнай улады. Стварэнне канфедэрацый было забаронена сеймам 1717 г., Чатырохгадовым сеймам і Канстытуцыяй 3 мая 1791 г., але гэта не было здзейснена.

Контррэфармацыя – рэлігійна-палітычны рух у Еўропе ў другой палове XVI–XVII стст., узначалены папствам і накіраваны супраць Рэфармацыі. Мела мэтай рэстаўрацыю страчаных пазіцый каталіцызмам. На Беларусі ўзмацнілася пасля падпісання Люблінскай уніі 1569 г.

«Ліберум вета» – звычай у дзяржаўным праве ВКЛ і Рэчы Паспалітай, паводле якога кожны дэпутат сейма ці сейміка (нават без абгрунтавання) мог выказаць нязгоду з любой сеймавай пастановай, што азначала спыненне пасяджэння і скасоўвала ўсе прынятыя на ім рашэнні. Упершыню выкарыстаны ў 1652 г., ліквідаваны Канстытуцыяй 3 мая 1791 г.

Магнаты – буйныя феодалы-землеўладальнікі, прадстаўнікі радавітай знаці, найбольш уплывовая частка феадальнага саслоўя.

Паланецкі ўніверсал – зварот Т. Касцюшкі да насельніцтва Рэчы Паспалітай, у якім абвешчалася асабістае вызваленне сялян ад прыгоннай залежнасці, змяншэнне паншчыны, вызваленне сялян – удзельнікаў паўстання – ад феадальных павіннасцей пасля перамогі. Рэалізацыя ўніверсала сустрэла процідзеянне шляхты.

Рэфармацыя – грамадска-палітычны рух у Заходняй Еўропе ў XVI ст., накіраваны супраць каталіцкай царквы і феадальных парадкаў. Рэфармацыя паклала пачатак пратэстантызму, асабліва такім яго плыням, як лютэранства і кальвінізм.

Сялянскія атрады шышоў – атрады самаабароны, якія ствараліся сялянамі з мэтай абароны ад войскаў захопнікаў у часы вайны 1654–1667 гг. Ужо ў 1655 г. атрады прыносілі нямала шкоды, і расійскі цар Аляксей Міхайлавіч быў вымушаны адправіць супраць іх спецыяльныя карныя фарміраванні.

ЛІТАРАТУРА ДА ТЭМЫ 1

1. *Брыгадзін, П. І.* Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі: вучэб. дапам. / П. І. Брыгадзін. – Мінск : ДІКСТ БДУ, 2015. – 288 с.

2. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэд кал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Ю. Бохан [і інш.]. – Т. 3: Беларусь у часы Рэчы Паспалітай. – Мінск, 2007. – 345 с.

3. Гісторыя Беларусі: вучэб. дапам.: у 2 ч. / пад рэд. Я. К. Новіка, Г. С. Марцуля. – 2-е выд. – Мінск, 2007. – Ч. 1: Ад старажытных часоў па люты 1917 г. – 398 с.

4. *Ермаловіч, М. І.* Беларуская дзяржава Вялікае Княства Літоўскае / М. І. Ермаловіч. – Мінск, 2000. – 435 с.

5. *Казлякоў, У. Р.* Гісторыя Беларусі (у кантэксце еўрапейскай цывілізацыі): вучэб. дапам. / пад рэд. Л. В. Лойкі. – Мінск, 2003. – 348 с.
6. *Ковкель, И. И.* История Беларуси с древнейших времен до нашего времени / И. И. Ковкель, Э. С. Ярмусик. – Минск, 2006. – 622 с.
7. *Новик, Е. К.* История Беларуси. С древнейших времен до 2013 г. : учеб. пособие / Е. К. Новик, И. Л. Качалов, Н. Е. Новик; под ред. Е. К. Новика. – 4-е изд., испр. и доп. – Минск: Выш. шк., 2013. – 558 с.
8. Нарысы гісторыі Беларусі: у 2 ч. / М. П. Касцюк [і інш.]. – Мінск, 1994. – Ч. 1. – 528 с.
9. *Трещенок, Я. И.* История Беларуси: учеб. пособие: в 2 ч. / Я. И. Трещенок. – Могилев, 2005. – Ч. 1: Досоветский период. – 296 с.
10. *Чигринов, П. Г.* Очерки истории Беларуси: учеб. пособие / П. Г. Чигринов. – Минск, 2007. – 463 с.
11. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мінск, 1993–2003.

Дадатковая літаратура

1. *Аніпяркоў, В. В.* Утварэнне і механізм дзеяння інстытутаў Таргавіцкай канфедэрацыі на беларускіх землях ВКЛ / В. В. Аніпяркоў // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 3. – 2009. – № 3. – С. 12–17.
2. *Бельскі, А. М.* Вялікае мастацтва артылерыі: Казімір Семяновіч / А. М. Бельскі, М. А. Ткачоў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 52 с.
3. *Габрусь, Т. В.* Мураваныя харалы: сакральная архітэктура беларускага барока / Т. В. Габрусь. – Мінск: Ураджай, 2001. – 286 с.
4. *Галубовіч, В. У.* Палітычная сістэма Вялікага княства Літоўскага ў 1588–1648 гг. / В. У. Галубовіч // Беларус. гіст. часоп. – 2010. – № 3. – С. 26–33.
5. *Гардзееў, Ю.* Да пытання развіцця беларускай мовы ў XVIII ст. / Ю. Гардзееў // Беларус. гіст. часоп. – 2008. – № 11. – С. 3.
6. *Голубеў, В.* Сельская грамада ў Беларусі XVI–XVIII стст. / В. Голубеў // Беларус. гіст. часоп. – 2008. – № 10. – С. 8.
7. *Гужалоўскі, А.* Войска ВКЛ: апошнія старонкі гісторыі / А. Гужалоўскі // Беларус. гіст. часоп. – 1994. – № 1. – С. 48–52.
8. *Дземідовіч, А.* Дыпламатычныя адносіны Рэчы Паспалітай і Рускай дзяржавы ў пачатку XVII ст. / А. Дземідовіч // Беларус. гіст. часоп. – 2011. – № 5. – С. 40–46.
9. *Дземідовіч, А. В.* Узаемадачынненні Вялікага княства Літоўскага з Расійскай дзяржавай (першая трэць XVII ст.) / А. В. Дземідовіч // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 3. – 2008. – № 3. – С. 3–7.
10. *Казакоў, Л.* Узнікненне і развіццё фальваркаў у шляхецкіх уладаннях у ВКЛ (другая палова XVI – першая палова XVII ст.) / Л. Казакоў // Беларус. гіст. часоп. – 2010. – № 4. – С. 22–30.

11. *Лазука, Б. А.* Беларускае барока: гісторыка-тэарэтычныя праблемы стылю / Б. А. Лазука. – Мінск: Беларусь, 2001. – 144 с.
12. *Лойка, П. А.* Шляхта беларускіх зямель у грамадска-палітычным жыцці Рэчы Паспалітай другой паловы XVI – першай трэці XVII ст. / П. А. Лойка. – Мінск: БДУ, 2002. – 98 с.
13. *Мальдзіс, А.* Як жылі нашы продкі ў XVIII ст. / А. Мальдзіс. – Мінск: Лімарыус, 2001. – 383 с.
14. *Марозава, С. В.* Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596–1839 гады) / С. В. Марозава; пад навук. рэд. У. М. Конана. – Гродна: Гродз. дзярж. ун-т імя Я. Купалы, 2001. – 352 с.
15. *Мацук, А.* Узмацненне канфлікту паміж магнацкімі родамі Сапегаў і Радзівілаў і канчатковае афармленне антырадзівілаўскай кааліцыі / А. Мацук // Беларус. гіст. часоп. – 2009. – № 10. – С. 31.
16. *Мялешка, В.* І ўзняўся люд просты: Да 300-годдзя з дня нараджэння Васіля Вашчылы – кіраўніка Крыч. паўстання 1740–1744 г. / В. Мялешка, П. Лойка. – Мінск: Беларусь, 1992. – 80 с.
17. *Падалінскі, У.* Шляхта ВКЛ і вальны сойм Рэчы Паспалітай 1570 года / У. Падалінскі // Беларус. гіст. часоп. – 2004. – № 6. – С. 50.
18. *Падокшын, С. А.* Унія. Дзяржаўнасць. Культура (філасофска-гістарычны аналіз) / С. А. Падокшын. – 2-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2000. – 111 с.
19. *Пілецкі, В. А.* Гісторыя эканомікі Беларусі (ад старажытных часоў да пачатку ХХІ ст.): вучэб. дапам. / В. А. Пілецкі. – 3-е выд. (дапрац.) – Мінск: БДПУ, 2009. – 192 с.
20. *Поляк, Н.* Дысідэнцкае пытанне на беларускіх землях у кантэксте міжнародных адносін у 1660–1768 гг. / Н. Поляк // Беларус. гіст. часоп. – 2007. – № 2. – С. 30–35.
21. *Прокошина, Е. С. К. Лыщинский* / Е. С. Прокошина, В. Ф. Шалькевич. – Мінск: Беларусь, 1986. – 93 с.
22. *Саверчанка, І.* Брэсцкая царкоўная ўнія 1596 года: гістарычныя перадумовы і абставіны падпісання / І. Саверчанка // Беларус. гіст. часоп. – 2006. – № 12. – С. 23.
23. *Саверчанка, І.* Канцлер Вялікага Княства: Леў Сапега / І. Саверчанка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 63 с.
24. *Сагановіч, Г.* Невядомая вайна: 1654–1667 / Г. Сагановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – 144 с.
25. *Тарэлка, М.* «Адкуль пайшлі ідалы»: помнік рэлігійна-палемічнай літаратуры з рукапіснай спадчыны татараў Вялікага княства Літоўскага М. Тарэлка, І. Сынкова. – Мінск: Тэхналогія, 2009. – 425 с.
26. *Ткачоў, М.* Вайна Расіі з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг. / М. Ткачоў // Беларус. гіст. часоп. – 1993. – № 1. – С. 83–90.

27. *Філатава, А. М.* Паўстанне 1794 г. на Беларусі і Літве / А. М. Філатава // Актуальныя пытанні гісторыі Беларусі ад старажытных часоў да нашых дзён: зб. арт. – Мінск, 1992. – С. 83–91.

28. *Хурсан, Т.* Рассяленне і заняткі стараабраднікаў на тэрыторыі Усходняй Беларусі / Т. Хурсан // Беларус. гіст. часоп. – 2008. – № 9. – С. 18.

29. *Цясельскі, Т.* Удзел войска Вялікага княства Літоўскага ў вайне з казакамі (лета 1652 – канец 1653 г.) / Т. Цясельскі // Беларус. гіст. часоп. – 2012. – № 1. – С. 24–28.

30. *Юхо, Я.* «Нарадзіўся я ліцьвінам...» : Тадэвуш Касцюшка / Я. Юхо, У. Емяльянчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 68 с.

ЗАДАННІ ДЛЯ ПАЎТАРЭННЯ

1. Галоўныя прычыны заключэння Люблінскай уніі:

- а) паражэнне ВКЛ у вайне з Турцыяй;
- б) паражэнне ВКЛ у вайне са Швецыяй;
- в) цяжкі стан княства падчас вайны з Масковіяй;
- г) імкненне шляхты ВКЛ атрымаць роўныя правы з польскай шляхтай.

2. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- а) Палянаўскі мір;
- б) Ям-Запольскі мір;
- в) Дэўлінскае перамір'е;
- г) Андрусаўскае перамір'е.

- 1) адмова Уладзіслава Вазы ад прэтэнзій на рускі трон;
- 2) ВКЛ вярнула ў склад сваёй тэрыторыі Смаленск;
- 3) мірнае пагадненне па выніках Лівонскай вайны;
- 4) перадача Левабярэжнай Украіны і на два гады Кіева Маскве.

3. Вызначце дакладныя характарыстыкі рэгіянальнага развіцця сельскай гаспадаркі на Беларусі ў XVIII ст.:

- а) на ўсёй тэрыторыі пераважала фальваркавая сістэма гаспадарання, месцамі асобныя паны пераводзілі сялян на чынш;
- б) фальваркавая сістэма гаспадарання пераважала на захадзе і ў цэнтры Беларусі, на ўсходзе – чыншавая сістэма гаспадарання;
- в) фальваркавая сістэма гаспадарання пераважала на ўсходзе Беларусі, на захадзе – чыншавая сістэма гаспадарання;
- г) фальваркавая сістэма гаспадарання на працягу XVIII ст. была ліквідавана на ўсёй тэрыторыі Беларусі.

4. Укажыце накірунак Рэфармацыі, які атрымаў найбольшае распаўсюджванне ў ВКЛ.

- а) кальвінізм;
- б) лютэранства;
- в) англіканства;
- г) арыянства;
- д) антытрынітарызм.

5. Вызначце ўмовы заключэння ўніі паміж праваслаўнай і каталіцкай цэрквамі ў ВКЛ:

- а) захоўваліся ўсе царкоўныя святы згодна з праваслаўным календаром;
- б) на галоўныя пасады ўніяцкай царквы прызначаліся прадстаўнікі Ватыкана;
- в) дазвалялася пераводзіць у каталіцтва ўніятаў;
- г) Папа Рымскі з'яўляўся галавой царвы толькі ў пытаннях веры;
- д) манастыры і цэрквы часткова пераўтвараліся ў касцёлы;
- е) уніяты прымалі некаторыя догматы каталіцкай царквы.

6. Казацкае паўстанне ва Украіне пад кіраўніцтвам Б. Хмяльніцкага, якое распаўсюджвалася на тэрыторыю Беларусі, мела тут характар:

- а) вызваленчай барацьбы супраць польскіх феодалаў;
- б) грамадзянскай вайны паміж рознымі сацыяльнымі групамі беларускага насельніцтва;
- в) вайны праваслаўных беларусаў супраць каталікоў і ўніятаў;
- г) народнай барацьбы супраць інтэрвенцыі запарожскіх казакоў.

7. Вызначце правільную паслядоўнасць:

- а) адрачэнне ад трона Яна Казіміра Вазы;
- б) захоп рускай арміяй Вільні;
- в) Кейданская ўнія;
- г) антырускае паўстанне ў Магілёве.

8. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- а) «дзяржавы»;
- б) надворныя харугвы;
- в) засцяпковая, ці шарачковая шляхта;
- г) канфедэрацыя;
- д) магнаты.

1) аб'яднанні шляхты, накіраваныя супраць дзяржаўнай улады;

2) буйныя ўладанні магнатаў, у якіх дзейнічала асобнае ад дзяржаўнага заканадаўства;

3) прыватнае войска магнатаў;

4) найбольш уплывовыя і замежныя прадстаўнікі феадальнага саслоўя;

5) феодалы, якія страцілі зямельную маёмасць.

9. Падчас Чатырохгадовага сейма 1788–1792 гг.:

- а) ліквідавана Люблінская ўнія;
- б) створана Скарбовая камісія і Адукацыйная камісія;
- в) створаны ўрад Рэчы Паспалітай – Пастаянная Рада;
- г) прынята Канстытуцыя;
- д) Рэч Паспалітая абвешчана рэспублікай, ліквідавалася манархія;
- е) створана Генеральная кангрэгацыя праваслаўнай царквы Рэчы Паспалітай.

10. У XVII–XVIII стст. у шляхецкім асяроддзі шырока распаўсюдзілася традыцыя напісання партрэтаў, на якіх шляхцічы маляваліся апранутымі ў старадаўнія касцюмы, маляваліся ўсе атрыбуты ўлады, якімі валодаў шляхціч, яго герб. Гэты так званы _____ партрэт, выконваў важную _____ функцыю.

Метадычныя рэкамендацыі для самастойнай работы

Тэма 2. БЕЛАРУСЬ У СКЛАДЗЕ РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ (КАНЕЦ XVIII–ПАЧАТАК XX ст.)

2.1. Сацыяльна-эканамічнае развіццё і палітычнае становішча беларускіх губерняў у канцы XVIII – першай палове XIX стст.

У выніку падзелаў Рэчы Паспалітай беларускія землі апынуліся ў складзе Расійскай імперыі. Перыяд канца XVIII – пачатку XX ст. вызначаўся глыбокімі зменамі ў грамадска-палітычным, сацыяльна-эканамічным жыцці, а таксама істотнымі трансфармацыямі нацыянальна-культурнай сферы ў еўрапейскай цывілізацыі. Фарміраванне буржуазнага грамадства, стаўленне сучасных нацый, рост нацыянальных рухаў і ўзнікненне праектаў нацыянальных дзяржаў сталі вызначальнымі рысамі адзначанага перыяду. У XIX ст. адбываецца зараджэнне беларускага нацыянальнага руху, які ў пачатку XX ст. акцэнтуюе ўвагу на ідэі стварэння беларускай дзяржаўнасці. У адрозненне ад заходніх краін успрыманне сучасных формаў арганізацыі грамадства ў Расійскай імперыі адбывалася маруднымі тэмпамі. Для расійскай дзяржавы, грамадства і эканомікі былі ўласцівы кансерватызм і шматлікія перажыткі феадальных адносін.

Разглядаючы пытанне, акрэсліце ключавыя накірункі палітыкі расійскага царызму ў адносінах да Беларусі. Вызначце галоўную мэту палітыкі расійскіх улад на Беларусі. Чаго, на Ваш погляд, імкнуўся дасягнуць царызм? Прааналізуйце, якім чынам дасягненню гэтай мэты садзейнічалі асноўныя мерапрыемствы новых улад.

Увядзенне новага адміністрацыйнага падзелу. Ахарактарызуйце новыя тэрытарыяльна-адміністрацыйныя адзінкі, у якія ўвайшлі беларускія землі, а таксама адзначце асаблівасці прызначэння кіруючых кадраў і фарміравання галін улады.

Распаўсюджванне расійскага заканадаўства. Укажыце асноўныя адрозненні ў зменах прававога становішча беларускіх зямель у складзе Расійскай імперыі. Чым было выклікана захаванне дзейнасці Статута ВКЛ 1588 г.?

Сацыяльная і саслоўная палітыка. Вызначце галоўныя рашэнні новай улады адносна асноўных слаёў грамадства на далучаных землях: шляхты, сялянства, гараджан, купецтва. Як змянілася іх сацыяльнае і эканамічнае становішча? Ці існавалі асаблівасці сацыяльнай палітыкі на Беларусі і ў чым яны праяўляліся? З якой мэтай праводзілася палітыка насаджэння расійскага дваранскага землеўладання ў Беларусі?

Нацыянальная палітыка. Ахарактарызуўце стаўленне царскай улады да асноўных нацыянальнасцяў, што пражывалі на тэрыторыі Беларусі. У Рэчы Паспалітай узмацніліся тэндэнцыі паланізацыі беларусаў і беларускай мовы ў грамадскім жыцці, школе і касцёле, адзначце, што змянілася з уключэннем беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі. Асобна звярніце ўвагу на пытанне спецыфікі становішча яўрэяў пасля падзелаў Рэчы Паспалітай. Прааналізуйце, як палітыка расійскіх улад адносна гэтай нацыянальна-рэлігійнай меншасці паўплывала на асаблівасці сацыяльна-эканамічнага, палітычнага і нацыянальнага развіцця беларускіх зямель у XIX – пачатку XX ст.

Канфесійная палітыка. Вызначце асноўныя ідэйныя палажэнні палітыкі новых улад адносна розных рэлігій і іх прыхільнікаў: праваслаўных, каталікоў, грэка-каталікоў (уніятаў), іўдзеяў і інш. Адзначце колькасць вернікаў канфесій на момант падзелаў Рэчы Паспалітай і асаблівасці становішча цэркваў на Беларусі. Чаму асноўны націск расійскіх улад быў накіраваны не на каталіцызм, улічваючы небяспеку акаталічвання і апалячвання насельніцтва Беларусі, а на ўніяцкую царкву, якая захоўвала праваслаўныя абрады?

У заключэнне зрабіце абагульняльную выснову, характарызуючы становішча Беларусі пасля далучэння да Расійскай імперыі, і адзначце, наколькі расійскім уладам удалося рэалізаваць мэты сваёй палітыкі на беларускіх землях.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 2.1.

3 ПІСЬМА Г. ДЗЯРЖАВІНА ПРА ГОЛАД У БЕЛАРУСКАЙ ГУБ.

26 ЧЭРВЕНЯ 1800 г.

Заходил я в <...> некоторые владельческие селения и видел врасплох в бедных хижинах настоящий образ жизни поселян. Лучшие из них едят пушной, или пополам с мякиной, хлеб, доставая и тот покупкой и займом со дня на день на дневное пропитание, а другие употребляют пятую только долю ржи, смешивая с четырьмя частями мякины, иные и того не имеют, а едят вареный щавель или хлебают из отрубей и выжимок вареную, по их названию, кислицу <...>. От таковой пищи все вообще вялы, тощи и бледны, как мертвецы.

Сравнивая их с самыми беднейшими великороссийскими крестьянами, не усумнился бы я сказать, что они находятся в самом жалостнейшем положении и терпят такой голод, который скоро их поморит и которого притом, судя по неимуществу, нигде у них ни в гумнах, ни в закромах никакого хлеба, ниже скота и домовых птиц (кроме инде только весьма малейшего количества лошадей и коров), в полной мере едва ли отвратить

возможные найдутся средства, но поелику привычка и самые ужаснейшие вещи делает сносными, а нужда научает терпению, то я могу удостовериться о довольном их равнодушии или это уже отчаяние, что и самые младенцы без вопля сносят недостаток пищи, шатаются с матерями, собирая ягоды, грибы и щавель.

Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах: хрэстаматыя / уклад., навук. рэд. А. Ф. Смалянчук. – Вільня: ЕГУ, 2007. – С. 38.

РЭКРУЦКІЯ НАБОРЫ

Уводзіліся таксама рэкруцкія наборы, якіх раней Беларусь не ведала ... Рэкрутчына ўспрымалася горшым з зямных бедстваў, провады ў салдаты болей паходзілі на хаўтуры. Павіннасць, уведзеная Пятром I у 1699 г., вызначала пажыццёвае знаходжанне ў войску; чалавек, якога аддавалі ў рэкруты, практычна назаўжды пазбаўляўся сям'і, сваякоў, роднай хаты і Радзімы. Толькі ў 1793 г. гэты тэрмін быў абмежаваны 25 гадамі; тады ў расійскай арміі неслі службу беларускія салдаты па 20 рэкруцкіх наборах. Наступнае памяншэнне тэрміну службы – да 20 гадоў – адбылося ў 1834 г., а потым да 15 – у 1856 г. У рэкруты бралі мужчын ва ўзросце 19-35 гадоў. Так што той, каму цудам удалося чвэрць стагоддзя заставацца жывым у бясконцых кампаніях і паходах, пакідаў армію або 60-гадовым старым, або 45-гадовым чалавекам, які не меў ні кала ні двара... Беларускі народ, які складаў у 1811 г. дзесятую частку 40-мільённага жыхарства імперыі, пастаўляў у рэгулярныя войскі да 15 працэнтаў рэкрутаў.

Тарасаў, К. Памяць пра легенды / К. Тарасаў. – Мінск, 1990. – С. 233–234.

2.2. Беларусь у вайне 1812 г.

Рэвалюцыйны і нацыянальна-вызваленчы рухі ў першай палове XIX ст.

Змены ў палітыцы расійскіх улад на беларускіх землях

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай беларускія землі ў складзе Расійскай імперыі адыгрывалі стратэгічную ролю ў еўрапейскай палітыцы Расіі. Абвастрэнне адносін з Францыяй рабіла непазбежнай вайну паміж гэтымі дзяржавамі. Сацыяльна-эканамічныя і ваенныя мерапрыемствы царскага ўрада ў Беларусі напярэдадні вайны былі цалкам накіраваны на максімальнае выкарыстанне яе людскіх і матэрыяльных рэсурсаў. Адзначце супярэчнасці міжнародных адносін, якія прывялі да вайны 1812 г., і адкажыце, як царызм рыхтаваўся да вайны з Напалеонам, якая роля адводзілася беларускім землям у канфлікце.

Коротка ахарактарызуйце баявыя дзеянні на тэрыторыі Беларусі і палітыку акупацыйнай адміністрацыі. Вызначце, як паставіліся да прыходу французаў розныя групы насельніцтва і якую пазіцыю яны занялі адносна ваюючых бакоў. Што абумовіла гэтыя адносіны? Асобна неабходна спыніцца на пытанні вынікаў і характары вайны 1812 г. для Беларусі і беларускага народа.

Пад уплывам вайны 1812 г. і асабліва пад уздзеяннем грамадска-палітычных рухаў Заходняй Еўропы, а таксама расійскай рэвалюцыйнай думкі і польскіх нацыянальна-вызваленчых ідэй у Беларусі ўзмацняецца рэвалюцыйны і нацыянальна-вызваленчы рух. Звярніце ўвагу на прычыны стварэння, ідэалогію і мэты дзейнасці тайных таварыстваў. Якім чынам беларускае пытанне гучала ў дзейнасці расійскіх дэкабрыстаў? Ахарактарызуйце рэакцыю царскіх улад на дзейнасць тайных арганізацый і іх ідэі перабудовы грамадства.

Таксама прааналізуйце паўстанне 1830–1831 гг. Якія былі яго прычыны і повед для выступлення? Вылучыце асноўныя плыні ў паўстанні, асабліва-васці паўстанцкага руху на тэрыторыі Беларусі. Як царскі ўрад імкнуўся прадухіліць распаўсюджванне паўстання і якімі былі яго вынікі?

У якасці высновы падкрэсліце, чаму падаўленне паўстання прывяло да перагляду палітыкі царызму на тэрыторыі Беларусі. Расійскія ўлады бяруць курс на паслядоўную русіфікацыю краю. Адзначце, якім чынам змянілася палітыка расійскай імперыі ў параўнанні з пачаткам XIX ст. Прааналізуйце мерапрыемствы расійскіх улад, накіраваныя на ўзмацненне расійскага ўплыву ў Беларусі, і дайце ім ацэнку.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 2.2.

ЗАПІСКА ГРАФА МІХАЛА КЛЕАФАСА АГІНСКАГА ІМПЕРАТАРУ АЛЯКСАНДРУ І ПРА АДРАДЖЭННЕ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА.

15 МАЯ 1811 г.

<...> Частка Польшчы, далучаная да Расійскай імперыі, складала калісьці асобнае самастойнае валоданне – Літву, яшчэ перад актам уніі Літоўскага княства з каралеўствам польскім. Жыхары яго спрадведу адрозніваліся ваяўнічым духам, клапаціліся пра свае правы і былі верныя сваім манархам, адзначаліся мужнасцю і любоўю да Бацькаўшчыны. Гордыя сваім паходжаннем, ліцвіны, нягледзячы на аб'яднанне сваёй правінцыі з Польшчай, захавалі свае звычаі, свой цывільны кодэкс, мясцовае кіраванне, сваё войска, вярхоўны суд, міністраў, дзяржаўных саноўнікаў і нават сойм, які збіраўся па чарзе ў Варшаве і Гародні. Усе гэтыя прывілеі былі такімі

дарагімі для літоўцаў, што, нягледзячы на ўсялякія намаганні і красамоўныя перакананні шматлікіх дзяржаўных дзеячаў, немагчыма было схіліць літоўцаў да адмовы ад сваіх прывілеяў <...>. Цяпер, найяснейшы пане, надышла хвіля, калі Вы здолееце праверыць прыхільнасць літоўцаў і разам з тым знішчыць уплыў Напалеона, які снуе надзею паміж імі пра ўзнаўленне Польшчы; <...>. Ліцвінам адным росчырмак пярэ будзе вернута Бацькаўшчына, тады як варшавяне маюць цяпер толькі надзею і павінны яе акупіць яшчэ цаной уласнай крыві. Ліцвіны, складаючы частку вялікага цэлага, ганарацца тым, што з'яўляюцца падданымі імператара Аляксандра <...>.

Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах: хрэстаматыя / уклад., навук. рэд. А. Ф. Смалянчук. – Вільня: ЕГУ, 2007. – С. 40–42.

ПРИКАЗ НАПОЛЕОНА ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ВЛАСТИ В ЛИТВЕ И БЕЛАРУСИ

1. Назначается Временное правительство Великого княжества Литовского, состоящее из 5 членов и 1 генерального секретаря.

2. Комиссии Временного правительства Великого княжества Литовского вверяется заведывание финансами края, доставка провианта, организация местного ополчения, народной гвардии и жандармерии.

3. При комиссии Временного правительства Великого княжества Литовского будет состоять императорский комиссар <...>.

Хрестоматия по истории Беларуси : учеб. пособие: в 2 ч. С древнейших времен до 1917 г. / сост. : Я. Трещенок [и др.]; под науч. ред. К. М. Бондаренко. – Минск : Изд. центр БГУ, 2008. – Ч. 1. – С. 453.

ПРЕБЫВАНИЕ В МИНСК КОРПУСА МАРШАЛА ВИКТОРА. МИНСК, 20 СЕНТЯБРЯ 1812 г.

Почти всю эту неделю через наш город проходил корпус Маршала Виктора, герцога Беллуно. Бравый вид солдат привел всех в восхищение. С гордостью видели мы в рядах этого корпуса польскую дивизию, семь месяцев тому назад вышедшую из Испании. Сердца этих воинов горят нетерпеливым желанием снова сразиться за Отечество, имя которого они столь прославили в далеких землях. Почти все жители выходили навстречу своих собратий, снискавших полякам столько славы и чести. <...> дамы высшего общества привозили в лагерь дивизии различные фрукты, сласти, вина и т.п.

Эта дивизия была расположена лагерем за городом, на юго-восточной стороне, на широкой и красивой долине, в том самом месте, где 20 лет тому назад, в последний раз перед «погребением Отечества», происходили маневры польского войска, под начальством генерала Грабовского. Воспоминания об этих минутах вызвали трогательные и прочувствованные сцены. Многие бросались в объятия друг другу и поздравляли. Слезы радости были выразителями чувств поляков. Все время раздавались клики: «Да здравствует воскреситель Польши и Литвы, Великий Наполеон».

Литва и западные губернии: Акты, документы и материалы для политической и бытовой истории 1812 года. Т. 128 / Собранные и изданные... под редакцией [и с предисл.] К. Военского. Сборник Императорского русского исторического общества. – Санкт-Петербург, 1909. – С. 374–375.

3 ПІСЬМА МЕШЧАНІНА Ю. ЮЗАФОВІЧА АД 27 ЛПЕНЯ 1812 Г.

Калі ў гэтым месяцы праз Барысаўскі пав. праходзілі французскія войскі, то салдаты цалкам абрабавалі сялян: на палях пакасілі і пазабіралі жыта, у маёнтку Таміловічы забралі ў сялян і ўладальніка харчаванне, збожжа, быдла, хатнюю птушку, коней. Салдаты ходзяць па падворках узброенымі групамі і страляюць па людзях. Аднаго селяніна забілі і пахавалі, другога выстралам паранілі ў руку, так што і сёння ён не валодае ёю. Адна жанчына была паранена ў бок штыком і да сённяшняга дня невядома ці выжыве.

Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах: хрэстаматыя / уклад., навук. рэд. А. Ф. Смалянчук. – Вільня: ЕГУ, 2007. – С. 43.

ДАКЛАД КАМІТЭТА ПА СПРАВАХ ЗАХОДНІХ ГУБЕРНЯЎ МІКАЛАЮ І, ЗАСНАВАНЫ НА ЗАПІСЦЫ МАГІЛЕЎСКАГА ГУБЕРНАТАРА М. МУРАЎЁВА

Вашему Императорскому Величеству благоугодно было высочайше повелеть нам рассмотреть представленные в.в. статс-секретарём Блудовым соображения по всеподданнейшей Записке могилёвского гражданского губернатора Муравьёва о способах сближения Белорусского края с Россией. <...> Заключение свои имеем счастье повергнуть на высочайшее благоусмотрение Вашего Величества.

А. По части духовной:

1. Определение в Белоруссию другого православного епископа <...>, а равно определить и в другие три епархии губерний, возвращённых от Польши, епископов, которые могли бы содействовать намерениям правительства <...> для приготовления торжества православной веры в сем крае. <...>.

4. Воспрещение римско-католическому духовенству заниматься воспитанием юношества в домах, уничтожение духовных училищ при монастырях, заменение оных светскими и введение преподавания в них наук на русском языке. <...>.

Надобно, чтобы министр народного просвещения и в особенности попечитель белорусского округа приложили всевозможное старание к скорейшему исполнению сих предположений, имея постоянною целью направление публичного воспитания к сближению тамошних жителей с природными россиянами. <...>.

Б. По части гражданской:

1. Назначение на главнейшие места в губерниях русских благонадежных чиновников и преимущественное определение русских исправников, городничих и почт-экспедиторов с предоставлением некоторых выгод по службе <...>. Но предположения сии должны оставаться в негласности. <...>.

2. Мы со своей стороны убеждены в пользе, могущей произойти от водворения русских семейств в губерниях, возвращенных от Польши; ибо сие может весьма много споспешествовать сближению тамошнего края с Россией. <...>.

Предположение о допущении всемилостивейшего пожалования казенных имений русским чиновникам в вотчинное владение, <...> признается удобным, тем более, что оно служит только возобновлением и усовершенствованием плана императрицы Екатерины, которая по присоединению сего края, заботясь о введении в оный всего русского, жаловала для того казенные имения в вотчинное владение. <...>

В. По части гражданской:

1. Введение русского языка в производство вообще дел по судебным и правительственным местам. Замена польских названий мест и должностных лиц русскими наименованиями.

2. Отмена Литовского статута и восстановление действия российских узаконений по всем частям управления. <...>.

Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі / пад рэд. Н. М. Нікольскага. – Мінск, 1940. – Т. 2: 1772–1903. – С. 323–332.

З УКАЗА ІМПЕРАТАРА МІКАЛАЯ І СЕНАТУ АБ УВЯДЗЕННІ РАСІЙСКАГА ЗАКАНАДАЎСТВА І РУСКАЙ МОВЫ Ў БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНЯХ 25 ЛПЕНЯ 1840 г.

О распространении силы и действия Российских гражданских законов на все западные, возвращенные от Польше области.

<...> Мы признали за благо распространить вполне силу и действие Российских гражданских законов на сии издревле русские по происхождению, нравам и навыкам их жителей области. Вследствие этого повелеваем:

1. Отныне впредь в губерниях Киевской, Подольской, Волынской, Минской, Виленской, и Гродненской, и в области Белостокской всякое действие Статута или в дополнение к оному изданных сеймовых конституций и иных постановлений прекратить, заменив их общими российскими узаконениями и наблюдая, как в решении дел по существу оных, так и в образе и формах производства оных и разделении между присутственными местами тот самый порядок, который учрежден для прочих внутренних областей империи. <...>

6. Со времени обнародования и получения каждым присутственным местом сего указа нашего, все дела, как по правительственной, так и по судебной части, не исключая и дел дворянских депутатских собраний и предводителей, производить на русском языке, по определенным для каждого рода дел общими законами империи формам, равных образом, и с того времени, все общие акты и документы, какого бы рода и наименования оные ни были, писать на русском языке по правилам и образцам, в общем своде законов Российской империи установленным <...>.

Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі / пад рэд. Н. М. Нікольскага. – Мінск, 1940. – Т. 2: 1772–1903. – С. 367–368.

ПАЛАЖЭННІ САКРЭТНАГА КАМІТЭТА ПРА МЕРАПРЫЕМСТВЫ
ПА ЛІКВІДАЦЫІ ЎНІЯЦКАЙ ЦАРКВЫ.
26 СТУДЗЕНЯ 1839 г.

1. Для успешного приведения в действие общего возсоединения униатов необходимо совершенное единство в действиях и распоряжениях по сему предмету как в литовских, так в белорусских губерниях и к обузданию всех могущих быть противодействий как со стороны помещиков, так и со стороны римского духовенства. Для достижения сего единства генерал-губернаторы непременно должны быть снабжены единообразною инструкцией и особым полномочием, с помощью коего малейшие беспорядки, если бы они и случились вдруг в нескольких местах, были бы немедленно пресекаемы в самом их начале.

2. Генерал-губернаторам должно быть представлено снести с военным министром о помещении для надлежащей предосторожности под благовидным предлогом войск в те уезды, которые находятся в сомнительном положении, и с тем вместе наблюдать, чтобы оные без необходимости не ставились в деревни, населенные униатами. <...>

5. Поскольку большая часть униатских священников дали подписку о готовности своей присоединиться к православию с условием, чтобы им было дозволено остаться при местных обычаях своих, не противных

православию, а с другой стороны, скорое изменение оных, как бритья бороды и ношения нынешнего платья, лишило бы их влияния на народ, то надо удостовериться, что не будет изменения прежних, веками установленных обычаев.

Такое удостоверение от высочайшей власти удобнее сообщить секретными отношениями гр. униатским епископам, чтобы они предъявили оное священникам вместе с объявлением им синодского указа.

6. Если духовные окажут сопротивление начальству, то их можно переводить или в униатские монастыри южных губерний, окруженные православными приходами, или православные монастыри великороссийских губерний.

Хрестоматия по истории Беларуси : учеб. пособие: в 2 ч. С древнейших времен до 1917 г. / сост. : Я. Трещенок [и др.]; под науч. ред. К. М. Бондаренко. – Минск : Изд. центр БГУ, 2008. – Ч. 1. – С. 465–466.

2.3. Адмена прыгоннага права. Буржуазныя рэформы 60-70-х гг. XIX ст. і асаблівасці іх правядзення ў Беларусі

Другая палова XIX – пачатак XX ст. сталі часам далейшай дэмакратызацыі палітычных сістэм заходніх краін, фарміраваннем дзяржаўна-прававых інстытутаў буржуазнага грамадства і станаўленнем прававой дзяржавы.

З 40-х гг. XIX ст. працэс разлажэння феадальна-прыгонніцкай сістэмы ў Беларусі, як і ва ўсёй Расіі, перарастае ў крызіс. Рэформы дзяржаўнай вёскі і інвентарная ў памешчыцкіх уладаннях не вырашылі галоўную праблему забеспячэння сялян зямлёй. У сярэдзіне XIX ст. Расія заставалася адной з нешматлікіх краін свету, дзе існавала права валодання людзьмі, а паражэнне ў Крымскай вайне паказала сацыяльна-эканамічную і ваенна-тэхнічную адсталасць Расійскай імперыі.

Вызначце прычыны скасавання прыгоннага права, растлумачце, чаму рэформу было вырашана пачаць з Беларусі-Літвы. На падставе якіх дакументаў адбывалася аграрная рэформа, і ў чым была спецыфіка яе правядзення на тэрыторыі Беларусі? Як сялянства ўспрыняло рэформу 1861 г.? Дайце ацэнку вынікам рэформы, а таксама паясніце, як на ажыццяўленне пераўтварэнняў паўплывала паўстанне 1863–1864 гг.

Аграрная рэформа паклала пачатак пераходу да буржуазнага грамадства. Для гэтага патрабаваліся і іншыя пераўтварэнні дзяржаўна-грамадскага ладу:

- земская рэформа;
- судовая рэформа;
- гарадская рэформа;
- ваенная рэформа;
- школьная рэформа;
- цэнзурная рэформа.

Раскрыйце сутнасць кожнай рэформы і адзначце асаблівасці іх правядзення на тэрыторыі Беларусі. Якое значэнне мелі буржуазныя рэформы?

Тым не менш, час рэформаў не быў працяглым, ужо з пачатку 80-х гг. XIX ст. пачынаецца перыяд «контррэформаў». Чаму, на Ваш погляд, спробы рэфармавання скончыліся зваротам да «традыцыяналісцкіх» пачаткаў ва ўрадавай палітыцы? Вызначце ідэалагічныя асновы і мерапрыемствы новага кансерватыўнага курсу. Дайце ім сваю ацэнку.

У заключэнне зрабіце абагульняльную выснову аб супярэчнасцях палітыкі расійскага самадзяржаўя на беларускіх землях перыяду рэформаў і контррэформаў.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 2.3.

З ПРАМОВЫ АЛЯКСАНДРА ІІ НА АГУЛЬНЫМ СХОДЗЕ ДЗЯРЖАЎНАГА САВЕТА 28 СТУДЗЕНЯ 1861 г.

Дело об освобождении крестьян, которое поступило на рассмотрение Государственного совета, по важности своей я считаю жизненным для России вопросом, от которого будет зависеть развитие ее силы и могущества.

Я уверен, что вы все, господа, столько же убеждены, как и я, в пользе и необходимости этой меры. У меня есть еще и другое убеждение, а именно, что откладывать этого дела нельзя, почему я требую от Государственного совета, чтобы оно было им кончено в первую половину февраля и могло быть объявлено к началу полевых работ; возлагаю это на прямую обязанность председательствующего в Государственном совете. Повторяю, и это моя неперемнная воля, чтоб дело это теперь же было кончено. Вот уже 4 года, как оно длится и возбуждает различные опасения и ожидания как в помещиках, так и в крестьянах. Всякое дальнейшее промедление может быть пагубно для государства. Я не могу не удивляться и не радоваться, и уверен, что и вы все также радуетесь тому доверию и спокойствию, какое выказал наш добрый народ в этом деле. Желал бы тоже сказать и о дворянстве, хотя опасения его до некоторой степени понятны, ибо они касаются до самых близких материальных интересов каждого; при всем том я не забываю и не забуду,

что приступ к делу сделан по вызову самого дворянства, и я счастлив, что мне суждено свидетельствовать об этом перед потомством. При личных моих разговорах с губернскими предводителями дворянства и во время путешествий моих по России, при приеме дворян, я не скрывал моего образа мыслей и взгляда на занимающий всех нас вопрос и говорил везде, что это преобразование не может совершиться без некоторых пожертвований с их стороны и что все старание мое заключается в том, чтоб жертвования эти были сколь возможно менее обременительны и тягостны для дворянства. Я надеюсь, господа, что при рассмотрении проектов, представленных в Государственный совет, вы убедитесь, что все, что можно было сделать для ограждения выгод помещиков, сделано, если же вы найдете нужным в чем-либо изменить или добавить представляемую работу, то я готов принять ваши замечания; но прошу только не забывать, что основанием всего этого дела должно быть улучшение быта крестьян и улучшение не на словах только и не на бумаге, а на самом деле. <...>.

Конец крепостничества в России (документы, письма, мемуары, статьи) / сост., общ. ред. вст. ст. и коммент. В. А. Федорова. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – С. 193.

З РАПАРТА МІНІСТРА ЎНУТРАНІХ СПРАЎ АБ СЯЛЯНСКІХ ХВАЛЯВАННЯХ З 1 СТУДЗЕНЯ 1861 Г. ПА 19 ЛЮТАГА 1863 Г.

День обнародования Манифеста не мог не сделаться в каждом месте днем общего народного праздника <...>.

За первым впечатлением радости и сочувствия к крестьянской реформе наступила другая пора <...>.

Не видя сразу достаточных немедленных улучшений, крестьяне пришли в недоумение: в чем воля? Объяснения помещиков, священников и чиновников они не поверили. Не удовлетворились также тем, что им читали из Положений полуграмотные их чтецы, которых они нанимали целыми деревнями. Чтецы эти, не понимая сами, что читали, путали статьи, относящиеся к разным периодам, толковали их криво и становились невольными подстрекателями. Были также примеры несомненной злонамеренности или корысти.

<...> Март прошел спокойно, но с апреля месяца начались и шли, постоянно возрастая в числе, донесения из разных губ. о возникающих между крестьянами недоразумениях и волнениях <...>.

В том же апреле месяце было сообщено о волнениях крестьян Виленской губ. в уездах: Виленском, Ошмянском, Лидском и Свенцяном <...>, в Гродненской – в уездах: Белостокском, Брестском, Пружанском, Слонимском, Сокольском, Вельском и Кобринском и в инфляндских уездах Витебской губ. <...>

Возникшие беспорядки в 4 уездах Виленской губ. наибольшие размеры приняли в одном из них – Ошмянском у. Здесь крестьяне не только отказывались от отбывания всяких повинностей, но даже нанесли побои тем из однопочинных поселян, которые не разделяли их мнения. Сборищем волновавшихся крестьян служило м. Ивье, имение гр[афини] Замо́йской (4 тыс. душ), где под предводительством двух главных подстрекателей собрались крестьяне не только из окрестных мест Виленской, но даже и из Новогрудского у. Минской губ. Толпа расположилась табором на базарной площади, объявила, что государь даровал им свободу и они потому никаких повинностей исполнять не обязаны. Продолжительные увещания не имели успеха. Для прекращения этих беспорядков в м. Ивье было введено 4 роты солдат, при содействии которых толпа была разогнана и подстрекатели арестованы, после чего крестьяне изъявили полную покорность и дали обещание повиноваться властям и отбывать установленные повинности. С прекращением беспорядков в Ивье восстановилось спокойствие между крестьянами и в других уездах, без употребления строгих мер; только наиболее упорные и подстрекатели были подвергнуты полицейскому наказанию <...>.

Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах: хрэстаматыя / уклад., навук. рэд. А. Ф. Смалянчук. – Вільня: ЕГУ, 2007. – С. 43.

3 УКАЗА АЛЯКСАНДРА II СЕНАТУ АД 1 САКАВІКА 1863 г.

При утверждении в 19-й день февраля 1861 г. обоих Положений о порядке освобождения помещичьих крестьян из крепостной зависимости, Мы признали необходимыми по особым условиям сельского быта в губ. Виленской, Гродненской, Ковенской, Минской, а также Динабургском, Дриссенском, Люцинском и Режицком у. Витебской губ. издать отдельное местное Положение для поземельного там устройства временно-обязанных крестьян. На основании сего Положения и постановления, после того изданных, независимо от предварительного определения в уставных грамотах размера повинностей, следующих в пользу помещика с каждого крестьянского участка, размер сих повинностей подлежит еще проверке в видах окончательного установления <...> надлежащей соразмерности крестьянских повинностей с особыми местными условиями. Проверка эта возложена на учреждаемые в сих губерниях и уездах поверочные комиссии.

Признавая ныне необходимым по местным обстоятельствам, означенных губерний и уездов облегчить и ускорить в оных прекращение обязательных отношений между помещиками и поселенными на их землях

временно-обязанными крестьянами посредством выкупа сими последними земель их надела с содействием правительства, Мы повелеваем принять для сего следующие меры:

1. В губ. Виленской, Гродненской, Ковенской и Минской и в Динабургском, Дриссенском, Люцинском и Режицком у. Витебской губ. с проверкою повинностей соединяется и выкуп поселенными на помещичьих землях временно-обязанными крестьянами состоящих в пользовании сих крестьян угодий.

2. Все обязательные поземельные отношения между помещиками и поселенными на их землях временно-обязанными крестьянами в вышепоименованных губерниях и уездах прекращаются с 1 мая сего 1863 г. <...>

Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі / пад рэд. Н. М. Нікольскага. – Мінск, 1940. – Т. 2: 1772–1903. – С. 446.

ХАРАКТАР РЭФОРМАЎ 60-70-х гг. XIX ст. У БЕЛАРУСІ

Царизм <...> осуществил в Белоруссии фактически то, о чем он мечтал как принципиальный противник всяких представительных и бессловных начал, на что не мог пойти в стране в целом. Он не ввел здесь земства, лишил выборности мировых судей, ввел новые судебные учреждения лишь после того, как свел до минимума независимость судей и гласность судопроизводства, и изъял политические дела из суда присяжных, ограничил контингент учащих средних и высших учебных заведений, свел на нет дворянское выборное сословное представительство, лишив местных помещиков возможности выступать с общественно организованными требованиями перед правительством. Уступки политического характера были здесь минимальны и совершенно безвредны для абсолютизма.

Самбук, С. Политика царизма в Белоруссии во второй половине XIX в. / С. Самбук. – Минск, 1985. – С. 109.

2.4. Развіццё сельскай гаспадаркі і прамысловасці ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

Скасаванне прыгоннага права і ажыццяўленне буржуазных рэформаў паскорылі развіццё капіталістычных адносін у вёсцы. Пры вывучэнні пытання неабходна разгледзець і засвоіць паняцці *прускі* і *амерыканскі* (фермерскі) шлях развіцця капіталізму. Які з іх быў уласцівы аграрным адносінам у Беларусі?

Нягледзячы на рэформы, сялянская гаспадарка заставалася пераважна адсталай. Вызначце, што стрымлівала развіццё буржуазных адносін у вёсцы. Ахарактарызуйце сутнасць праблем, звязаных з захаваннем сялянскай абшчыны, малазямеллем сялян і цераспалосіцы, сервітутаў і памешчыцкага латыфундыяльнага землеўладання.

Прааналізуйце дакументальныя крыніцы і потым раскрыйце асаблівасці пераходу да капіталістычных форм земляробства, якія вызначаліся ўзнікненнем змешанай сістэмы гаспадаркі, дзе феадальныя рысы праяўляліся ў выглядзе адпрацовак. Раскрыйце сутнасць адпрацовачнай сістэмы. Асобна неабходна разгледзець, якім чынам сусветны аграрны крызіс 1880-1890-х гг. паўплываў на спецыялізацыю сельскай гаспадаркі Беларусі. Якія галіны сельскай гаспадаркі атрымалі найбольшае распаўсюджванне? Аграрны крызіс таксама паскорыў працэс маёмнага расслаення сялянства. Адзначце спецыфічныя рысы фарміравання аграрнай буржуазіі ў Беларусі.

Істотныя змены адбываліся ў прамысловасці Беларусі. Трэба засвоіць сутнасныя рысы капіталістычнай гаспадаркі і яе адрозненні ад феадальнай. Вызначце асаблівасці прамысловага перавароту ў Беларусі. Што ўскладняла пераход ад ручной да машынай вытворчасці? Якія галіны складалі структуру прамысловасці Беларусі? Асобна неабходна разгледзець, якім чынам будаўніцтва чыгунак і развіццё фінансава-крэдытнай сістэмы спрыялі росту гандлёвых сувязей.

У выніку прамысловага перавароту сфарміраваліся класы буржуазіі і наёмных рабочых. Акрэсліце крыніцы фарміравання і нацыянальны склад прамысловай буржуазіі і пралетарыяту.

У заключэнне зрабіце выснову аб супярэчнасцях развіцця буржуазных адносін у Беларусі. Як змянілася матэрыяльнае становішча насельніцтва і якім чынам змены ў сацыяльна-эканамічным ладзе спрыялі пераменам у свядомасці беларускага насельніцтва?

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 2.4.

СА СПРАВАЗДАЧЫ МАГІЛЁўСКАГА ГУБЕРНАТАРА ЗА 1889 Г.

В значительной еще части помещичьих имений задолженность увеличивается, леса продаются, запашки уменьшаются, поля обращаются в залежи или отдаются с доли. Эти имения, постепенно ослабляясь, близятся к падению; после чего они должны перейти или в руки крестьян, или же в руки землевладельцев, число коих тоже немалое ныне, ведущих хозяйство аккуратно, а нередко и в образцовом порядке с улучшенным полеводством и усовершенствованными машинами и орудиями обработки.

Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі / пад рэд. Н. М. Нікольскага. – Мінск, 1940. – Т. 2: 1772-1903. – С. 643.

СА СПРАВАЗДАЧЫ МАГІЛЁЎСКАГА ГУБЕРНАТАРА ЗА 1860–1861 гг.

Немногие из них имеют действительное значение фабрик или заводов и приносят в торговом значении существенную пользу для губернии. По большей части это скорее ремесленные заведения, основанные на ручном производстве, которые то открываются, то закрываются.

<...> К главным предметам вывоза из произведений фабрик и заводов Могилёвской губ. относятся: кожа, стекло, смола, скипидар и изделия чугуно- и медно-плавильных заводов, затем сахар, крупа, крупчатая мука, бумага, частью потребляются на месте, частью вывозятся в соседние губернии; прочие же произведения фабрик и заводов потребляются по преимуществу внутри губернии.

Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі / пад рэд. Н. М. Нікольскага. – Мінск, 1940. – Т. 2: 1772–1903. – С. 707.

СА СПРАВАЗДАЧЫ ВІЛЕНСКАГА ГУБЕРНАТАРА ЗА 1869 г.

<...> Предметы внутренней торговли состоят из зернового хлеба, скота и фабричных изделий, железа, сапожного товара, водки, писчей бумаги и пр. Розничная торговля сосредоточивается преимущественно в городах и местечках. <...>

Внешняя торговля производится несколькими купцами посредством прямых сношений с Москвой, отчасти С.-Петербургом и другими городами внутренней России и в весьма незначительном размере с Пруссией, снабжаемою исключительно сельскими продуктами. Во внутренние губернии России почти ничего не вывозится. Красные товары, сало, сахар, табак доставляются из Москвы, Киева, Нежина и других городов. <...>

Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі / пад рэд. Н. М. Нікольскага. – Мінск, 1940. – Т. 2: 1772–1903. – С. 707–708.

СА СПРАВАЗДАЧЫ ВІЦЕБСКАГА ГУБЕРНАТАРА ЗА 1869 г.

Вывозная торговля ограничивается лесом, пенькою, и то в небольших размерах, несмотря на пересечение губернии железными дорогами и водными путями. Причиной этого бедность населения губернии, недостаток капиталов и отсутствие кредита.

Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі / пад рэд. Н. М. Нікольскага. – Мінск, 1940. – Т. 2: 1772–1903. – С. 708.

3 ДАВЕДКІ ФАБРЫКАНТА ШАРАШЭЎСКАГА АБ ВЫТВОРЧАСЦІ НА ТЫТУНЁВАЙ ФАБРЫЦЫ У ГРОДНЕ. СНЕЖАНЬ 1895 г.

Фабрика была основана в 1862 г. <...>

По вступлении И. Л. Шерешевского на фабрику она приняла тотчас оживленный характер: он внес в дело значительный капитал и стал работать энергично. Вместо практиковавшегося до тех пор способа покупки табаку из посреднических рук стали мало-помалу покупать его на плантациях в России, турецкий табак в Одессе и сигарный за границей. Табачное производство фабрики, доходившее раньше до 40 тысяч руб. в год, стало постепенно разрастаться. В 1878 г. был приобретен дом для фабрики, поставлен паровик и начали изготовлять курительный табак на крошильных станках. Два года спустя был построен по правую сторону фабрики каменный дом, наняли еще рабочих, число которых увеличивалось с каждым годом, так что в 1882 г. оно достигло 600. <...>

В настоящее время фабрика действует при паровом котле в 30 л.с. и расположена в 110 комнатах, в коих работает до 1500 человек. Годовое производство в 1894 г. простиралось на сумму 1,5 млн. руб., а в сем 1895 г. – до 2 млн. руб. <...>

Фабрика имеет собственно ею открытые склады для продажи изделий в г. Варшаве, Лодзи, Ломже, Люблине, Вильно и распространяет свой сбыт по Северо-Западному краю и отчасти другим районам. Кроме того фабрике принадлежат склады для сырого табаку в некоторых отдельных зданиях г. Гродно, а также в местах произрастания табаку. Вне фабрики устроена коробочная мастерская, в коей работает до 100 человек, столярная – для выделки ящиков, занимающая 30 рабочих. Благодаря фабрике, нуждающейся в печатании этикеток, в городе возникли две обширные типографии, доставляющие заработок нескольким десяткам рабочих. <...>

С помощью субсидии казны фабрика открыла училище для малолетних девочек числом до 100. С 1896 г. открывается также при фабрике отделение ссудо-сберегательной кассы Государственного банка. В период своего существования фабрика удостоилась следующих медалей: в 1882 г. на Московской Всероссийской выставке, в 1883 г. Амстердамской, в 1885 г. в Нью-Орлеане <...>, в 1889 г. на Всемирной Парижской выставке, в 1894 г. в Парижской Академии наук и искусств, в 1893 г. на Всемирной выставке в Чикаго.

Фабрикант Шерешевский.

Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах: хрэстаматыя / уклад., навук. рэд. А. Ф. Смалянчук. – Вільня: ЕГУ, 2007. – С. 138–139.

2.5. Нацыянальна-вызваленчы і грамадска-палітычны рух у другой палове XIX – пачатку XX стст.

Праблемы сацыяльна-эканамічнага жыцця на беларускіх землях Расійскай імперыі цесна перапляталіся з нацыянальна-вызваленчай барацьбой народаў. Вызначце сутнасць нацыянальна-вызваленчага руху, яго ўплыў на ўзнікненне дзяржаўнасці. Раствлумачце, якім чынам станаўленне і развіццё буржуазных адносін спрыяла абуджэнню нацыянальнага жыцця і фарміраванню нацый. Прааналізуйце, чаму ў Расійскай імперыі працэс нацыястварэння разгарнуўся значна пазней, чым у еўрапейскіх краінах. Асобна неабходна разгледзець прычыны і асаблівасці эвалюцыі грамадска-палітычнага і нацыянальна-вызваленчага рухаў, якія прайшлі наступныя этапы:

- шляхецка-рэвалюцыйны – 20-60 гг. XIX ст.
- рэвалюцыйна-дэмакратычны – 60-я гг. XIX ст.
- народніцкі – сяр. 70-х – п.п. 90-х XIX ст.
- сацыял-дэмакратычны – др. п. 90-х XIX ст. – пач. XX ст.

Адзначце, чаму пасля аграрнай рэформы 1861 г. адбываецца абвастрэнне грамадска-палітычнай і нацыянальна-вызваленчай барацьбы. Якім чынам незадаволенасць сялянства вынікамі рэформы звязвалася са змаганнем іншых слаёў грамадства за свае эканамічныя і палітычныя свабоды, а таксама барацьбой народаў за нацыянальныя правы? Праз гэты кантэкст трэба разглядаць паўстанне 1863–1864 гг., галоўнай мэтай якога было адраджэнне Рэчы Паспалітай. Вызначце асаблівасці паўстанцкага руху на тэрыторыі Беларусі, звярніце ўвагу на дзейнасць К. Каліноўскага, раскрыйце яго погляды на вырашэнне сялянскага пытання і адметнасць беларускага краю.

Прааналізуйце прычыны паражэння паўстання. Звярніце ўвагу на змены ў царскай палітыцы на тэрыторыі Беларусі пасля падаўлення паўстання. Як змянілася канфесійная, адукацыйная, сацыяльна-эканамічная палітыка расійскіх улад?

Ахарактарызуйце прычыны ўзнікнення і сутнасць народніцкага руху. Як народнікамі ўздымалася беларускае пытанне? Адзначце прычыны, па якіх у 90-я гг. XIX ст. вядучае месца ў вызваленчым руху занялі сацыял-дэмакраты. Раскрыйце сутнасць ідэалогіі марксізму. Якія былі асаблівасці фарміравання рабочага руху на тэрыторыі Беларусі?

Сацыяльна-эканамічныя і грамадска-палітычныя супярэчнасці буржуазнага развіцця Расійскай імперыі прывялі да рэвалюцыйных падзей 1905–1907 гг. Прааналізуйце прычыны рэвалюцыі і вызначце, што стала поводам для пачатку масавых антыўрадавых выступленняў. Напярэдадні і ў ходзе рэвалюцыйных падзей сфарміраваліся тры грамадска-палітычныя лагеры: рэвалюцыйна-дэмакратычны, ліберальна-буржуазны і ўрадавы. Ахарактарызуйце іх ідэалагічныя погляды, мэты і сацыяльную базу.

Якім чынам царызм спрабаваў супрацьстаяць націску рэвалюцыі? Як Вы лічыце, чаму рэвалюцыя пацярпела паражэнне і што можна лічыць яе дасягненнем? Які палітычны лагер дасягнуў сваіх мэт? Як рэвалюцыйныя падзеі паўплывалі на развіццё беларускага руху ў пачатку ХХ ст.?

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 2.5.

«МУЖЫЦКАЯ ПРАЎДА». № 1, 1862 г.

Дзецюкі!

Мінула ўжо тое, калі здавалася ўсім, што мужыцкая рука здасца толькі да сахі, цяпер настаў такі час, што мы самі можам пісаці, і то пісаці такую праўду справядліву, як бог на небе. О, загрыміць наша праўда і, як маланка, пераляціць па свеце! Няхай пазнаюць, што мы можам не толькі карміць сваім хлебам, но яшчэ вучыць сваёй мужыцкай праўды. <...>

Ад маскаля і паноў няма чаго спадзявацца, бо яны не вольнасці, а глуму і здзерства нашага хочучь. Но не доўга яны нас будуць абдзіраці, бо мы пазналі, дзе сіла і праўда, і будзем ведаць, як рабіць трэба, каб дастаць зямлю і свабоду. Вазьмемся, дзецюкі, за рукі і дзяржымся разам! А калі паны схочуць трымацца з намі, так няхай жа робяць па святой справядлівасці, бо калі іначай – так чорт іх пабяры! Мужык, пакуль здужае трымаці касу і сякеру, бараніць свайго патрапіць і ў нікога ласкі прасіць не будзе.

Гэту «Мужыцкую праўду» напісаў і зноў пісаці будзе Яська-гаспадар з-пад Вільні.

Беларуская літаратура ХІХ ст.: хрэстаматыя / скл. А. Лойка, В. Рагойша. – 2-е выд. – Мінск, 1988. – С. 216–217.

«МУЖЫЦКАЯ ПРАЎДА». № 2, 1862 г.

Дзецюкі!

Калі Бог стварыў усіх вольнымі і ўсім даў адзінакую душу, так скуль жа гэта ўзялося, што адзін марнуе да і над збыткуе, а другі, бедны, паншчыну служыць альбо аброкі ў казну плаціць?

<...> Быў то калісьці народ наш вольны і багаты. Не помняць гэтага нашыя бацькі, но я вычытаў у старых ксёнжках, што так калісьці бывала. Паншчыны тагды ніякай не было. І няма чаго таму дзіваваціся, бо было лесу шмат, поля колькі хочаш, а людзей то мала, так нашто ж служыць паншчыну за зямлю, калі кожны мог лесу выцерабіць, хату сабе паставіць і меці сваё поле.

<...> Но калі Маскаль з Немцам хітрасцею нас падбіў і пайшоў ронд маскоўскі, так і ўсё зрабілася па-чартоўску. Стаў зараз Маскаль свій ронд уводзіць у нашым краі і кажа: «Мужык, давай рэкрута, мужык, давай падаткі, да і паншчыну яшчэ службы альбо плаці аброк у казну!» Так якая ж тут ужэ справядлівасць, калі ўсенька, што цяжка, звалюць на мужыка, калі з яго дзяруць астатню шкуру, б'юць і плакаць не даюць! <...>

Так з гэтага пісьма і відна: што мужыкі панскія і казённыя не павінны плаціць ані чыншу паном, ані аброку ў казну за зямлю, бо гэта зямля да нас належыць; но калі будзе вайна з маскалём за нашу вольнасць, то той час трэба ўсім ісці на вайну проціў маскаля. А то для таго, каб хутчэй прагнаць маскаля з яго сабачым рондам, і каб ніколі, ніякай, нікому мужыкі паншчыны не служылі і ніякага ў казну аброку не плацілі, і каб на век вякоў народ наш быў вольны і шчаслівы. А калі вас хто будзе падмаўляці рабіці іначай: чы то спраўнік, чы то акружны, чы то лапсэсар, чы то пан, то вы яго не слухайце, бо то пэўна ашуканства, што за царскія або панскія грошы вечнай вашай згубы хоча!!

Яська-гаспадар з-пад Вільні.

Кастусь Каліноўскі. За нашу вольнасць. Творы, дакументы / уклад. Г. Кісялёў. – Мінск, 1999. – С. 29–30.

«МУЖЫЦКАЯ ПРАЎДА». № 7, 1863 г.

Дзецюкі!

Доўга маўчаў я, не казаў вам нічога, бо хацеў разгледзецца добра да разабраць, што гэта дзеецца на свеце, штоб ужо спавясціць вас па справядлівасці да сказаць, як наказуе Бог да сумленне, што нам цяпер трэба рабіці. Ждаць моўчкі больш ужэ нязмога! <...>

У Польшчы мужыкі таксама, як і мы, спадзяваліся на цара да ждалі волі ад яго, да як пабачылі, што цар толькі лёстачкамі душу выймае, а новымі падаткамі, некрутамі ды чыншамі астатню сарочку з ніх здзерці хоча, от усі разам з віламі да косамі пайшлі дабівацца зямлі да праўды, а іншы і святой уніяцкай веры. От і дабілісь. Выйшаў ужэ Польскі Маніхвэст. Зямля вольна даецца ўсім мужыкам, бо гэта іхня зямля з дзядоў-прадзедоў, за гэту зямлю ніхто не мае адрабляць паншчыны і чыншаў ніякіх нікому плаціць; падушнага больш не будзе, а толькі падымнэ, як колісь плацілі; некрута больш не будзе, а ўсі мужыкі, і паны, і мяшчане, усяк адслужыць 3 гады ў сваёй зямлі і зноў сабе вольны. Уніяцкія касцёлы, што маскалі забралі, аддаюцца назад уніатам, і хто хоча, мае права хрысціць дзяцей па-уніяцкі, да уніяцкіх ксяндзоў ісці да споведзі і па-старому Богу маліцца, як яшчэ бацькі нашы малілісь.

Но цяпер самі разбірайце: дзе больш праўда, ці ў Польшкім Маніхфэсце, ці ў царскім? <...>

Падумайце добра, да памаліўшыся Богу, станьма дружна разам за нашую вольнасць! Нас цар ужэ не падмане – не падвядуць маскалі! Няма для ніх у нашых сёлах ні вады, ні хлеба – для ніх мы глухі і немы і нічога не бачылі і не чулі. А пакуль яшчэ пара, трэба нашым хлопцам спяшыць з віламі да з косамі там, гдзе дабіваюцца волі да праўды – а мы, іх бацькі да жонкі нашы, сцерагці будзем да ўведамляць, адкуль на ніх цягне нячыста маскоўска сіла, да ад душы памагаць усялякімі спосабамі дзецюкам нашым, што за нас пойдучь біцца. – А будзе ў нас вольнасць, якой не было нашым дзядам да бацькам.

Яська-гаспадар з-пад Вільні.

Кастусь Каліноўскі. За нашу вольнасць. Творы, дакументы / уклад. Г. Кісялёў. – Мінск, 1999. – С. 37–39.

МАНІФЕСТ ЛІТОЎСКАГА ПРАВІНЦЫЙНАГА КАМІТЭТА. 1 ЛЮТАГА 1863 г.

1. З сённяшняга дня ўсе сяляне і іншыя жыхары ўсё роўна якога паходжання і веравызнання з'яўляюцца свабоднымі як старопольская шляхта.

2. Нацыянальны польскі ўрад аддае панскім і скарбовым сялянам навечна ў поўнае ўладанне без чыншаў і выкупаў тую зямлю, якую яны мелі да гэтага часу, а ўсе распараджэнні маскоўскага ўрада адмяняе <...>.

3. За гэта сяляне павінны, як шляхта, абараняць польскую краіну, грамадзянамі якой з'яўляюцца з сённяшняга дня.

4. Батракі, адстаўныя салдаты і ўсе неаседлыя, якія толькі пойдучь абараняць польскую краіну ад маскалёў, атрымаюць самі ці іх сем'і ўзнагароду – вучастак зямлі па меншай меры ў тры моргі.

5. Польскі ўрад узнагародзіць сялян за панесеныя імі ахвяры з нацыянальных фондаў.

6. Калі хто-небудзь не будзе паслухмяны гэтаму Маніфесту, будзь ён пан, селянін, ці чыноўнік, ці хто-небудзь іншы, будзе пакараны па ваеннаму польскаму праву <...>.

Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі / пад рэд. Н. М. Нікольскага. – Мінск, 1940. – Т. 2: 1772–1903. – С. 486.

З ПАКАЗАННЯЎ АСОБАЙ СЛЕДЧАЙ КАМІСІІ Ў Г. ВІЛЬНЯ, ДАДЗЕННЫХ ВІТОЛЬДАМ ПАРФІЯНОВІЧАМ АД 2 ЛЮТАГА 1864 г.

<...> В Вильно я приехал 25-го декабря, вместе с чиновником Борейко, нерешаясь отправиться для свидания с Калиновским в квартиру Ямонта, я воспользовался данным в Могилеве Жуковским адресом к госпоже Баневич

<...>. Придя в ее квартиру, я застал Баневич дома и сказал лозунг «кого любишь», на что она должна была ответить «люблю Беларусь», и, наконец, я обязан был прибавить «так взаимно», но она встревожилась, как после объяснила, моей фамилии, по которой будто бы взят был Далевский, которого она называла Титусом, и сколько я мог заметить знала хорошо, не отвечала мне на лозунг и просила обратиться к кому-либо другому. <...>

Голубев, В. Люблю Беларусь! Пароль повстанцев 1863–1864 гг. / В. Голубев // Беларус. гіст. часоп. – 2013. – № 12. – С. 11–25.

3 ПРАДПІСАННЯ ГРАФА МУРАЎЁВА ГРОДЗЕНСКАМУ ГУБЕРНАТАРУ. 8 ЛІПЕНЯ 1864 г.

СЕКРЕТНО. По Высочайшему повелению внесена была в Западный комитет всеподданейшая моя записка касательно вопросов об устройстве Северо-Западного края.

Западный комитет в заседании 17 и 19 мая <...> нашел неподлежащим никакому сомнению признание Северо-Западного края русским, составляющим древнее достояние России; поэтому, руководствуясь мерами строгой справедливости, постановил неременным правилом, чтобы в Северо-Западном крае не было отнюдь допускаемо ни малейших признаков польской пропаганды и оказываемо снисхождений и уступок, а принимались бы строгие и неуклонные меры для противудействия и совершенного подавления не только преобладания, но и проявления польского элемента, чуждого стране и враждебного законному Правительству и русской народности. Согласно с мнением моим Комитет признал, что меры эти должны касаться:

1. Упрочение и возвышение русской народности и православия посредством устройства быта крестьян и распространения общественного образования в духе православия и русской народности; <...>

4. Замещение лицами русского происхождения высших служебных мест, а равно мест отдельных начальников, и тех, которые находятся в непосредственном соприкосновении с народом;

5. Водворение русского элемента в крае, посредством поселения русских крестьян и продажи имений русским всех сословий.

На журнале Комитета е.и.в 27 мая Высочайше соизволил написать собственноручно: «Исполнить».

Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах.: хрэстаматыя / уклад., навук. рэд. А. Ф. Смалянчук. – Вільня: ЕГУ, 2007. – С. 32–33.

1904 г. ИЗВЕЩЕНИЕ ОБ ОБРАЗОВАНИИ СЕВЕРО-ЗАПАДНОГО КОМИТЕТА РСДРП

<...> Северо-западный край, район деятельности Северо-западного комитета, характеризуется своеобразными, специфически острыми особенностями, вызвавшими к жизни нашу организацию. На небольшой сравнительно территории сошлись несколько национальностей, пролетариат которых разваливался под влиянием разных общественно-психологических моментов. <...>

Выступая как комитет Российской социал-демократической рабочей партии, мы сознаем всю трудность и сложность нашей задачи. Пролетариату живущих здесь национальностей приходится бороться в атмосфере, насыщенной национал-демократическими парами. <...>

Задача революционной социал-демократии – обострять и углублять классовые противоречия современного общества, бороться против всего, что затемняет классовое самосознание пролетариата, вносит чуждую ему идеологию. <...>

Хрестоматия по истории Беларуси : учеб. пособие: в 2 ч. С древнейших времен до 1917 г. / сост. : Я. Трещенок [и др.]; под науч. ред. К. М. Бондаренко. – Минск : Изд. центр БГУ, 2008. – Ч. 1. – С. 571.

ПРАГРАМА БЕЛАРУСКАЙ САЦЫЯЛІСТЫЧНАЙ ГРАМАДЫ. 1906 г.

Працовітая беднота ўсіх краёў злучайся!

Програма Беларускай сацыялістычнай грамады.

<...> «Белорусска Соцыялістычна Громада», арганізую працовіту бедноту Беларускага края без разліччя нацыянальнасцей, мае канечнай цэллю замену капіталістычнага строю сацыялістычным, замену частнай сабственнасьці на орудзія прадукцыі і абарачэньня – агульнай, для арганізацыі агульнага прадукцыі, прызнавая, што галоўным ворагам усіх вызбавіцельных імкненьняў «працовітай бедноты» ў Расіі зьяўляецца царскае самадзяравіе, БСГ лічыць сваёй блізкай палітычнай задачай нспровержение самадзяравія, выступаю ў барацьбе за асацыянацыі гэтай задачы сумесна з пролетаріятам усяй Расіі. Стремься заменить самадзяравіны строй Расійскай імперіі Дзяржаўна-дэмакратычнай рэспублікай са свабодным самаапырэдынацыем і культурна-нацыянальнай аўтанаміяй народнасцей, вхадзячых ў саацыау дзяржаўства, БСГ выстааляе трыааванне аўтанаміі Беларускага края с мясным сеймам ў Вільне.

Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах: хрэстаматыя / уклад., навук. рэд. А. Ф. Смалянчук. – Вільня: ЕГУ, 2007. – С. 32–33.

ОБ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПОРЯДКА

Высочайший манифест от 17 октября 1905 года
божьей милостью мы, Николай Второй, император и самодержец
всероссийский, царь польский, великий князь финляндский,
и прочая, и прочая, и прочая

<...> Великий обет царского служения повелевает нам всеми силами разума и власти нашей стремиться к скорейшему прекращению столь опасной для государства смуты. Повелев подлежащим властям принять меры к устранению прямых проявлений беспорядка, бесчинств и насилий, в охрану людей мирных, стремящихся к спокойному выполнению лежащего на каждом долга, мы, для успешнейшего выполнения общих предназначаемых нами к умиротворению государственной жизни мер, признали необходимым объединить деятельность высшего правительства.

На обязанность правительства возлагаем мы выполнение непреклонной нашей воли:

1. Даровать населению незыблемые основы гражданской свободы на началах действительной неприкосновенности личности, свободы совести, слова, собраний и союзов.

2. Не останавливая предназначенных выборов в Государственную думу, привлечь теперь же к участию в Думе, в мере возможности, соответствующей краткости остающегося до созыва Думы срока, те классы населения, которые ныне совсем лишены избирательных прав, предоставив засим дальнейшее развитие начала общего избирательного права, вновь установленному законодательному порядку.

3. Установить, как незыблемое правило, чтобы никакой закон не мог воспринять силу без одобрения Государственной думы и чтобы выборным от народа обеспечена была возможность действительного участия в надзоре за закономерностью действий постановленных от нас властей.

Призываем всех верных сынов России вспомнить долг свой перед Родиной, помочь прекращению сей неслыханной смуты и вместе с нами напрячь все силы к восстановлению тишины и мира на родной земле.

Дан в Петергофе, в 17-й день октября, в лето от рождества Христова тысяча девятьсот пятое, царствования же нашего одиннадцатое.

Государственная дума в России в документах и материалах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=5431>. – Дата доступа : 03.08.2015.

2.6. Беларусь у гады Першай сусветнай вайны

Абвастрэнне супярэчнасцей паміж буйнымі еўрапейскімі дзяржавамі прывяло да Першай сусветнай вайны. Склаліся два ваеннапалітычныя блокі, якія супрацьстаялі адзін аднаму: Траісты саюз (Германія, Аўстра-Венгрыя і Італія) і Антанта (Англія, Францыя і Расія). Адзначце палітычна-эканамічныя прычыны, якія прывялі да ўзнікнення канфлікту. Што з'явілася штуршком да пачатку ваенных дзеянняў? Якія мэты ставілі асноўныя краіны, што ўдзельнічалі ў вайне?

Пры аналізе пытання неабходна коратка спыніцца на галоўных ваенных аперацыях, якія садзейнічалі ўсталяванню фронту на тэрыторыі Беларусі. Звярніце ўвагу на пазіцыі розных сіл у грамадстве і ва ўладзе адносна вайны. Якую пазіцыю займалі праўрадавыя сілы, ліберальна-буржуазныя і рэвалюцыйна-дэмакратычныя партыі? У чым была асаблівасць стаўлення да вайны бальшавікоў? Як паставіліся да вайны беларускія нацыянальныя сілы? Вызначце прычыны эвалюцыі грамадскіх настрояў у Расіі – ад мілітарысцка-шавіністычных да антываенных і антыцарскіх.

Ахарактарызуйце становішча Беларусі пад нямецкай акупацыяй, а таксама на неакупаваных тэрыторыях у складзе Расіі.

Сфакусуйце ўвагу на беларускім нацыянальным руху ў гады Першай сусветнай вайны. Раскрыйце дзейнасць беларускіх арганізацый на акупаванай частцы тэрыторыі Беларусі. Прааналізуйце праекты ўтварэння беларускай дзяржаўнасці, якія былі распрацаваны Беларускім народным камітэтам у Вільні, А. Луцкевічам і В. Ластоўскім.

У выснове адзначце вынікі Першай сусветнай вайны для Беларусі ў палітычным, эканамічным, сацыяльным і нацыянальным аспектах.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 2.6.

З МАНІФЕСТА МІКАЛАЯ ІІ ПРА ЎСТУПЛЕННЕ РАСІІ Ў ВАЙНУ 20 ЛІПЕНЯ 1914 г.

Божие милостью, Мы, Николай II Император и Самодержец Всероссийский, Царь Польский, Великий князь Финляндский, и прочая, и прочая, и прочая, объявляем всем нашим верным подданным: следуя историческим своим заветам, Россия, единая по вере и крови с славянскими народами, никогда не взирала на их судьбу безучастно. С полным единодушием и братскою силою пробудились братские чувства Русского народа к славянам в последние дни, когда Австро-Венгрия предъявила Сербии заведомо неприемлемые для державного Государства требования.

Презрев уступчивый и миролюбивый ответ Сербского правительства, Австрия поспешно перешла в вооруженное нападение, открыв бомбардировку беззащитного Белграда. Вынужденные в силу создавшихся условий принять необходимые меры предосторожности, Мы повелели перевести армию и флот на военное положение, но, дорожа кровью и достоянием наших подданных, прилагали все усилия к мирному исходу. <...>

Союзная Австрии Германия вопреки нашим надеждам на вековое доброе соседство и не внемля заверению нашему, что принятые меры отнюдь не имеют враждебных ей целей, стала домогаться немедленной отмены и, встретив отказ в этом требовании, внезапно объявила России войну. Ныне предстоит уже не только заступаться за несправедливо обиженную родственную нам страну, но оградить честь, достоинство, целостность России и положение ее среди великих держав.

Мы непоколебимо верим, что на защиту Русской земли дружно и самоотверженно встанут все наши подданные. В грозный час испытания да будут забыты внутренние распри, да укрепится еще теснее единение царя с его народом, и да отразит Россия, поднявшаяся как один человек, дерзкий натиск врага с глубокою верою в правоту нашего дела и смиренным упованием на всемогущий промысел. Мы молитвенно призываем на святую Русь и доблестные войска наши Божие благословение.

Дан в Санкт-Петербурге, в двадцатый день июля в лето от Рождества Христова 1914 в царствование же наше в двадцатое.

На подлинном собственною Его Императорского Величества рукою написано: Николай.

Гісторыя Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. у дакументах і матэрыялах: хрэстаматыя / уклад., навук. рэд. А. Ф. Смалянчук. – Вільня: ЕГУ, 2007. – С. 32–33.

БЕЖАНЦЫ. 1915 г.

Гэтая вайна перш за ўсё закранула лёс насельніцтва прыфрантавой паласы, у прыватнасці, ад Беластока да Віцебска і Мінска, якое масава пакідала свае мясціны, сваю родную зямельку. І на тое былі прычыны. Па-першае, грамадская думка Расійскай імперыі, добра кіруемая ўрадам, апраўдвала тактыку «выжженной земли». <...> Як пісаў тагачасны часопіс: «Разрушают обе стороны всё, что возможно». Тактыка «выжженной земли» тычылася нават Сіноду, якому быў адданы загад здымаць званы з цэркваў. Таму і не здзіўляе загад ад 25 мая 1915 г. па рускай арміі, у якім патрабавалася: «Уводитъ мужское население с возрастом от 18 до 50 лет, местных жителей... с домашним необходимым имуществом». Успамінае жыхар Гродзенскай губ.: «Казакі акружылі нашу вёску і прымусілі нас пакінуць свае хаты...».

Толькі пазней царскі ўрад зразумеў, што «поток беженцев обострил бедствия, увлекая Россию в революцию». Генерал Аляксееў тэлефанаваў у губернскія гарады, што «необходимо устранить всякий признак насильственного удаления населения». Але на справе ўсё выглядала інакш. Для тых, хто не хацеў пакідаць родную хату, прымусова ствараліся ўмовы, пры якіх заставацца далей пры фронце было немагчыма з-за рэквізіцый: «Тем, кто не выходит из дому, оставлять одну корову и сенажа на один месяц». Тыя ж, хто «добровольно угоняет скот и увозит припасы в тыл армии, не подлежит реквизиции».

Акрамя гэтага, на жыхароў вайсковага тылу вялікім цяжарам леглі абавязкі ўтрымліваць за свой кошт маршавыя роты, якія, зразумела, не вельмі добразычліва ставіліся да насельніцтва. Нездарма загадам па рускаму войску «за мародерство вводилась смертная казнь через повешение».

У такіх умовах становіцца зразумелым становішча мясцовага насельніцтва і невыпадковасць іх бежанскай долі. <...> Уявіце сабе ў верасні-кастрычніку, настрой людзей, кінуўшых маёмасць, і стане зразумела, якая доля выпала жыхарам Беларусі ўвосень 1915 г.

Мікалаевіч, А. Бежанцы / А. Мікалаевіч // Беларуская мінуўшчына. – 1994. № 3. – С. 60.

2.7. Фарміраванне беларускай нацыі. Культура Беларусі XIX – пачатку XX ст.

Працэс фарміравання беларускай нацыі быў абумоўлены асаблівасцямі сацыяльна-эканамічнага развіцця, накірункам палітыкі расійскага самадзяржаўя ў Беларусі і традыцыйнымі рысамі нацыянальна-культурнага жыцця. У XIX ст. працэс станаўлення беларускага этнасу выйшаў на этап фарміравання нацыі. Сярод характарыстык нацыі можна назваць наступныя: агульная тэрыторыя, агульнасць эканамічнага жыцця, рыс нацыянальнага характару, менталітэту, самасвядомасці, культуры і адзінай літаратурнай мовы. Вызначце, якія былі асаблівасці фарміравання адзначаных характарыстык беларускай нацыі. Паразважайце над пытаннем, чаму фарміраванне ўсходнееўрапейскіх нацый у параўнанні з Заходняй Еўропай адбывалася больш марудна. Што перашкаджала фарміраванню беларускай нацыі? Якую ролю тут адыгралі асаблівасці сацыяльнага і канфесійнага складу беларускага насельніцтва, палітыка расійскіх улад і ідэалогія «заходне-русізму», спецыфіка працэсу мадэрнізацыі грамадства ў Расійскай імперыі?

Якую ролю ў абуджэнні нацыянальнай самасвядомасці і прапагандзе ідэі адраджэння беларускай дзяржаўнасці адыгралі К. Каліноўскі, «гома-наўцы», І. і А. Луцкевічы, БСГ, газета «Наша ніва» і іншыя беларускія грамадскія дзеячы і літаратары другой паловы XIX – пачатку XX ст.?

У развіцці культуры Беларусі ў XIX – пачатку XX ст. можна вылучыць некалькі тэндэнцый. У першай палове XIX ст. вялікі ўплыў аказвала польская культура. Адкажыце на пытанне, чаму пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі і ў першай трэці XIX ст. працэс паланізацыі не спыніўся і нават узмацніўся. Толькі пасля падаўлення паўстання 1830–1831 г. царская ўлада ўзяла курс на выцясненне польскага ўплыву і русіфікацыю. Умовы развіцця культуры ў другой палове XIX ст. кардынальна змяніліся. Скасаванне прыгону, буржуазныя рэформы спрыялі развіццю грамадскага руху. На паўстанне 1863–1864 гг. царызм адказаў узмацненнем русіфікацыі, якая працягвалася і ў пачатку XX ст. Адначасова ажыццяўляецца станаўленне прафесійнай беларускай культуры.

З улікам агульных тэндэнцый развіцця культуры адзначце, якія змены на працягу XIX – пачатку XX ст. адбыліся ў сістэме адукацыі, станаўленні навуковых ведаў пра Беларусь і беларускі народ, развіцці беларускай мовы, літаратуры і выдавецкай справы, музыкі і тэатру, жывапісу і архітэктуры. Ахарактарызуйце становішча канфесій на тэрыторыі Беларусі.

У заключэнне зрабіце абагульняльную выснову адносна асаблівасцей развіцця культуры, працэсаў нацыянальнай самаідэнтыфікацыі беларусаў і распрацоўкі беларускай нацыянальнай ідэі.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 2.7.

АДАМ МІЦКЕВІЧ ПРА БЕЛАРУСЬ

Вялікую прастору <...> займае краіна паміж Дняпром, Чорным морам, Бугам і Нёманам. Яна даўно згубіла агульную назву, бо розныя пакаленні, якія жылі тут, не прызнаюць ужо імя славян за сваё родавае... Нарманы і ляхі прыходзілі сюды са сваёй уладай, і схіляліся яны то пад скіпетрам рускіх князёў, то пад уладай Польшчы. З той пары, калі іх заваяваў дом Рурыка, яны былі ў складзе рускіх земляў <...>.

Тут сутыкалася каталіцкая рэлігія з усходняй царквой, шляхецкая Рэч Паспалітая з сістэмай самаўладства. <...> З усіх славянскіх народаў русіны, гэта значыць, сяляне Пінскай, часткова Мінскай і Гродзенскай губ., захавалі найбольшую колькасць агульнаславянскіх рысаў. У іх казках і песнях ёсць усё. Пісьмовых помнікаў у іх мала, толькі «Літоўскі Статут»

напісаны іхняй мовай, самай гарманічнай і з усіх славянскіх моваў найменш змененай. Усю сваю гісторыю на зямлі яны прайшлі ў страшэннай галечы і прыгнёце.

<...> Мова поўдня Расіі – маларуская, на якой гавораць амаль дзесяць мільёнаў чалавек, бясспрэчна, самая музычная, самая паэтычная і звонкая, але яна ніколі не была настолькі развітой, каб стаць мовай літаратурнай. На беларускай мове, якую называюць русінскай або літоўска-русінскай, таксама размаўляе каля дзесяці мільёнаў чалавек; гэта самая багатая і самая чыстая гаворка, яна ўзнікла даўно і выдатна распрацавана. У перыяд незалежнасці Літвы вялікія князі карысталіся ёю для сваёй дыпламатычнай перапіскі. Мова велікаросаў, на якой гаворыць амаль гэтулькі ж чалавек (трэба выключыць адсюль фінска-маскоўскі дыялект, які моцна ад яе адраўнаваецца), вылучаецца багаццем і чысцінёй, але ў ёй няма ні цудоўнай прастаты беларускай мовы, ні гарманічнасці і музычнасці маларускай. <...>

Міцкевіч, А. [Пра Беларусь і беларускую мову] / А. Міцкевіч // Філаматы і філарэты: зборнік. – Менск, МФ «Беларускі кнігазбор», 1998. – С. 121–122.

ГОМОН. БЕЛОРУССКОЕ СОЦИАЛЬНО-РЕВОЛЮЦИОННОЕ ОБОЗРЕНИЕ. № 1. ЛЮТЫ – САКАВІК 1884 г.

Из всех народностей, входящих в состав современной России, судьба белорусов, как известно, замечательна тем, что на них уже с давних пор привыкли смотреть как на некоторый материал для всевозможных экспериментов, а не как на живую народность, способную самостоятельно располагать собою. Исходя из этой точки зрения, ближайшие соседи белорусов, пользуясь правом сильного, бесцеремонно налагали жесткие руки на живой организм белорусской народности, предрешив, что она должна безропотно подчиниться сильнейшим и ассимилироваться с ними, растворившись в великорусском или польском море. Политика насилия здесь продолжалась целые столетия, начиная с владычества Польши и кончая господством московского абсолютизма, не останавливающегося ни перед какими средствами, лишь бы только привести всё к системе «единообразия», ввиду удобства при своих фискальных и полицейских мерах. Дело дошло до того, что в 1840 г. Николай I запретил употреблять само слово «Белоруссия», стараясь, так сказать, стереть с лица земли целую народность.

К счастью для белорусов, все эти опыты имели здесь влияние больше на высшее сословие, чем на остальную народную массу, бережно сохранявшую все свои отличительные черты и особенности. Эти особенности и могли служить залогом для будущего широкого развития временно подавленной народности, в которой, рано или поздно, должно было пробудиться народное

самосознание. Раз возникшее народное самосознание не может уже прекратиться и <...> должно повлечь за собой общее освободительное движение и борьбу с тем гнётом, который так долго тормозил развитие целой народности.

Сознав свои силы, белорусский народ тотчас скажет своим угнетателям: «Долой эксплуатацию, мы сами желаем управлять собою! Долой чужие руки, Белоруссия должна быть для белорусов, а не для чуждых элементов! Довольно нам подчиняться сильнейшим и ждать, куда они нас поворотят – направо или налево! Мы сами должны завоевать себе свободу, не возлагая надежды на других!»

Таков общий неизбежный исторический закон, по которому каждый народ, пришедший к самосознанию, захочет сам распоряжаться своей судьбой, для чего и направит все силы к тому, чтобы добиться возможности жить и управляться самостоятельно.

Проснувшаяся народность не даст себя в обиду и не позволит безнаказанно давить себя сильнейшим <...>.

Итак, белорусская народность, сохранив свою обособленность, должна будет без сомнения занять в России такое же место, которое стремятся занять другие более или менее крупные народности. Белоруссия в лице своей интеллигенции начинает мало-помалу осознавать свои отличительные черты как области, далеко не сходной с другими областями России. Проникшись современными демократическими идеями, интеллигенция Белоруссии начинает осознавать, что их Родина только тогда перестанет быть яблоком раздора и лакомым куском для соседей, когда она сама своими собственными силами добьется свободы, сама устроится <...>.

Публицистика белорусских народников. Нелегальные издания белорусских народников (1881–1884) / сост. С. Александрович, И. Александрович. – Минск : Издательство БГУ им. В. И. Ленина, 1983. – С. 60–62.

ГОМОН. № 2. ЛІСТАПАД 1884 г.

Обратимся к нашей Родине. Эта страна имеет все оригинальные особенности, которые сообщают ей своеобразную физиономию и самым естественным образом выдвигают ее как особую отрасль славянского племени. Ее климатические и этнографические условия – это непроходимые болота и тут же эти сыпучие пески, это слияние озер и притоков Днепра, Немана и Двины – резко отличают страну от ее соседей – Великороссии, Польши и Малороссии. Народ, живущий здесь, благодаря непроходимости болот, песков и, рedeющих ныне, лесов, сохранил до сих пор чистый тип славянского племени.

Разделяя в продолжение многих веков одну и ту же горькую участь от своих «благодетелей» – Польши и Великороссии, – народ Белоруссии чувствует свою органическую связь и отличает свои интересы от интересов поляков и великороссов. Он до сих пор, несмотря на долгое влияние великороссов, называет их «маскалями» и находит большую разницу между собой и ими. Сухость натуры и практическая смелость великороссов делают их подозрительными в глазах добродетельно-недоверчивого белоруса, готовыми всегда его обойти. Такая же, если не большая подозрительность, проявляется по отношению к полякам. В большинстве случаев белорус со словом «поляк» отождествляет барина и крепостное право, которое так тяжело давило бедных «хлопов». Дело в том, что почти все помещики Белоруссии по культурным привычкам и религии – поляки, а известно, насколько велика ненависть народа к баринам вообще.

Таким образом, национальная рознь усиливается антагонизмом экономическим, с которым связаны воспоминания о «прыгоне» – крепостном праве. Что касается до религиозной розни, то она здесь настолько слаба, что о ней нечего говорить <...>.

Ко всему этому нужно прибавить, что Белоруссия имеет свой особенный язык, который, по мнению опытных филологов, представляет много интересного как остатки наиболее сохранившегося чистого славянского наречия. <...> Нужно внимательно послушать деревенских краснобаев, чтобы увидеть, насколько язык белорусов выразителен. Белорусский язык со временем может получить такое же право гражданства, как и язык малоросский <...>.

Все эти особенности Белоруссии дают право на автономную федеративную самостоятельность в семье других народностей России в будущем <...>.

Она имела свою особенную историческую жизнь в старину, группируясь около Полоцка, Друцка, Минска, Слуцка и других городов, которые имели своих князей, и свое вече, и свое вольное народноправство, которое не раз прогоняло князей и приглашало их к себе «на всей своей воле». Соединившись с Польшей на началах федеративных, Белоруссия еще долгое время пользовалась самостоятельностью, и только когда «благодетельница» Польша развратила шляхетскую белорусскую интеллигенцию и подавила народ, Белоруссия прекратила свою историческую жизнь и до настоящего времени играла незначительную роль в истории, защищая пассивно свою оригинальность и притом одними только силами народа, без участия интеллигенции. <...>

Но, может быть, народ настолько забит и инертен, что не сможет понять и отстаивать своих интересов и не пожелает воспользоваться в будущем автономией своей белорусской федерации? Хотя действительно белорусский

народ носит еще печать прошлого гнета, но обыкновенно все эти рассуждения о забитости и вырождении слишком преувеличены и не соответствуют фактам прошлой и нынешней жизни народа. Белорусы, как и малорусы, не раз поднимались в защиту своей региональности и против гнета шляхетского в старину, хотя, благодаря разрозненности и затруднительности сообщения страны, не в таких громадных движениях и не так энергично, как в Малороссии. Они и при Александре I пытались посредством массового движения Витебской губ. и других губ. освободиться от крепостной зависимости, они продолжали его при Николае I, при отмене крепостной зависимости они также требовали большего надела и более широких прав (бунты и экзекуции). Наконец, в настоящее время нельзя не заметить ту энергическую аграрную борьбу, которую белорусы ведут с помещиками. <...>

Итак, мы – белорусы, так мы должны бороться во имя местных интересов белорусского народа и федеративной автономии страны; мы – революционеры, потому что, разделяя программу борьбы «Народной воли», считаем необходимым принять участие в этой борьбе (с «Народной волей» мы уже связаны традициями: Гриневицкий, бомбой которого казнен Александр II, был одним из горячих основателей белорусской местной фракции); мы – социалисты, потому что нашей главной целью является экономическое улучшение страны на началах научного социализма. Вот основные положения программы, которые ясно могли бы определить отдаленные цели и ближайшую практическую деятельность белорусов.

Нынешний исторический момент является наиболее удобным для пробуждения Белоруссии, которая при дружной работе и борьбе нашей интеллигенции переродится для новой самостоятельной жизни и займет почетное место среди других федераций России на началах свободного соглашения с ними <...>.

Публицистика белорусских народников. Нелегальные издания белорусских народников (1881–1884) / сост. С. Александрович, И. Александрович. – Минск : Издательство БГУ им. В. И. Ленина, 1983. – С. 109–121.

ГАЛОЎНЫЯ ПАДЗЕІ

12 чэрвеня 1812 г. – пераправа арміі Напалеона цераз р. Нёман. Пачатак руска-французскай вайны.

1830–1831 гг. – шляхецкае нацыянальна-вызваленчае паўстанне ў Польшчы, заходняй Беларусі і Літве з мэтай аднаўлення Рэчы Паспалітай.

1831 г., 1 студзеня – скасаванне Статута Вялікага Княства Літоўскага ў Віцебскай і Магілёўскай губернях.

1832 г. – стварэнне «Асабовага камітэта па справах Заходніх губерняў».

1832 г. – закрыццё Віленскага ўніверсітэта.

1839 г. – скасаванне Полацкім царкоўным саборам Берасцейскай царкоўнай уніі і далучэнне ўніятаў да рускай праваслаўнай царквы.

1840 г., 18 чэрвеня – указ аб выкарыстанні ў афіцыйных дакументах назвы «Северо-Западный край».

1840 г. – адкрыццё Горы-горацкай земляробчай школы (з 1848 г. – земляробчы інстытут; дзейнічаў да 1864 г.).

1840 г. – адмена дзейнасці Статута ВКЛ на тэрыторыях Мінскай, Віленскай, Гродзенскай губерняў і Беластоцкай вобласці.

1857 г. – стварэнне Сакрэтнага камітэта «для абмеркавання мер па ўладкаванні побыту памешчыцкіх сялян».

1861 г., 19 лютага – адмена прыгоннага права ў Расійскай імперыі.

1862 г. – на тэрыторыі Беларусі пракладзена першая чыгунка – Пецярбургска-Варшаўская.

1862 г. – пачатак ваеннай рэформы ў Расійскай імперыі.

1864 г. – земская рэформа. На Беларусі рэформа пачалася ў 1911 г.

1864 г. – судовая рэформа. На Беларусі пачалася ў 1872 г.

1864 г. – пачатак школьнай рэформы ў Расійскай імперыі.

1865 г. – пачатак цэнзурнай рэформы ў Расійскай імперыі.

1870 г. – пачалася рэформа гарадскога самакіравання. На Беларусі праведзена ў 1875 г.

1881 г. – забойства нарадавольцам І. Грынявіцкім імператара Аляксандра II.

1884 г. – падпольнае выданне народніцкага часопіса «Гоман» у Пецярбургу.

1898 г. – I з’езд РСДРП у Мінску.

1893 г. – 1899 г. – прамысловы ўздым у Расіі.

1903 г. – утварэнне Беларускай сацыялістычнай грамады (БСГ).

1905 г., 17 кастрычніка – Маніфест Мікалая II аб Дзяржаўнай думе.

1906 г. – пачатак правядзення сталыпінскай аграрнай рэформы.

1906–1915 гг. – выданне ў Вільні беларускай газеты «Наша Ніва».

1914 г., 1 жніўня – пачатак Першай сусветнай вайны.

ГІСТАРЫЧНЫЯ АСОБЫ

Аляксандр I – расійскі імператар (1801–1825), яго ўнутраная і знешняя палітыка адрознівалася непапулярнасцю. Разглядаў планы адраджэння Рэчы Паспалітай ці стварэння аўтаномнага ВКЛ.

Багушэвіч Францішак (1840–1900) – беларускі паэт, празаік, публіцыст і перакладчык. Пісаў пад псеўданімамі Мацей Бурачок, Сымон Рэўка з-пад Барысава. Удзельнік паўстання 1863–1864 гг. Роданачальнік крытычнага рэалізму ў беларускай літаратуры. Аўтар двух паэтычных зборнікаў – «Дудка беларуская» і «Смык беларускі». Пры жыцці творы Ф. Багушэвіча былі забаронены ў царскай Расіі.

Каліноўскі Кастусь (1838–1864) – беларускі рэвалюцыянер-дэмакрат, мысліцель, публіцыст. Кіраўнік паўстання 1863–1864 гг. на Беларусі і ў Літве. Аўтар твора рэвалюцыйнай публіцыстыкі «Пісьмо з-пад шыбеніцы», адзін з выдаўцоў газеты «Мужыцкая праўда».

Карскі Яўхім (1860–1931) – заснавальнік беларускага мовазнаўства і літаратуразнаўства, этнограф, палеограф і фалькларыст. Яго трохтомная праца «Беларусы» названа энцыклапедыяй беларусазнаўства. У ёй упершыню была навукова абгрунтавана нацыянальная самабытнасць беларусаў як асобнага славянскага народа.

Каяловіч Міхаіл (1828–1891) – гісторык, этнограф, прафесар Пецярбургскай духоўнай акадэміі. Адзін з ідэолагаў «заходнерусізма». Аўтар работ па палітычнай і царкоўнай гісторыі Беларусі.

Ластоўскі Вацлаў (1883–1938) – гісторык, публіцыст, літаратуразнавец, грамадскі і палітычны дзеяч. Супрацоўнік рэдакцыі газеты «Наша ніва», рэдактар газеты «Гоман», член БСГ. Аўтар «Кароткай гісторыі Беларусі». Актыўны ўдзельнік беларускага культурнага адраджэння і нацыянальна-вызваленчага руху.

Луцкевіч Антон (1884–1942) – палітычны і грамадскі дзеяч, гісторык, педагог, літаратурны крытык, вядучы беларускі публіцыст. Разам са сваім братам Іванам быў сярод заснавальнікаў Беларускай сацыялістычнай грамады, ініцыятар стварэння газеты «Наша ніва». Яго намаганнямі ў 1921 г. адкрыты Беларускі музей імя І. Луцкевіча. У 1918–1920 гг. з’яўляўся старшынёй Рады народных міністраў БНР. Пасля далучэння Заходняй Беларусі да Польшчы жыў і працаваў у Вільні.

Луцкевіч Іван (1881–1919) – беларускі грамадскі дзеяч, археолаг, этнограф, публіцыст. Брат А. Луцкевіча. Збіральнік і даследчык беларускіх старажытнасцей. Яго асабістая калекцыя стала асновай Беларускага музея ў Вільні. Стаяў ля вытокаў фарміравання беларускай нацыянальнай ідэі. Аўтар навуковых прац па гісторыі, мастацтве, кніжнай культуры Беларусі.

Мікалай I – расійскі імператар (1825–1855). Жорстка падавіў паўстанне дзекабрыстаў і паўстанне 1830–1831 гг. у Польшчы, Літве і Беларусі. На тэрыторыі Беларусі праводзіў ярка акрэсленую русіфікацыйную палітыку, метады кіравання вылучаліся жорсткасцю.

АСНОЎНЫЯ ТЭРМІНЫ І ПАНЯЦЦІ

Буржуазія – клас уласнікаў сродкаў вытворчасці ў капіталістычным грамадстве, які жыве за кошт дадатковых сродкаў, што атрымліваліся пры дапамозе наёмнай працы.

Заходнерусізм – плыня грамадска-палітычнай думкі, адна з форм палітычнай свядомасці на Беларусі ў XIX – пачатку XX стст. Узнік у 30-я гады XIX ст. пад уплывам нацыянальнай палітыкі царызму. Канцэпцыя заходнерусізму грунтуецца на сцвярджэнні, што беларусы не самастойны этнас, а адгалінаванне рускага народа.

Земствы – выбарныя мясцовыя органы для кіравання ў губернях і паветах гаспадаркай, адукацыяй, аховай здароўя.

Індустрыяльнае грамадства – паняцце, якое абазначае адну са стадый грамадскага развіцця. Яго характарыстыкі: цэнтральная роля навукова-тэхнічнай дзейнасці, наяўнасць машынай індустрыі і фабрычнай арганізацыі працы, масавая рыначная вытворчасць.

Камітэт па справах Заходніх губерняў – дарадчы орган пры імператары Мікалаі I у 1831–1848 гг. Мэта яго дзейнасці – разгляд прапаноў дзяржаўных устаноў і дзеячаў, выпрацоўка рэкамендацый ураду, накіраваных на ўзмацненне пазіцый самадзяржаўя на тэрыторыі Заходніх губерняў.

Капіталізм – грамадска-эканамічная фармацыя, заснаваная на прыватнай уласнасці на сродкі вытворчасці і эксплуатацыі наёмнай працы капіталам.

Менталітэт – своеасаблівы спосаб мыслення асобнага чалавека ці якой-небудзь супольнасці людзей. Менталітэт уключае ўяўленні аб прасторы і чалавеку, адносіны чалавека да розных з’яў грамадскага жыцця, уяўленні аб праве, маралі, сям’і, жыцці і смерці.

Міравыя суды – асобы від суда са спрошчаным судаводствам для разгляду нязначных іскаў і дробных крымінальных злачынстваў.

Мяжа аседласці – у Расіі ў 1794–1917 гг. – мяжа тэрыторыі, на якой маглі пражываць яўрэі. Правы грамадзянства і мяшчанства ім дазвалялася мець толькі ў некаторых беларускіх і ўкраінскіх губернях былой Рэчы Паспалітай. Увядзенне мяжы аседласці аказала значны ўплыў на палітычную, эканамічную і сацыяльную сітуацыю ў Беларусі.

Нацыя – ўстойлівая этнасацыяльная супольнасць людзей, якія пражываюць на адной тэрыторыі, звязаны агульным эканамічным і сацыяльна-палітычным жыццём і маюць адзіную мову, культуру і самасвядомасць.

Паліцэйскі сацыялізм («зубатаўшчына») – кансерватыўны накірунак палітычнай думкі, а таксама палітыка забеспячэння элементарных эканамічных патрэб рабочых з мэтай недапушчэння палітызацыі рабочага руху і антыўрадавай дзейнасці сацыял-дэмакратаў, якая здзяйснялася пад кантролем расійскіх імперскіх спецслужбаў. Адным з цэнтраў паліцэйскага сацыялізму быў Мінск, дзе дзейнічала Яўрэйская незалежная рабочая партыя.

Пралетарыят – рабочы клас, клас наёмных працоўных, крыніцай існавання якіх з’яўляецца продаж сваёй рабочай сілы ўласнікам сродкаў вытворчасці.

Прамысловы пераварот – паступовы пераход ад мануфактуры да фабрыкі, ад ручной да машынай працы.

Разначынцы – людзі рознага чына і звання, катэгорыя насельніцтва Расіі XVI–XVIII стст. Выхадцы з розных саслоўяў, якія атрымалі адукацыю і займаюцца разумовай працай, інтэлегенцыя, якая выйшла з народа.

Рамантызм – мастацкая, літаратурная і інтэлектуальная плынь у еўрапейскай культуры, якая ўзнікла ў другой палове XVIII ст. Для яе прадстаўнікоў былі характэрны незадаволенасць рэальным светам, зварот да старажытных вытокаў, цікавасць да духоўнай сілы і прыгажосці чалавека, імкненне да мастацкага асэнсавання і ідэалізацыі папярэдніх эпох. Сярод прадстаўнікоў – А. Міцкевіч, Я. Чачот, Я. Баршчэўскі, У. Сыракомля, В. Дунін-Марцінкевіч.

Секулярызацыя – канфіскацыя царкоўнай маёмасці на карысць дзяржавы. На тэрыторыі Беларусі праведзена ў Расійскай імперыі, у большай меры у адносінах да каталіцкай царквы.

Тэорыя афіцыйнай народнасці – рэакцыйная тэорыя ў сферы асветы, навукі і літаратуры ў перыяд кіравання Мікалая I. У яе аснове ляжала формула «праваслаўе, самадзяржаўе, народнасць», абвешчаная міністрам народнай асветы С. Уваравым у 1834 г. У рамках тэорыі адмаўлялася самабытнасць беларускага народа.

Цэнзавая прамысловасць – прадпрыемствы пэўных памераў аб’ёму вытворчасці пры наяўнасці механічных рухавікоў.

Часоваабавязаныя сяляне – былыя памешчыцкія сяляне ў Расіі, якія на падставе рэформы 1861 г. былі вызвалены ад прыгону, але да пэўнага часу павінны былі выконваць феадальныя павіннасці на карысць памешчыкаў. На Беларусі часоваабавязаны стан быў скасаваны ў 1863 г., а ўвогуле ў Расійскай імперыі – у 1881 г.

ЛІТАРАТУРА ДА ТЭМЫ 2

1. *Брыгадзін, П. І.* Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі : вучэб. дапам. / П. І. Брыгадзін. – Мінск : ДІКСТ БДУ, 2015. – 288 с.

2. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2007. – Т. 4: Беларусь у складзе Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX стст.) / М. Біч [і інш.]. – 2007 – 518 с.
3. Гісторыя Беларусі: вучэб. дапам.: у 2 ч. / Я. К. Новік [і інш.]; пад рэд. Я. К. Новіка, Г. С. Марцуля. – 2-е выд. – Мінск, 2007. – Ч. 1: Ад старажытных часоў па люты 1917 г. – 398 с.
4. Гісторыя Беларусі: курс лекцый: у 2 ч. / П. І. Брыгадзін [і інш.]. – Мінск, 2002. – Ч. 2: XIX – XX стагоддзі. – 656 с.
5. *Казлякоў, У. Р.* Гісторыя Беларусі (у кантэксце еўрапейскай цывілізацыі): вучэб. дапам. / пад рэд. Л. В. Лойкі. – Мінск, 2003. – 348 с.
6. *Ковкель, И. И.* История Беларуси с древнейших времен до нашего времени / И. И. Ковкель, Э. С. Ярмусик. – Минск, 2006. – 622 с.
7. *Новик, Е. К.* История Беларуси. С древнейших времен до 2013 г.: учеб. пособие / Е. К. Новик, И. Л. Качалов, Н. Е. Новик; под ред. Е. К. Новика. – 4-е изд., испр. и доп. – Минск : Выш. шк., 2013. – 558 с.
8. Нарысы гісторыі Беларусі: у 2 ч. / М. П. Касцюк [і інш.]. – Мінск, 1994. – Ч. 1. – 528 с.
9. *Чигринов, П.* Очерки истории Беларуси: учеб. пособие / П. Г. Чигринов. – Минск, 2007. – 463 с.
10. Эканамічная гісторыя Беларусі: вучэб. дапам. / В. І. Галубовіч [і інш.]; пад рэд. В. І. Галубовіча. – Мінск, 1999. – 454 с.
11. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мінск, 1993–2003.
12. *Юхо, Я.* Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі / Я. Юхо. – Мінск, 1992. – 269 с.

Дадатковая літаратура

1. *Арлоў, У. А.* Прысуд выканаў невядомы: Ігнат Грынявіцкі / У. А. Арлоў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 52 с.
2. *Астрога, В.* Адносіны царызму да настаўніцтва Беларусі (другая палова XIX – пачатак XX ст.) / В. Астрога // Беларус. гіст. часоп. – 2008. – № 8. – С. 28–34.
3. *Багдановіч, М.* Беларускае адраджэнне / М. Багдановіч; прадм. У. М. Лазоўскага. – Мінск: Універсітэцкае, 1994. – 31 с.
4. *Башмакоў, А.* Параўнальны аналіз развіцця мануфактурнай і фабрычна-заводскай вытворчасці ў Беларусі (1861–1914) / А. Башмакоў // Беларус. гіст. часоп. – 2008. – № 11. – С. 11–17.

5. *Бейлькин, Х. Ю.* Аграрный кризис конца XIX века и структурная реконструкция сельского хозяйства Беларуси / Х. Ю. Бейлькин. – Минск: Беларуская навука, 2001. – 188 с.
6. Вольныя муляры ў беларускай гісторыі. Канец XVIII – пачатак XX ст. – Вільня: Gudas, 2005. – 280 с.
7. *Гаранін, Л.* Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя / Л. Гаранін. – Мінск: Беларуская навука, 1996. – 176 с.
8. *Гарбачова, В.* Вынікі і наступствы паўстання 1830–1831 гг. / В. Гарбачова // Беларус. гіст. часоп. – 1999. – № 4. – С. 80–83.
9. *Гарбачова, В. В.* Паўстанне 1830–1831 гадоў на Беларусі / В. В. Гарбачова. – Мінск: БДУ, 2001. – 184 с.
10. Гісторыя Беларусі перыяду капіталізму: вучэб. дапам.: у 5 ч. / склад. А. П. Жытко [і інш.]. – Мінск: БДПУ, 2005–2009. – Ч. 4: Буржуазныя рэформы ў другой палове XIX – пачатку XX ст. – 2009. – 165 с.
11. *Грыгор’ева, В. В.* Канфесіі на Беларусі (канец XVIII–XX ст.) / В. В. Грыгор’ева, У. М. Завальнюк, У. І. Навіцкі, А. М. Філатава; навук. рэд. У. І. Навіцкі. – Мінск: ВП «Экаперспектыва», 1998. – 340 с.
12. *Гулак, А.* Ідэі заходнерусізму ў «Гісторыі беларускага краю» Пятра Бяссонава / А. Гулак // Беларус. гіст. часоп. – 2004. – № 4. – С. 34.
13. *Дабранскі, С.* Масонскія лёжы ў Літве / С. Дабранскі // Спадчына. – 1997. – № 1. – С. 26–51.
14. *Дабранскі, С.* Нарысы з гісторыі масонства ў Літве / С. Дабранскі // Спадчына. – 1997. – № 3. – С. 42–72.
15. *Дзелянкоўскі, М.* Зямля і воля / М. Дзелянкоўскі // Беларуская мінуўшчына. – 1993. – № 2.
16. *Калиновский, К.* Из печатного и рукописного наследия / К. Калиновский. – Минск: Беларусь, 1988. – 208 с.
17. *Каханоўскі, А.* Адмена прыгоннага права на тэрыторыі Беларусі: ход рэформы, яе наступствы і значэнне / А. Каханоўскі // Беларус. гіст. часоп. – 2011. – № 10. – С. 10–16.
18. *Лаўрыновіч, Дз.* Акцябрысты ў Беларусі / Дз. Лаўрыновіч // Беларус. гіст. часоп. – 2008. – № 2. – С. 11.
19. *Лукашевич, А. М.* Западный пограничный регион в военно-стратегических планах Российской империи (конец XVIII в.–1812 г.) : в 3 кн. / А. М. Лукашевич. – Минск : ИВЦ Минфина, 2012.
20. *Макарэвіч, В.* Мова шляхты Беларусі ў XIX ст. / В. Макарэвіч // Беларус. гіст. часоп. – 2012. – № 3. – С. 11–17.
21. *Марозаў, С.* «Патрыёты Айчыны», або «Племя сарматаў» у Віленскім універсітэце ў 1827–1828 гг. / С. Марозаў // Беларус. гіст. часоп. – 2006. – № 6. – С. 19.

22. *Панюціч, В.* Рэформы дзяржаўных сялян Беларусі (канец 50-х–70-я гг. XIX ст.) / В. Панюціч // Беларус. гіст. часоп. – 1996. – № 3. – С. 23–32.
23. *Процька, Т.* Даследчык таямніцаў святла: Аляксандр Садоўскі / Т. Процька. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 63 с.
24. *Савіцкі, Э. М.* Матэрыяльныя ўмовы жыцця насельніцтва Беларусі ў пач. XX ст. / Э. М. Савіцкі // 3 гісторыі эканамічных рэформаў на Беларусі: вуч.-метад. зб. – Вып. 2. / Г. П. Бушчык, У. А. Сосна, А. М. Сасім [і інш.]; пад агульн. рэд. В. І. Галубовіча. – Мінск: ВП «Экаперспектыва», 1997. – С. 57–69.
25. *Самусенко, Э. Г.* Беларусь и отечественная война 1812 года: исторические очерки и эссе / Э. Г. Самусенко. – Минск: Беларусь, 2012. – 183 с.
26. *Сасім, А. М.* Асаблівасці правядзення рэформы 1861 г. на Беларусі / А. М. Сасім // 3 гісторыі эканамічных рэформаў на Беларусі: вуч.-метад. зб. – Вып. 2. / Г. П. Бушчык, У. А. Сосна, А. М. Сасім [і інш.]; пад агульн. рэд. В. І. Галубовіча. – Мінск: ВП «Экаперспектыва», 1997. – С. 35–56.
27. *Снапкоўская, С.* Адукацыйная палітыка і школа на Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст. / С. Снапкоўская. – Мінск: Нац. інстытут адукацыі, 1998. – 191 с.
28. *Сосна, У. А.* Рэфармаванне дзяржаўнай вёскі на Беларусі ў канцы XVIII – 60-х гг. XIX ст. / У. А. Сосна // 3 гісторыі эканамічных рэформаў на Беларусі: вуч.-метад. зб. – Вып. 2. / Г. П. Бушчык, У. А. Сосна, А. М. Сасім [і інш.]; пад агульн. рэд. В. І. Галубовіча. – Мінск: ВП «Экаперспектыва», 1997. – С. 15–34.
29. *Сташкевіч, М.* Перадумовы і працэс стварэння палітычных партый на Беларусі (канец XIX ст. – люты 1917 г.) / М. Сташкевіч // Беларус. гіст. часоп. – 1999. – № 3–4. – С. 18–19.
30. *Тарас, А.* 1812 год – трагедия Беларуси / А. Тарас. – Рига: Институт белорусской истории и культуры, 2012. – 248 с.
31. *Туміловіч, Г.* Дваранства на Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX ст. / Г. Туміловіч // Беларус. гіст. часоп. – 1997. – № 4. – С. 53–59.
32. *Унучак, А.* «Наша ніва» і ідэйнае выхаванне беларускай інтэлігенцыі / А. Унучак // Беларус. гіст. часоп. – 2005. – № 4. – С. 16.
33. *Філатава, А.* Стан беларуска-літоўскага грамадства ў час вайны 1812 г. / А. Філатава // Французская рэвалюцыя і лёсы свету. – Мінск, 1992.
34. *Філякоў, У. Г.* Шляхі развіцця беларускай культуры ў пачатку XX ст. / У. Г. Філякоў // Актуальныя пытанні гісторыі Беларусі: зб. арт. – Мінск, 1992. – С. 110–117.
35. *Цьвікевіч, А.* «Западно-руссизм»: нарысы з гісторыі грамадзкай мыслі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в.: фотакопіі: у 2 ч. / А. Цьвікевіч. – Мінск: Белдзяржвыд, 1929.

36. *Чаропка, В.* Иван Хруцкі: адкрыццё мастака (да 200-годдзя з дня нараджэння) / В. Чаропка // Беларус. гіст. часоп. – 2010. – №. 1. – С. 3–14.

37. *Чаропка, В.* Рыцар свабоды. Валерый Урублеўскі / В. Чаропка // Беларус. гіст. часоп. – 2007. – № 5–6.

38. *Швед, В. В.* Паміж Польшчай і Расіяй: Грамадска-палітычнае жыццё на землях Беларусі (1772–1863) / В. В. Швед; навук. рэд. П. І. Брыгадзін. – Гродна: Гродз. дзярж. ун-т імя Я. Купалы, 2001. – 415 с.

ЗАДАННІ ДЛЯ ПАЎТАРЭННЯ

1. Якія пераўтварэнні правялі расійскія ўлады ў канцы XVIII ст. на далучаных тэрыторыях?

- а) забаранілі дзейнасць каталіцкай царквы;
- б) ажыццявілі адміністрацыйна-тэрытарыяльную рэформу;
- в) ліквідавалі ўніяцкую царкву;
- г) адмянілі дзейнасць Статута ВКЛ 1588 г.;
- д) скасавалі магдэбургскае права;
- е) абмежавалі эканамічныя правы шляхты;
- ж) увялі рэкруцкую павіннасць.

2. Якую палітыку праводзіў Напалеон на беларускіх землях?

- а) аднавіў дзяржаўнасць і самастойнасць ВКЛ;
- б) дазволіў стварыць мясцовую адміністрацыю – Камісію часовага праўлення ВКЛ;
- в) адмяніў прыгоннае права адносна сялян;
- г) жорстка праследваў усіх прыхільнікаў аднаўлення ВКЛ, на акупаванай тэрыторыі стваралася французская адміністрацыя.

3. Суаднясіце элементы трох мностваў:

а) Віленская асацыяцыя;	1) 1817 г;	I) рэлігійна-маральны рух;
б) масоны;	2) 1796 г;	II) польскія нацыянальна-культурныя, асветніцкія мэты;
в) таварыства філарэтаў;	3) 1814 г;	III) аднаўленне Рэчы Паспалітай, Канстытуцыі 1791 г. з дапамогай рэвалюцыйнай Францыі;
г) дэмакратычнае таварыства.	4) 1820 г;	IV) аматары дабрачыннасці.

4. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- а) люстрацыі;
- б) прамысловы пераварот;
- в) вотчынная мануфактура;
- г) капіталістычная мануфактура;
- д) фабрычнае прадпрыемства.

- 1) пераход да машынай вытворчасці, пераўтварэнне прамысловасці ў галоўную галіну вытворчасці;
- 2) прамысловае прадпрыемства з паравымі машынамі;
- 3) прамысловае прадпрыемства, на якім працуюць прыгонныя рабочыя, і прадукцыя забяспечвае патрэбы прыгонніка;
- 4) перагляд і ўніфікацыя павіннасцей дзяржаўных сялян;
- 5) прамысловае прадпрыемства, на якім працуюць наёмныя рабочыя, і прадукцыя, арыентаваная на продаж.

5. Рамантызм характарызуюць наступныя рысы:

- а) асветніцкая ідэалогія;
- б) імкненне супрацьпаставіць рэальнай рэчаіснасці абагульнены ідэальны вобраз;
- в) грамадзянскі абавязак і служэнне грамадству – матывы дзеянняў героя;
- г) увага да чалавека і яго ўнутранага свету.

6. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- а) рэскрыпт Аляксандра II;
- б) Маніфест аб адмене прыгоннага права;
- в) Агульнае палажэнне;
- г) устаўныя граматы;
- д) мясцовыя палажэнні.

- 1) аб'яўленне аб пачатку правядзення рэформы ў дзяржаве;
- 2) вызначэнне пазямельнага ўпарадкавання і павіннасцей дакладных сялянскіх гаспадарак на карысць памешчыка;
- 3) утрыманне норм, згодна з якімі праводзілася адмена прыгонніцтва ў асобных рэгіёнах імперыі;
- 4) абвясчэнне адзіных для імперыі прынцыпаў правядзення рэформы;
- 5) стварэнне ў Віленскай, Гродзенскай і Ковенскай губернях камітэтаў і агульнай камісіі ў Вільні для выпрацоўкі праекта палажэння аб скасаванні прыгону.

7. Вызначце вынікі сусветнага аграрнага крызісу 1880–1890-х гг. для Беларусі:

а) пераарыентацыя ўсёй сельскай гаспадаркі беларускіх губерняў на вытворчасць збожжа, значны рост буйнога, пераважна памешчыцкага, землеўладання, больш шырокае выкарыстанне ў гаспадарках машын і складанага інвентару, больш выразныя рысы набыла спецыялізацыя сельскай гаспадаркі;

б) пераарыентацыя ўсёй сельскай гаспадаркі беларускіх губерняў на малочную жывёлагадоўлю з першаснай перапрацоўкай сыравіны на месцы, больш шырокае выкарыстанне ў гаспадарках машын і складанага інвентару, адбывалася змяншэнне дваранскага і пашырэнне сялянскага землекарыстання;

в) сусветны аграрны крызіс для Беларусі не прынес ніякіх зменаў, бо сельская гаспадарка беларускіх губерняў не была звязана з сусветным рынкам;

г) адбывалася згортванне вытворчасці збожжавых і пераарыентацыя на вырошчванне тэхнічных культур разам са скарачэннем прыватнаўласніцкага землеўладання.

8. Вызначце правільную паслядоўнасць:

- а) стварэнне РСДРП;
 б) стварэнне Бунда;
 в) стварэнне Сацыял-дэмакратыі Каралеўства Польскага і Літвы;
 г) стварэнне Саюза барацьбы за вызваленне рабочага класа;
 д) стварэнне ПСР.

9. Суаднясіце элементы трох мностваў:

а) паліцэйскі сацыялізм;	1) стварэнне яўрэйскай	I) РСДРП;
б) эканамізм;	дзяржавы;	II) Паалей-цыён;
в) сіянізм;	2) абмежаванне барацьбы толькі пытаннямі эканамічнага і сацыяльнага	III) Бунд, у пачатку дзейнасці партыі;
г) бальшавізм;	намічнага і сацыяльнага	IV) БСГ;
д) нацыянальнае адраджэнне.	кшталту;	V) Яўрэйская незалежная рабочая партыя.
- 3) улады павінны самі задаволіць элементарныя эканамічныя і культурныя патрэбы рабочых;
- 4) вырашэнне беларускага нацыянальнага пытання ў дэмакратычнай і сацыялістычнай Расіі;
- 5) гвалтоўны захоп улады з мэтай змены сацыяльнага ладу.

10. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- а) эсэры;
- б) БСГ;
- в) РСДРП(б);
- г) кадэты;
- д) Саюз рускага народа.

- 1) арганізоўвалі антынямецкія, антыаўстрыйскія, яўрэйскія пагромы, пашыралі ксенафобію;
- 2) стварылі Ваенна-прамысловыя камітэты, Земскі саюз, Саюз гарадоў у падтрымку ўрада;
- 3) стварылі Ваенна-рэвалюцыйныя саюзы ў падтрымку ўрада;
- 4) адстойвалі інтарэсы беларускага сялянства, якое найбольш цярпела ад вайны;
- 5) імкнуліся пераўтварыць імперыялістычную вайну ў грамадзянскую з мэтай захопу ўлады.

Метадычныя рэкамендацыі для самастойнай работы

Тэма 3. БЕЛАРУСЬ ВА ЁМОВАХ РЭВАЛЮЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ 1917 г. І ЗАМЕЖНАЙ ІНТЭРВЕНЦЫІ (ЛЮТЫ 1917–1920 гг.)

3.1. Беларусь у час Лютаўскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі

Падзеі 1917 г. у Расіі трактуюцца вельмі неадназначна як расійскімі, так і замежнымі навукоўцамі. Празмерная палітызаванасць дадзенай праблематыкі ў савецкія часы, калі ўся рэвалюцыя была зведзена толькі да дзейнасці бальшавіцкай партыі, не спрыяла аб'ектыўнаму вывучэнню пытання. Складаны рэвалюцыйны працэс нібыта штучна раздзяляўся на тры ізаляваныя часткі: Лютаўская рэвалюцыя, пераходны перыяд ад лютага да кастрычніка і Кастрычніцкая рэвалюцыя. Разглядаючы рэвалюцыйныя паздеі, неабходна прааналізаваць праблемы і супярэчнасці ў грамадска-палітычным жыцці, якія прывялі да сацыяльнага выбуху: нявырашанасць аграрнага, рабочага і нацыянальнага пытанняў, праблемы дзяржаўнага ўладкавання працягу Першай сусветнай вайны, вострага палітычнага і эканамічнага крызісаў. Адзначце ролю і ўдзел розных сацыяльных і палітычных сіл у рэвалюцыйных і паслярэвалюцыйных працэсах: ліберальнага лагера, сацыялістычных партый і партыі бальшавікоў.

Ахарактарызуйце новую сістэму кіравання, якая ўзнікла ў выніку рэвалюцыі – двоеўладдзе. Як новая ўлада вырашыла найбольш вострыя пытанні палітычнага і эканамічнага развіцця? Якую пазіцыю занялі Часовы ўрад і Петраградскі Савет адносна ключавых праблем дзяржаўнага кіравання і эканомікі? Прааналізуйце крызісы Часовага ўраду, чым яны былі выкліканы і якія мелі вынікі? Якую ролю адыгралі бальшавікі ў разлажэнні сістэмы дзяржаўнага кіравання пасля Лютаўскай рэвалюцыі?

Асаблівую ўвагу трэба надаць палітычнай сітуацыі ў Беларусі, дзе на кіраўніцтва прэтэндавалі мясцовыя Саветы рабочых і салдацкіх дэпутатаў, Грамадскія камітэты парадку, а з сакавіка 1917 г. Часовы ўрад перадаў уладу ў губернях і паветах камісарам, якія выконвалі функцыі губернатараў. Акрамя таго, функцыі кіравання на прыфрантавых тэрыторыях належалі Стаўцы Вярхоўнага галоўнакамандуючага ў Магілёве. У выніку рэвалюцыі пачынаецца ўздым беларускага нацыянальнага руху, які таксама ставіў пытанне аб кіраванні беларускім краем. Вызначце, якія былі плыні ў беларускім руху. Прааналізуйце патрабаванні асноўных партый і арганізацый. Якія рашэнні прымаліся на з'ездах беларускіх партый і арганізацый ў сакавіку і ліпені 1917 г.? Ахарактарызуйце мэты дзейнасці Беларускага нацыянальнага камітэту і Вялікай беларускай рады. Ці атрымалася іх рэалізаваць?

Асобна звярніце ўвагу на выступленне генерала Карнілава. Якія былі яго прычыны, мэты і вынікі? Якую ролю адыграў Карнілаўскі мяцеж у змене становішча партыі бальшавікоў?

У заключэнне адзначце, які характар мела Лютаўская рэвалюцыя. Раскажыце пра яе дасягненні. Якія супярэчнасці, магчымасці і пагрозы стварыла ліквідацыя самадзяржаўнай улады? Што рэвалюцыя дала беларускаму руху і якія былі перспектывы вырашэння беларускага нацыянальнага пытання?

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 3.1.

АПРЕЛЬСКИЕ ТЕЗИСЫ В. ЛЕНИНА

1. В нашем отношении к войне, которая со стороны России и при новом правительстве Львова и К^о безусловно остается грабительской империалистской войной в силу капиталистического характера этого правительства, недопустимы ни малейшие уступки «революционному оборончеству».

На революционную войну, действительно оправдывающую революционное оборончество, сознательный пролетариат может дать свое согласие лишь при условии: а) перехода власти в руки пролетариата и примыкающих к нему беднейших частей крестьянства; б) при отказе от всех аннексий на деле, а не на словах; в) при полном разрыве на деле со всеми интересами капитала.

Ввиду несомненной добросовестности широких слоев массовых представителей революционного оборончества, признающих войну только по необходимости, а не ради завоеваний, ввиду их обмана буржуазией, надо особенно обстоятельно, настойчиво, терпеливо разъяснять им их ошибку, разъяснять неразрывную связь капитала с империалистской войной, доказывать, что кончить войну истинно демократическим, не насильническим, миром нельзя без свержения капитала.

Организация самой широкой пропаганды этого взгляда в действующей армии.

Братанье.

2. Своеобразие текущего момента в России состоит в переходе от первого этапа революции, давшего власть буржуазии в силу недостаточной сознательности и организованности пролетариата, – ко второму ее этапу, который должен дать власть в руки пролетариата и беднейших слоев крестьянства.

Этот переход характеризуется, с одной стороны, максимумом легальности (Россия сейчас самая свободная страна в мире из всех воюющих стран), с другой стороны, отсутствием насилия над массами и, наконец, доверчиво-бессознательным отношением их к правительству капиталистов, худших врагов мира и социализма.

Это своеобразие требует от нас умения приспособиться к особым условиям партийной работы в среде неслыханно широких, только что проснувшихся к политической жизни, масс пролетариата.

3. Никакой поддержки Временному правительству, разъяснение полной лживости всех его обещаний, особенно относительно отказа от аннексий. Разоблачение, вместо недопустимого, сеющего иллюзии, «требования», чтобы это правительство, правительство капиталистов, перестало быть империалистским.

4. Признание факта, что в большинстве Советов рабочих депутатов наша партия в меньшинстве, и пока в слабом меньшинстве, перед блоком всех мелкобуржуазных оппортунистических, поддавшихся влиянию буржуазии и проводящих ее влияние на пролетариат, элементов от народных социалистов, социалистов-революционеров до ОК (Чхеидзе, Церетели и пр.), Стеклова и пр. и пр.

Разъяснение массам, что С. Р. Д. есть единственно возможная форма революционного правительства и что поэтому нашей задачей, пока это правительство поддается влиянию буржуазии, может явиться лишь терпеливое, систематическое, настойчивое, приспособляющееся особенно к практическим потребностям масс, разъяснение ошибок их тактики.

Пока мы в меньшинстве, мы ведем работу критики и выяснения ошибок, проповедуя в то же время необходимость перехода всей государственной власти к Советам рабочих депутатов, чтобы массы опытом избавились от своих ошибок.

5. Не парламентарная республика, – возвращение к ней от С. Р. Д. было бы шагом назад, – а республика Советов рабочих, батрацких и крестьянских депутатов по всей стране, снизу доверху.

Устранение полиции, армии, чиновничества.

Плата всем чиновникам, при выборности и сменяемости всех их в любое время, не выше средней платы хорошего рабочего.

6. В аграрной программе перенесение центра тяжести на Сов. батр. депутатов.

Конфискация всех помещичьих земель.

Национализация всех земель в стране, распоряжение землею местными Сов. батр. и крест. депутатов. Выделение Советов депутатов от беднейших крестьян. Создание из каждого крупного имения (в размере около 100 дес.

до 300 по местным и прочим условиям и по определению местных учреждений) образцового хозяйства под контролем батр. депутатов и на общественный счет.

7. Слияние немедленное всех банков страны в один общенациональный банк и введение контроля над ним со стороны С. Р. Д.

8. Не «введение» социализма, как наша непосредственная задача, а переход тотчас лишь к контролю со стороны С. Р. Д. за общественным производством и распределением продуктов.

9. Партийные задачи:

а) немедленный съезд партии;

б) перемена программы партии, главное:

1) об империализме и империалистской войне,

2) об отношении к государству и наше требование «государства-коммуны»,

3) исправление отсталой программы-минимум;

в) перемена названия партии.

10. Обновление Интернационала.

Инициатива создания революционного Интернационала, Интернационала против социал-шовинистов и против «центра».

Ленин, В. И. Апрельские тезисы [Электронный ресурс] / В. И. Ленин // «Правда». – 07.04.1917. – № 26. – Режим доступа : http://www.hro-no.ru/libris/lib_1/lenin_apr.php. – Дата доступа : 07.08.2015.

ВОЗЗВАНИЕ ГЕНЕРАЛА КОРНИЛОВА 27 АВГУСТА 1917 г.

«Вынужденный выступить открыто, я, генерал Корнилов, заявляю, что Временное правительство под давлением большевистского большинства Советов действует в полном согласии с планами германского Генерального штаба и, одновременно с предстоящей высадкой вражеских сил на Рижском побережье, убивает армию и потрясает страну внутри.

Я, генерал Корнилов, сын казака-крестьянина, заявляю всем и каждому, что мне лично ничего не надо, кроме сохранения Великой России и клянусь довести народ – путем победы над врагом до Учредительного собрания, на котором он сам решит свои судьбы и выберет уклад новой государственной жизни».

Денисов, С. В. Белая Россия. Издание первое. Альбом № 1 / С. В. Денисов. – Нью Йорк : Издание главного правления зарубежного союза русских военных инвалидов. – 1937. – С. 15.

ПАСТАНОВА БЕЛАРУСКАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА КАМІТЭТА

Выбраны з'ездам беларускіх грамадзянскіх дзеячоў нашага краю 25 сакавіка 1917 г. Беларускі Нацыянальны Камітэт мае сваім фундаментам культурна-нацыянальнае адраджэньне беларускага народу, якое вымагаецца паступовым рухам гістарычнага жыцця паасобных нацый, патрэбай агульнай культуры і прагрэсу усяго чалавецтва.

Беларускі Нацыянальны Камітэт лічыць першай сваёй павіннасьцю арганізаваньня ўсіх жывых сьвядомых сіл Беларусі, дзяля як найшырэйшага развіцця мейсцовага жыцця, дзяля абароны правоў народу беларускага і яго сьветлай вялікай будучыны.

Час вялікай рэвалюцыі, час вялікіх перамен патрэбаваў ад людзей, сьвядома клаушых свае сілы на карысьць роднага краю, кабы яны сказалі свае слова аб тым палітычным ладу, які яны лічуць патрэбным і найлепшым для Беларусі і ўсей Расіі.

1) Прызнаючы найлепшай формай дзяржаўна-дэмакратычную рэспубліку – з'езд лічыць патрэбай аўтаномнае адбудаваньне Беларусі у граніцах Расіі, у якіх было-б забезпечэна вольнае развіццё і поўныя правы іншым народам, жывучым на Беларусі. Эканамічнае становішча і тыя шырокія магчымасьці, якія аткрыліся з рэвалюцыяй перад дэмакратычнай Расіяй, звязывае нас з Расійскай дзяржаўна-дэмакратычнай рэспублікай. Дзяля гэтаго Беларускі Нацыянальны Камітэт лічыць патрэбным перасьцерагчы ад тых людзей, якія прыкрываючыся імянем беларускім, вяліб прапаганду за далучэньня да Польшы, або да якога другога дзяржаўства. Гэтакіх людзей Беларускі Нацыянальны Камітэт, на сколькі яны выступалі б ад яго імяні, будзе лічыць за правакатару.

2) Беларускі Нацыянальны Камітэт прызнае свабоду за кожнай рэлігіяй і клічэ усіх беларусоў, без розніцы веры, да супольнай працы над стварэньнем ядынай беларускай культуры.

3) Лічучы, што зямельная справа будзе разважана агулова на Устаноўчым Расійскім Сэйму, Беларускі Нацыянальны Камітэт знаходзіць, што дэталёва гэтая справа на Беларусі павінна быць размяркована краеваю Беларускаю Радаю, скліканаю на аснове роўнага, агульнага, простага і таёмнага галааваньня.

4) Беларускі Нацыянальны Камітэт лічыць за патрэбу нацыяналізацыю беларускай школы.

5) У ваеннай справе Беларускі Нацыянальны Камітэт трымаецца таго пагляду, што згода павінна быць здроблена без анэксіі і кантрыбуцыі, с правам самасьвядамленьня нацый.

б) Аднэй з умоу міру, жаданаго для Беларусі, есьць зварот забранай часткі этнаграфічнай Беларусі, і далучэньне яе, аб'яднанай з рэштай Беларусі, да Расейскай Фэдэратыўнай Рэспублікі.

Пастанова Беларускага Нацыянальнага Камітэта [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=5961>. – Дата доступу : 07.08.2015.

3.2. Кастрычніцкая рэвалюцыя: розныя падыходы і канцэпцыі. Устанаўленне савецкай улады ў Беларусі

Захоп улады партыяй большавікоў у кастрычніку 1917 г. з'яўляецца адной з найбольш значных і дыскусійных падзей у гісторыі XX ст. На сённяшні дзень умоўна можна вызначыць некалькі асноўных падходаў, якія спрабуюць раскрыць сутнасць гістарычнай падзеі:

- згодна з марксісцка-ленінскай канцэпцыяй у кастрычніку адбылася сацыялістычная рэвалюцыя, якая паклала пачатак пераходу грамадства да сацыялізму;
- распаўсюджанай з'яўляецца характарыстыка рэвалюцыі як палітычнага перавароту, здзейсненага большавікамі з апорай на рэвалюцыйную частку арміі;
- існуе версія, што Кастрычніцкая рэвалюцыя – гэта змова, захоп улады вузкім колам большавікоў на чале з У. Леніным, які стварыў партыю рэвалюцыянераў-прафесіяналаў;
- мае месца ацэнка рэвалюцыі як анархісцкага бунту, рэвалюцыі люмпенаў, у выніку яна насіла разбуральны характар і адкінула краіну далёка назад.

Неабходна разгледзець сутнасць кожнага падходу, вызначыць іх аўтараў і прыхільнікаў. Паспрабуйце знайсці супярэчнасці ў прапанаваных падходах.

Пры вывучэнні пытання патрэбна зразумець, ці існавалі ў Беларусі перадумовы, якія, у адпаведнасці з марксісцка-ленінскай тэорыяй, маглі прывесці да пралетарскай рэвалюцыі. Асабліва з ўлікам таго, што рабочы клас на тэрыторыі Беларусі быў падзелены па нацыянальнай прыкмеце і размеркаваны па шматлікіх дробных прадпрыемствах, а ў мясцовых Саветах, якія пачалі ўзнікаць толькі ў сакавіку-красавіку 1917 г., большавікі не мелі пераважнага ўплыву. Сялянства ў выніку сацыяльна-эканамічнага крызісу і вайны знаходзілася фактычна ў жабрацкім становішчы. Аднак

на тэрыторыі Беларусі знаходзіліся войскі Заходняга фронту, дзе сярод салдат бальшавікі мелі значную падтрымку. Беларусь у той час з'яўлялася часткай Расійскай дзяржавы, і развіццё падзей вызначалася ў сталіцы.

Назавіце прычыны чарговага палітычнага крызісу Часовага ўраду і кастрычніцкага выступлення бальшавікоў. Як бальшавікі, якія практычна не ўдзельнічалі ў Лютаўскай рэвалюцыі, здолелі захапіць уладу? Якія новыя органы ўлады былі створаны бальшавікамі пасля захопу ўлады? Прааналізуйце прынятыя імі рашэнні.

Звярніце ўвагу на праблему германскага фінансавання партыі бальшавікоў. Прааналізуйце інфармацыю крыніц, якія падцвярджаюць або абвяргаюць гэты факт. Раскажыце пра дзейнасць А. Парвуса, накіраваную на арганізацыю рэвалюцыі ў Расіі. Якую ролю магла адыграць дапамога бальшавікам з боку Германіі?

Дэтальна неабходна разгледзець працэс устанаўлення савецкай улады на тэрыторыі Беларусі. Якія сацыяльныя групы і партыі падтрымалі захоп улады бальшавікамі? Ахарактарызуйце дзейнасць «Камітэта выратавання рэвалюцыі», якія мэты ён ставіў і хто яго падтрымліваў? Якім чынам бальшавікам удалося ліквідаваць супраціўленне Камітэту? Як адбывалася ўстанаўленне ўлады бальшавікоў у іншых беларускіх гарадах? На тэрыторыі Беларусі бальшавікамі былі створаны новыя органы кіравання: СНК Заходняй вобласці і фронту і Аблвыкамзах. Што ўяўлялі сабой дадзеныя структуры? Чые інтарэсы адлюстроўвалі гэтыя органы і хто ў іх уваходзіў? Якія рашэнні прымаліся?

Асобную ўвагу звярніце на пазіцыю бальшавікоў адносна беларускага пытання. У чым заключалася супярэчнасць пазіцыі бальшавікоў па нацыянальным пытанні, адлюстраваная ў «Дэкларацыі правоў народаў Расіі», і рэалізацыя рэальнай нацыянальнай палітыкі? Якіх поглядаў прытрымліваліся бальшавіцкія лідары ў Беларусі: В. Кнорын, А. Мяснікоў, К. Ландар? Чаму беларускія нацыянальныя арганізацыі прызналі ўладу бальшавікоў у Петраградзе, але адмовіліся прызнаць на тэрыторыі Беларусі? Што падштурхнула беларускія сілы пайсці на скліканне I Усебеларускага з'езду? У чым былі разыходжанні пазіцый Беларускага абласнога камітэту і Вялікай беларускай рады? Важна раскрыць прычыны правядзення з'езду, склад, асноўныя плыні і пазіцыі яго ўдзельнікаў, сутнасць праблем, якія разглядаліся, прынятыя рашэнні, вынікі працы і матывы разгону. Які ўплыў аказаў з'езд на вырашэнне задачы адраджэння беларускай дзяржаўнасці і на змену пазіцыі савецкага кіраўніцтва па беларускім пытанні?

У заключэнне зрабіце абагульняльную выснову і дайце ацэнку адзначаным падзеям. Якія былі вынікі і наступствы прыходу да ўлады бальшавікоў? Якой, на Ваш погляд, была цана гістарычных пераўтварэнняў?

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 3.2.

3 ПАВЕДАМЛЕННЯ СТАТС-САКРАТАРА ФОН КЮЛЬМАНА САКРАТАРУ МЗС ПРЫ ГЕРМАНСКИМ ГЕНЕРАЛЬНЫМ ШТАБЕ

3 декабря 1917 года статс-секретарь фон Кюльман телеграфировал секретарю МИД при германском Генеральном штабе: «Распад Антанты и последующее возникновение в результате этого выгодных нам политических комбинаций является важнейшей целью нашей дипломатии во время войны. Россия (на мой взгляд) является самым слабым звеном в цепи противника. Задача, следовательно, заключается в том, чтобы еще больше расшатать это звено и, когда представится возможность, вырвать его из цепи. Эта цель лежит в основе всей подрывной деятельности за линией фронта внутри России, а для этого, прежде всего, необходимо всячески содействовать сепаратистским тенденциям и оказывать поддержку большевикам. Ведь до тех пор, пока они не стали получать от нас по разным каналам и под разными предлогами постоянных субсидий, они не имели возможности создать свой главный печатный орган «Правду», чтобы вести действенную пропаганду и существенно расширить до того времени узкую базу своей партии».

Гусяров, Е. Н. Ленин в жизни. Систематизированный свод воспоминаний современников, документов эпохи, версий историков / Е. Н. Гусяров. – Москва: ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2004. – С. 274–275.

ПРОКУРОР ОБВИНЯЕТ (ИЗ ГАЗЕТЫ «ЕДИНСТВО» ЗА 1917 г. № 96, 22 ИЮЛЯ)

Усиленная пропаганда мятежа, которая велась среди войск и населения в течение нескольких месяцев и повлекла за собою восстание 3–5 июля, была произведена с целью благоприятствовать неприятелю в его враждебных против России действиях и, как показали последующие события, действительно оказала существенное содействие неприятелю, внеся разложение в некоторых частях войск на фронте.

По этому поводу следствием добыты данные, которые указывают, что в России имеется большая организация шпионажа в пользу Германии. <...>

Ряд допрошенных по делу свидетелей удостоверили, что в начале 1917 года Германия дошла до крайнего предела напряжения и ей был необходим самый скорый мир, что Ленин, проживая в немецкой Швейцарии, состоял в общении с Парвусом (он же Гельфанд), имеющим определенную репутацию немецкого агента, что Ленин посещал лагеря, в которых

находились пленные украинцы, где и вел пропаганду об отделении Украины от России. В связи с его приездом, в Германии, не стесняясь, открыто говорили: «Ленин – это посол Вильгельма, подождите и увидите, что сделают наши деньги». <...>

В данных предварительного следствия имеются прямые указания на Ленина как германского агента и указывается, что, войдя с германским правительством в соглашение по поводу тех действий, которые должны способствовать успеху Германии в ее войне с Россией, он прибыл в Петроград, где при денежной поддержке со стороны Германии и стал проявлять деятельность, направленную к достижению этой цели. Выяснилось также, что Ленин и Зиновьев, проживая еще в октябре 1914 года в Австрии, близ Кракова, были арестованы австрийскими властями как русские подданные, но вскоре [были] освобождены с правом свободного выезда в Швейцарию, где и стали издавать журнал «Социал-демократ», в котором распространяли идеи о необходимости поражения России в настоящей войне. В одном из номеров этого журнала содержался призыв к русским гражданам – фактически содействовать поражению России.

<...> На основании изложенных данных, а равно данных, не подлежащих пока оглашению, Владимир Ульянов (Ленин), Овсей Гейш Аронов Апфельбаум (Зиновьев), Александра Михайловна Коллонтай, Мечислав Юльевич Козловский, Евгения Маврикиевна Суменсон, Гельфанд (Парвус), Яков Фюрстенберг (Куба Ганецкий), мичман Ильин (Раскольников), прапорщики Семашко и Рошаль обвиняются в том, что в 1917 году, являясь русскими гражданами, по предварительному между собой уговору в целях содействия находящимся в войне с Россией государствам во враждебных против них действиях, вошли с агентами названных государств в соглашение содействовать дезорганизации русской армии и тыла для ослабления боевой способности армии, для чего на полученные от этих государств денежные средства организовали пропаганду среди населения и войск с призывом к немедленному отказу от военных против неприятеля действий, а также в тех же целях в период времени с 3-го по 5-е июля организовали в Петрограде вооруженное восстание против существующей в государстве верховной власти, сопровождавшееся целым рядом убийств и насилий и попытками к аресту некоторых членов правительства, последствием каких действий явился отказ некоторых воинских частей от исполнения приказаний командного состава и самовольные оставления позиций, чем способствовали успеху неприятельских армий.

Гусяров, Е. Н. Ленин в жизни. Систематизированный свод воспоминаний современников, документов эпохи, версий историков / Е. Н. Гусяров. – Москва: ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2004. – С. 289, 295, 309.

ПРИКАЗ № 1 ИСПОЛКОМА МИНСКОГО СОВЕТА
О ПЕРЕХОДЕ ВСЕЙ ВЛАСТИ В ЕГО РУКИ
К НАСЕЛЕНИЮ ГОР. МИНСКА И ЕГО ОКРЕСТНОСТЕЙ

1917 г., октября 25 (ноября 7).

Приказ № 1 Исполкома Минского Совета о переходе всей власти в его руки к населению гор. Минска и его окрестностей

Власть в Петрограде перешла в руки Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов. Весь Петроградский гарнизон, Балтийский флот и другие воинские части признали новую власть. Поступают отовсюду донесения, что армия и воинские части на всех фронтах признают новую власть, сохраняя полное спокойствие.

В Минске власть перешла в руки Совета рабочих и солдатских депутатов, который обратился ко всем революционным организациям и политическим партиям с предложением немедленно приступить к организации временной революционной власти на местах.

Объявляя о происшедшем, Минский Совет рабочих и солдатских депутатов доводит до сведения всех граждан, что им приняты самые решительные меры к охране революционного порядка и установлению железной дисциплины повсюду. Установлена революционная цензура над всеми выходящими в Минске и получаемыми здесь газетами для предупреждения распространения волнующих население слухов.

Исполком Минского Совета рабочих и солдатских депутатов.

Газета «Буревестник» № 17 (52) от 27. X (9. XI) 1917 г.

Документы и материалы по истории Белоруссии / редкол. Азаров А. И. [и др.]; Институт истории Академии наук БССР. – Минск: Издательство Академии наук БССР, 1954. – Т. 4: Из истории установления Советской власти в Белоруссии и образования БССР. – С. 243–244.

З ПАВЕДАМЛЕННЯ ГЕРМАНСКАГА РАЙХСБАНКА

Документ № 8

Рейхсбанк

№ 2

(Весьма секретно)

Берлин, 8 января 1918 г. Народному Комиссару по Иностранным Дела.

Сегодня мною получено сообщение из Стокгольма, что в распоряжение наших агентов переведено 50 миллионов рублей золотом для вручения их представителям Народных Комиссаров. Кредит этот предоставлен Прави-

тельству России на уплату содержания Красной Гвардии и агитаторов в стране. Имперское Правительство считает своевременным напомнить Совету Народных Комиссаров необходимость усиления пропаганды в России, так как враждебное к существующей в России власти отношение Юга России и Сибири очень озабочивает Германское Правительство. Необходимо послать повсюду опытных людей для установления однообразной власти.

Представитель Имперского банка фон Шанц.

Примечание. Члены Красной Гвардии получали от 12 до 16 руб. в день, в то время как жалование солдата едва достигало соответствующего числа в копейках. Это письмо указывает место, откуда получались деньги, Большевикское Правительство также требовало от владельцев заводов, чтобы они регулярно платили жалование своим рабочим в то время, когда последние состояли на службе в Красной Гвардии. Пометка на письме указывает на то, что оно было направлено к Менжинскому, Министру финансов, при котором состоял в качестве эксперта-советника немец фон Толь. Менжинский лично взялся за разрушение русских банков – маневр, посредством которого противники большевизма лишались средств к ведению военных действий. Это было классическим разрушением, выполненным во имя «созидания».

Гусяров, Е. Н. Ленин в жизни. Систематизированный свод воспоминаний современников, документов эпохи, версий историков / Е. Н. Гусяров. – Москва: ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2004. – С. 316–317.

ДЕКЛАРАЦИЯ ПРАВ НАРОДОВ РОССИИ 1917 г., НОЯБРЯ 2 (15).

Октябрьская революция рабочих и крестьян началась под общим знаменем раскрепощения.

Раскрепощаются крестьяне от власти помещиков, ибо нет больше помещичьей собственности на землю – она упразднена. Раскрепощаются солдаты и матросы от власти самодержавных генералов, ибо генералы отныне будут выборными и сменяемыми. Раскрепощаются рабочие от капризов и произвола капиталистов, ибо отныне будет установлен контроль рабочих над заводами и фабриками. Все живое и жизнеспособное раскрепощается от ненавистных оков.

Остаются только народы России, терпевшие и терпящие гнет и произвол, к раскрепощению которых должно быть приступлено немедленно, освобождение которых должно быть проведено решительно и бесповоротно.

За эпоху царизма народы России систематически натравливались друг на друга. Результаты такой политики известны: резня и погромы, с одной стороны, рабство народов – с другой.

Этой позорной политике натравливания нет и не должно быть возврата. Отныне она должна быть заменена политикой добровольного и честного союза народов России.

В период империализма, после Февральской революции, когда власть перешла в руки кадетской буржуазии, неприкрытая политика натравливания уступила место политике трусливого недоверия к народам России, политике придинок и провокации, прикрывающейся словесными заявлениями о «свободе» и «равенстве» народов. Результаты такой политики известны: усиление национальной вражды, подрыв взаимного доверия.

Этой недостойной политике лжи и недоверия, придинок и провокации должен быть положен конец. Отныне она должна быть заменена открытой и честной политикой, ведущей к полному взаимному доверию народов России.

Только в результате такого доверия может сложиться честный и прочный союз народов России.

Только в результате такого союза могут быть спаяны рабочие и крестьяне народов России в одну революционную силу, способную устоять против всяких покушений со стороны империалистско-аннексионистской буржуазии.

Исходя из этих положений, Первый съезд Советов в июне этого года провозгласил право народов России на свободное самоопределение.

Второй съезд Советов в октябре этого года подтвердил это неотъемлемое право народов России более решительно и определенно.

Исполняя волю этих съездов, Совет народных комиссаров решил положить в основу своей деятельности по вопросу о национальностях России следующие начала:

1. Равенство и суверенность народов России.
2. Право народов России на свободное самоопределение, вплоть до отделения и образования самостоятельного государства.
3. Отмена всех и всяких национальных и национально-религиозных привилегий и ограничений.
4. Свободное развитие национальных меньшинств и этнографических групп, населяющих территорию России.

Вытекающие отсюда конкретные декреты будут выработаны немедленно после конструирования комиссии по делам национальностей.

Именем Республики Российской

Народный комиссар по делам национальностей

Иосиф Джугашвили-Сталин.
Председатель Совета народных комиссаров
В. Ульянов (Ленин).
«Правда» № 178, 16(3) ноября 1917 г.

Документы и материалы по истории Белоруссии / редкол.: Азаров А. И. [и др.];
Институт истории Академии наук БССР. – Минск: Издательство Академии наук БССР,
1954. – Т. 4: Из истории установления Советской власти в Белоруссии и образования
БССР. – С. 238–239.

ВІЛЬГЕЛЬМ КНОРЫН АБ БЕЛАРУСКІМ РУХУ

«Время национальных государств уже прошло... Мы считаем, что белорусы не являются нацией, и те этнографические особенности, которые их отделяют от остальных русских, должны быть изжиты. Нашей задачей является не создание новых наций, а уничтожение старых национальных рогаток. Белорусское же движение является таким воздвижением национальных рогаток...».

Иоффе, Э. У истоков государственности [Электронный ресурс] / Э. Иоффе. – Режим доступа : http://beldumka.belta.by/isfiles/000167_405792.pdf. – Дата доступа : 03.08.2015.

Кнорин, В. Г. Избранные статьи и речи / В. Г. Кнорин. – Минск, 1990. – С. 33

ПОСТАНОВЛЕНИЕ 1-ГО ВСЕБЕЛОРУССКОГО СЪЕЗДА О САМООПРЕДЕЛЕНИИ БЕЛОРУССИИ И О ВРЕМЕННОЙ КРАЕВОЙ ВЛАСТИ

Всебелорусский Съезд, в количестве свыше тысячи человек, представленных крестьянством, солдатами, рабочими и всеми демократическими организациями целого края, обсудив тяжелое положение всей Российской Демократической Федеративной Республики и особенно критический момент для Белоруссии, признал необходимым:

1. Закрепляя свое право на самоопределение, провозглашенное российской революцией, и утверждая республиканский демократический строй в пределах Белорусской земли, для спасения родного края и ограждения его от раздела и отторжения от Российской Демократической Федеративной Республики, 1-й Всебелорусский Съезд постановляет: немедленно образовать из своего состава орган краевой власти в лице Всебелорусского совета

крестьянских, солдатских и рабочих депутатов, который временно становится во главе управления краем, вступая в деловые сношения с центральной властью, ответственной перед советом рабочих солдатских и крестьянских депутатов.

2. Совету, как временной народной власти в целом крае, дается всебелорусским съездом наказ, определяющий его права, обязанности и ближайшие задачи.

3. В основу своей работы Совет должен поставить те решения и постановления, которые вынесены 1-м всебелорусским съездом.

4. Для решения ряда текущих вопросов управления Белоруссией, всебелорусский совет крестьянских, солдатских и рабочих депутатов должен созвать 2-й всебелорусский съезд; независимо от сего совет с первого дня своего возникновения принимает необходимые меры к скорейшему созыву Белорусского Учредительного Собрания, долженствующего решать судьбу белорусского народа.

5. Совет своим возникновением сосредоточивает в себе все функции ответственного управления краем и тем заменяет обязанности, доселе выполняемые отдельными организациями.

6. В целях охранения народного богатства и обеспечения безопасности края, совет принимает решительные меры в согласии с Центральной властью о выводе польских легионов за пределы Белоруссии и расформирования их в самый ближайший срок.

7. В целях создания гарантий, обеспечивающих временной революционной власти в крае выполнение всех постановлений Съезда, Совет приступает к немедленной организации территориальных белорусских войск на широких демократических основах, не принося ущерба фронту.

8. Исполнительным органом временной краевой власти делегируются свои представители как в Центральную Российскую власть и все другие республики Российской федерации, так и для участия в происходящих переговорах о мире, для отстаивания цельности и неделимости Белоруссии и неотторжения ее от Российской федеративной республики и всех остальных принципов демократического мира, провозглашенного советом рабочих, солдатских и крестьянских депутатов.

9. В земельном вопросе Совет обязан немедленно фактически передать всю землю с живым и мертвым инвентарем без выкупа в руки трудового крестьянства через земельные крестьянские комитеты.

10. По отношению к лесам местная власть обязана принять их в свое ведение через посредство местных органов народной власти, урегулировать правильное использование их только в интересах трудового народа.

11. Совет обязан немедленно принять самые решительные меры к приостановлению расхищения отдельными лицами и группами народных богатств, как-то: лесов, народных имений и прочее.

12. Совет обязан принять меры к немедленному установлению народного контроля над производством и торговлей.

13. Совет обеспечивает правильную и плодотворную работу местных демократических органов земского и городского самоуправления.

14. При ликвидации войны Совет обязан принимать меры к удержанию военного имущества, находящегося на территории Белоруссии и к оставлению его в пределах края.

15. Созданные комитеты – экономическо-хозяйственный и о беженцах – находятся под руководством Народного Совета Белоруссии.

Постановление 1-го Всебелорусского съезда о самоопределении Белоруссии и о временной Краевой власти [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=6021>. – Дата доступа : 08.08.2015.

3.3. Беларусь у час германскай акупацыі 1918 г. Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР)

Пасля захопу ўлады бальшавікі ў адпаведнасці з Дэкрэтам аб міры пачалі сепаратныя перагаворы з Германіяй і Аўстра-Венгрыяй. Савецкая дэлегацыя заняла пазіцыю заключэння міра без анексій і кантрыбуцый, аднак Германія адмовілася заключаць мір на такіх умовах і выставіла ўльтыматум аб анексіі значнай часткі тэрыторыі Савецкай Расіі. Выкарыстаўшы адмову кіраўніка савецкай дэлегацыі Л. Троцкага падпісаць дагавор, германскае камандаванне 18 лютага 1918 г. аднавіла наступленне. Ахарактарызуецца становішча беларускіх зямель пад нямецкай акупацыяй. Вызначце накірункі дзейнасці акупацыйных улад. Раскрыўце асаблівасці разгортвання вызваленчага руху. З сакавіка 1918 г. быў падпісаны Брэсцкі мірны дагавор. Адзначце ўмовы і вынікі мірнага пагаднення для Беларусі. Ці была дапушчана беларуская дэлегацыя да ўдзелу ў перамовах і ці былі ўлічаны інтарэсы беларускага народу?

Асаблівую ўвагу неабходна звярнуць на праблему адраджэння беларускай дзяржаўнасці і абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі. Для гэтага ўзгадайце, як беларускія сілы прапаноўвалі вырашыць нацыянальнае пытанне пасля Лютаўскай рэвалюцыі і якія рашэнні былі прынятыя на I Усебеларускім з'ездзе. Паразважайце, чаму Выканкам Рады

Усебеларускага з'езда, выконваючы волю апошняга, абвясціў сябе вышэйшай уладай у Беларусі, а ў выніку была абвешчана незалежнасць БНР. Што стала прычынай для эвалюцыі поглядаў беларускіх дзеячаў на пытанне дзяржаўнага будаўніцтва? Якую ролю тут адыграла пазіцыя бальшавікоў па нацыянальным пытанні і заключэнне Брэсцкага міру?

Прааналізуйце дакументальныя крыніцы і адкажыце, што ўяўляла сабой абвешчаная дзяржава. Акцэнтуйце ўвагу на дзейнасці кіраўніцтва БНР у накірунку нацыянальна-культурнага развіцця і стварэння асноў дзяржаўнасці. Паколькі БНР была абвешчана ва ўмовах фактычнага падзелу яе тэрыторыі паміж Германіяй і Савецкай Расіяй, акрэсліце адносіны гэтых краін да спроб нацыянальнага самавызначэння беларусаў. Чаму бальшавікі і немцы не пайшлі на прызнанне БНР? Якія былі вынікі спробы знайсці падтрымку ў Германіі для ўраду БНР? І, нарэшце, чаму БНР не змагла абараніць сябе?

У выснове да пытання зрабіце аналіз разыходжанняў паміж гісторыкамі ў ацэнках факту абвясчэння БНР і растлумачце, якой была гэта дзяржава. Вызначце гістарычнае значэнне спробы стварыць Беларускаю Народную Рэспубліку.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 3.3. ПЕРШАЯ УСТАЎНАЯ ГРАМАТА Да народаў Беларусі

Родная старонка наша апынулася ў новым цяжкім стане. Дзе цяпер улада, што была тут, няведама, мы стаімо перад тым, што наш край можа быць заняты нямецкімі войскамі. Мы павінны ўзяць свой лес ва ўласныя рукі. Беларускі народ павінен здзейсніць сваё права на поўнае самазначэнне, а нацыянальныя меншасці на нацыянальна-пэрсанальную аўтаномію. Правы нацыі павінны знайсці сваё здзейсненне шляхам склікання на дэмакратычных асновах Устаноўчага Сойму. Але і да склікання Устаноўчага Сойму ўся ўлада на Беларусі павінна належыць тым народам, якія на ёй жывуць. Выканаўчы К-т Рады першага Усебеларускага З'езду, папоўнены прадстаўнікамі рэвалюцыйнай дэмакратыі нацыянальных меншасцяў, здзяйсняючы мэты З'езду, абвясчае сябе часовай уладай на Беларусі для кіравання краем і склікання, як можна хутчэй, Усебеларускага Устаноўчага Сойму на аснове агульнага, простага, роўнага, тайнага і прапарцыянальнага выбарчага права для ўсякага дарослага, ня лічучыся з нацыянальнасцю, вызнаннем і родам. Часовую народную ўладу краю, якая ставіць сабе мэтай

абарону і зацьверджаньне заваяваньняў рэвалюцыі, будзе здзейсьняваць створаны намі Народны Сакратарыят Беларусі, які ад гэтага дня пачаў выконваць свае абавязкі. Пэрсанальны склад Сакратарыяту будзе апублікаваны пасьяля.

Дадзена ў Менску-Беларускім 21 (8) лютага 1918 г.

Выканаўчы Камітэт Рады Усебеларускага Зьезду.

Вішнеўскі, А. Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах: Са старажытных часоў да нашых дзён: вучэб. дапам. / А. Ф. Вішнеўскі, Я. А. Юхо; пад рэд. А. Ф. Вішнеўскага; М-ва ўнутр. спраў Рэсп. Беларусь, Акадз. МУС. – Мінск, 2003. – С. 201.

ІІ-я Устаўная грамата Выканаўчага Камітэту Рады Першага

Ўсебеларускага Зьезду ад 09.03.1918 г.

УСТАЎНАЯ ГРАМАТА ДА НАРОДАЎ БЕЛАРУСІ

У часе сусьветнай вайны, што бурыць адны моцныя дзяржавы і аслабляе другія, абудзілася Беларусь да дзяржаўнага жыцця. Пасьяля трох сь паловаю вякоу і няволі ізноу на увесь сьвет кажа беларускі народ аб тым, што ен жыве і будзе жыць. Вялікі Народны Збор – Усебеларускі Зьезд 5–7 сьнежня 1917 року, дбаючы аб долі Беларусі, зацьвердзіў на яе землях рэспубліканскі лад. Выпаўняючы волю Зьезду і баронючы дзяржаўныя правы народу, Спаўняючы Камітэт Рады Зьезду гетак пастанаўляе аб дзяржаўным устрою Беларусі і аб правах і вольнасьцях яе грамадзян і народаў:

1. Беларусь у рубяжох разсялення і лічбенай перавагі беларускага народу абвешчаецца Народнаю Рэспублікай.

2. Асноўныя законы Беларускай Народнай Рэспублікі зацьвердзіць Устаноўчы Сойм Беларусі, скліканы на асновах агульнага, роўнага, простага, патаемнага і прапорцыянальнага выбарчага права, ні зважаючы на пол, народнасьць і рэлігію.

3. Да часу, пакуль зьбярэцца Устаноўчы Сойм Беларусі, законодаўчая улада у Беларускай Народнай Рэспубліцы належыць Радзе Усебеларускага Зьезду, дапоўненай прадстаўнікамі нацыянальных меньшасьцяў Беларусі.

4. Спаўняючая і адміністраўная улада у Беларускай Народнай Рэспубліцы належыць Народнаму Сэкрэтарыяту Беларусі, які назначаецца Радаю Зьезду і перадае ёю трымае атвет.

5. У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі абвешчаецца вольнасьць слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў; безумоўная вольнасьць сумленьня, нізачэпнасьць асобы і памеш[к]анья.

6. У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі усе народы маюць права на нацыянальна-пэрсональную аўтаномію; абвешчаецца роунае права усіх моваў народаў Беларусі.

7. У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі права прыватнае уласнасьці на зямлю касуецца. Зямля перадаецца бяз выкупу тым, хто самі на ёй працуюць. Лясы, вазеры і нутро зямлі абвешчаюцца уласнасьцю Беларускай Народнай Рэспублікі.

8. У рубяжох Беларускай Народнай Рэспублікі устанаўляецца найбольшы 8-і гадзіновы рабочы дзень.

Абвешчаючы усе гэтыя правы і вольнасьці грамадзян і народаў Беларускай Народнай Рэспублікі, мы, Спаўняючы Камітэт Рады Зьезду, абавязуемся пільнаваць законнага парадку жыцця у Рэспубліцы, сьцерагчы інтарэсаў усіх грамадзян і народаў Рэспублікі і захаваць правы і вольнасьці працоўнага люду. А так сама далажым усіх сілаў, каб склікаць у найбліжэйшым часі Устаноўчы Сойм Беларусі.

Усіх верных сыноў Беларускай зямлі клічам памагчы нам у цяжкой і атветнай нашай працы.

Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі: Фонд № 582 Дзяржаўнага Архіва Літвы («Рада Міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі») // Беларускі інстытут навукі і мастацтва, Таварыства беларускага пісьменства «Наша ніва» / уклад.: Сяргей Шупа (уклад., падрыхтоўка тэксту, камент., пер.). – Вільня; Нью-Ёрк; Менск; Прага, 1998. – Т. 1, кн. 1. – 1998. – С. 52–53.

ТРЭЦЯЯ ЎСТАЎНАЯ ГРАМАТА РАДЫ БЕЛАРУСКАЕ НАРОДНАЕ РЭСПУБЛІКІ

Год таму назад народы Беларусі разам з народамі Расеі ськінулі ярмо расейскага царызму, які найцяжэй прыціснуў быў Беларусь; ня пытаючыся народу, ён кінуў наш край у пажар вайны, якая чыста зруйнавала гарады і вёскі беларускія. Цяпер мы, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, ськідаем з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнай залежнасьці, якое гвалтам накінулі расейскія цары на наш вольны і незалежны край. Ад гэтага часу Беларускай Народнай Рэспубліка абвешчаецца незалежнаю і вольнаю дзяржавай. Самі народы Беларусі ў васобе Устаноўчага Сойму пастаюць аб будучых дзяржаўных зьвязях Беларусі.

На моцы гэтага трацяць сілу ўсе старыя дзяржаўныя зьвязі, якія далі магчымасьць чужомаў ўраду падпісаць і за Беларусь трактат у Берасьці, што забівае на сьмерць беларускі народ, дзелячы зямлю яго на часткі. На мо-

цы гэтага ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі мае ўвайсьці ў зносіны з зацікаўленымі старанамі, прапануючы ім перагледзець тую часціну Берасьцейскага трактату, якая датычыць Беларусі, і падпісаць мірную ўмову з усімі ваяваўшымі дзяржавамі.

Беларуская Народная Рэспубліка павінна абняць усе землі, дзе жыве і мае лічбную перавагу беларускі народ, а асабліва: Магілёўшчыну, беларускія часткі Меншчыны, Гродненшчыны (з Гродняй, Беластокам і інш.), Віленшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны, Чарнігаўшчыны і сумежных часткаў суседніх губэрняў, заселеных беларусамі.

Беларуская Народная Рэспубліка зацьвярджае ўсе тыя правы і вольнасьці грамадзян і народаў Беларусі, якія абвешчаныя Устаўной Граматай ад 9 сакавіка 1918 року.

Абвешчаючы аб незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі, Рада яе пакладае свае надзеі на тое, што ўсе любячыя волю народы дапамогуць беларускаму народу ў поўнай меры здзейсьніць яго палітычна-дзяржаўныя ідэалы.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі.

Дана ў Менску-Беларускім 24 сакавіка 1918 року.

Добры вечар. 1993. 25 сакавіка.

Вішнеўскі, А. Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах: Са старажытных часоў да нашых дзён: вучэб. дапам. / А. Ф. Вішнеўскі, Я. А. Юхо; пад рэд. А. Ф. Вішнеўскага; М-ва ўнутран. спраў Рэсп. Беларусь, Акадз. МУС. – Мінск, 2003. – С. 203.

3.4. Утварэнне БССР. ЛітБелССР.

Беларусь у час савецка-польскай вайны 1919–1920 гг.

Беларускі рух на тэрыторыі Савецкай Расіі разгортваўся сіламі бежанцаў і беларускіх камуністаў. Цэнтральнай арганізацыяй з'яўляўся Беларускі нацыянальны камісарыят (Белнацкам), які быў створаны бальшавікамі ў Петраградзе 31 студзеня 1918 г. пры Народным камісарыяце па справах нацыянальнасцей. Згадайце, хто выступіў ініцыятарам стварэння Белнацкаму і якіх пазіцый прытрымліваліся яго лідары. Як яны бачылі вырашэнне пытання аб беларускім самавызначэнні? Як складваліся іх адносіны з Аблвыкамзахам і партыйнымі арганізацыямі бальшавікоў на тэрыторыі Беларусі?

Міжнародная палітычная сітуацыя карэнным чынам змянілася ў лістападзе 1918 г. Скончылася Першая сусветная вайна, у Германіі адбылася рэвалюцыя, германскія войскі пачалі адступленне на захад і адрэзілася Польшча. Як дадзеныя фактары паўплывалі на вырашэнне беларускага пытання?

Дэталёва раскрыўце пытанне стварэння БССР. Кім і чаму было прынята рашэнне аб стварэнні беларускай савецкай дзяржавы? Што падштурхнула бальшавікоў пайсці на абвясчэнне маніфесту аб стварэнні БССР, калі яшчэ 23 снежня 1918 г. яны лічылі дастатковым пакінуць для беларусаў толькі Заходнюю камуну? Прааналізуйце працэс стварэння беларускай дзяржавы на савецкай аснове і яе органаў улады. Хто ўзначаліў дзяржаву і ўвайшоў у кіруючыя органы? У якіх межах стваралася БССР? Як і калі былі зацверджаны рашэнні аб стварэнні дзяржавы? Чаму 16 студзеня 1919 г. ЦК РКП(б) прыняў рашэнне перадаць Віцебскую, Смаленскую і Магілёўскую губерні ў склад РСФСР, а астатнія землі Беларусі аб'яднаць з Літвой? Што ўяўляла сабой Літоўска-Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка? Хто яе ўзначальваў і колькі беларусаў уваходзілі ў склад ўрада? Ахарактарызуйце дзейнасць улад БССР і ЛітБел у галіне нацыянальна-дзяржаўнага і культурнага будаўніцтва. Асобна неабходна звярнуць увагу на I Усебеларускі з'езд Саветаў. Якія рашэнні на ім былі прыняты?

У выніку адраджэння Польшчы і імкнення пашырыць межы да памераў старадаўняй Рэчы Паспалітай узнікла пагроза новай вайны. Вызначце прычыны савецка-польскай вайны. Якія мэты ставілі польскія ўлады і бальшавікі? Коротка раскажыце пра разгортванне баявых дзеянняў і больш падрабязна спыніцеся на становішчы беларускіх зямель пад польскай акупацыяй. Ахарактарызуйце акупацыйную палітыку польскіх улад. Як да вайны і палякаў паставіліся розныя беларускія сілы: дзеячы БНР, беларусы-камуністы і эсэры? Прааналізуйце пазіцыю польскага кіраўніцтва па беларускім пытанні. Якія існавалі погляды сярод польскіх кіруючых колаў адносна беларускіх зямель і насельніцтва?

Якім быў лёс ЛітБел? Чаму бальшавікі пайшлі на выданне Дэкларацыі аб абвясчэнні незалежнай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь 31 ліпеня 1920 г.? Як вырашалася тэрытарыяльнае пытанне пасля аднаўлення БССР? Прааналізуйце вынікі вайны і Рыжскага міру для Беларусі. Як Вы лічыце, чаму беларуская дэлегацыя не была дапушчана да перамоў у Рызе?

У заключэнне зрабіце абагульняльную выснову і дайце гістарычную ацэнку стварэнню БССР, а таксама вынікам савецка-польскай вайны для Беларусі.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ ДА РАЗДЗЕЛА 3.4.

ТЕЛЕГРАММА И. В. СТАЛИНА В ДВИНСКИЙ ВОЕННЫЙ СОВЕТ В. С. МИЦКЕВИЧУ О ПРЕДСТОЯЩЕМ ОБЪЯВЛЕНИИ БЕЛОРУССКОЙ СОВЕТСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

28 декабря 1918 г.

Сообщаю, что Облискомзапа больше не будет. Сегодня были у меня в Москве Мясников и Калманович, и я с ними этот вопрос окончательно разрешил. Некоторые работники Облискомзапа войдут в состав Белорусского

советского правительства, которое будет объявлено на днях. К Белоруссии отойдут Минская, Витебская, Могилевская, Гродненская губ., может быть, Смоленская. Литовская территория остается неприкосновенной, и никто вам больше мешать не будет. <...>

Сталин

Борьба за советскую власть в Белоруссии 1918-1920 гг.: сборник документов и материалов в 2 т. / сост.: Т. Ф. Каряева [и др.]. – Минск: Издательство «Беларусь», 1968. – Т. 1: Февраль 1918 г. – февраль 1919 г. – С. 419.

МАНИФЕСТ ВРЕМЕННОГО РАБОЧЕ-КРЕСТЬЯНСКОГО СОВЕТСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА БЕЛОРУССИИ

1 января 1919 г.

Товарищи и братья рабочие, бедные крестьяне и красноармейцы Белоруссии!

Горемычная измученная Белоруссия, Белоруссия рабочих и бедных крестьян, за все долгое время своего существования служившая источником обогащения польского вельможного панства-помещиков, злодеев-купцов и всех других богачей-кровопийц, а затем захваченная российским кровавым самодержавием с его генералами и всевозможным чиновничеством, одурманываемая и обманываемая с костельных амвонов ксендзами и с алтарей попами, скованая с ног до головы цепями неволи, терпевшая все время издевательства и глумления и пережившая тяжелое ярмо немецкой оккупации, ныне освобождается от вековой муки смелым натиском Красной Армии и приобщается к новой свободной жизни, стоящей на основах коммунизма, на фундаменте международного единения трудящихся. <...>

Именем веками терпевшей неволю, рабство и издевательство Белоруссии, а ныне вольной Советской Белорусской Республики, именем Красной Армии, именем социалистической революции и мирового международного социализма, мы, Временное Рабоче-Крестьянское правительство Белорусской Советской независимой Республики, поставленное на посты решением I съезда Коммунистической партии Белорусской Республики и волей Советов Белоруссии, объявляем перед всем миром:

1. Отныне вся власть на Белоруссии принадлежит только Советам рабочих, крестьянских, батрацких и красноармейских депутатов.

2. Еще сохранившаяся где бы то ни было на Белоруссии власть немецких, польских и украинских оккупантов отныне считается упраздненной.

3. Продажная буржуазная Белорусская рада с ее так называемыми «народными министрами» объявляется вне закона. <...>

5. Отныне устанавливается в Белоруссии революционный порядок, все контрреволюционные выступления, а равно и попытки учинять погромы, грабежи и насилия будут беспощадно караться по всей строгости революционных законов. <...>

10. Устанавливается 8-часовой рабочий день, без сверхурочных часов работы, и одновременно входят в силу все декреты Российской Социалистической Федеративной Советской Республики по обеспечению рабочего класса.

Красной Армии, рабочим и крестьянской бедноте Белоруссии мы, Временное Рабоче-Крестьянское правительство Белорусской Советской независимой Республики, вручаем защиту всех этих великих завоеваний социалистической революции. Оно напоминает всем трудящимся, что защищая Советскую Белоруссию, они защищают Советскую Россию, защищают мировую революцию, интересы трудового народа и светлое торжество мирового социализма.

Да здравствует освобожденная трудовая Беларусь!

Да здравствует Советская Россия!

Да здравствует мировая рабочая революция!

Председатель Временного Рабоче-Крестьянского

Правительства Белоруссии Д. Жилунович

Члены правительства: А. Мясников, С. Иванов, А. Червяков.

Борьба за советскую власть в Белоруссии 1918–1920 гг. : сборник документов и материалов в 2 т. / сост.: Т. Ф. Каряева [и др.]. – Минск: Издательство «Беларусь», 1968. – Т. 1: Февраль 1918 г. – февраль 1919 г. – С. 431–435.

ДЕКЛАРАЦИЯ О ПРОВОЗГЛАШЕНИИ НЕЗАВИСИМОСТИ СОВЕТСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ БЕЛОРУССИИ

31 июля 1920 г.

<...> Одновременно рабоче-крестьянские организации Белоруссии заявляют: Социалистическая Советская Республика Белоруссии определяет свою западную границу по этнографической границе между Белоруссией и примыкающими к ней буржуазными государствами. Граница Социалистической Советской Республики Белоруссии с Советской Россией и Украиной определяется свободным выражением воли белорусского народа на уездных и губернских съездах Советов в полном согласии с правительством РСФСР и ССРУ.

Социалистическая Советская Республика Белоруссии строится на принципах беспощадной диктатуры пролетариата и использования всего опыта Советской России.

Социалистическая Советская Республика Белоруссии, находясь во взаимоотношениях с Советской Россией, как равная с равной, передает на все время революционных войн все свои вооруженные силы в распоряжение единого командования вооруженных сил всех советских республик, а также заявляет, что все дипломатические выступления ССРБ будут согласованы с выступлениями РСФСР и будут иметь в виду общие интересы всех советских республик, построенных на принципах диктатуры пролетариата.

Социалистическая Советская Республика Белоруссии, находившаяся в течение долгого времени в тесной связи с Россией, должна немедленно приступить к установлению единого хозяйственного плана с РСФСР и другими уже возникшими и могущими возникнуть советскими республиками.

Социалистическая Советская Республика Белоруссии будет строить свою жизнь на основах вовлечения в советское строительство самых широких трудовых масс, к какой бы национальности и вероисповеданию они ни принадлежали. <...>.

Борьба за советскую власть в Белоруссии 1918–1920 гг.: сборник документов и материалов в 2 т. / сост.: Т. Ф. Каряева [и др.]. – Минск: Издательство «Беларусь», 1968. – Т. 2: Февраль 1919 г. – 1920 г. – С. 416–418.

ГАЛОЎНЫЯ ПАДЗЕІ

1917 г., 23 лютага – перамога Лютаўскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Расіі.

1917 г., 25 кастрычніка (7 лістапада) – перамога ўзброенага паўстання рабочых і сялян у Петраградзе.

1917 г., 25 кастрычніка (7 лістапада) – загад № 1 выканкама Мінскага Савета аб пераходзе ўлады ў Мінску і яго ваколіцах да Саветаў.

1917 г., 26 лістапада – стварэнне Аблвыкамзаха і Савета Народных Камісараў (СНК) Заходняй вобласці.

1917 г., 5–17 снежня – I Усебеларускі з’езд.

1917 г., 17 (30) снежня – роспуск I Усебеларускага з’езда па рашэнні СНК Заходняй вобласці і фронту.

1918 г., 21 лютага, 9 сакавіка, 25 сакавіка – прыняцце Устаўных граматаў – дакументаў, выдадзеных Выканкамам Рады Усебеларускага з’езда і Рады БНР, у якіх былі абвешчаны ідэі незалежнасці Беларусі, формы арганізацыі ўлады, правы і свабоды ўсіх народаў Беларусі.

1918 г., 21–23 снежня – канферэнцыя беларускіх секцый РКП(б) у Маскве. Прынята пастанова аб стварэнні Рабоча-сялянскага ўрада і абвешчэнні БССР.

1918 г., 30–31 снежня – VI Паўночна-заходняя абласная канферэнцыя РКП(б) у Смаленску. Прынята рэзалюцыя аб неабходнасці абвясчэння самастойнай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь.

1918 г., 3 сакавіка – заключэнне Брэст-Літоўскага мірнага дагавора паміж Савецкай Расіяй і дзяржавамі германскага блока.

1918 г., 31 снежня – стварэнне Часовага рэвалюцыйнага рабоча-сялянскага ўрада Беларусі на чале з З. Жылуновічам.

1919 г., 1 студзеня – апублікаванне «Маніфеста Часовага Рабоча-сялянскага Савецкага ўрада Беларусі» аб абвясчэнні БССР.

1919 г., 2–3 лютага – I Усебеларускі з’езд Саветаў Беларусі. Прыняцце першай Канстытуцыі БССР.

1919 г., 27 лютага – утварэнне ЛітБел ССР.

1919 г., люты – 1920 г., кастрычнік – польска-савецкая вайна.

1920 г., 31 ліпеня – прыняцце «Дэкларацыі аб абвясчэнні незалежнасці ССРБ».

1921 г., 18 сакавіка – падпісанне ў Рызе мірнага дагавора паміж РСФСР, УССР і Польшчай, згодна з якім Заходняя Беларусь адышла да Польшчы.

ГІСТАРЫЧНЫЯ АСОБЫ

Варонка Язэп (1891–1952) – беларускі палітычны дзеяч, журналіст, публіцыст. З 1917 г. – член ЦК Беларускай Сацыялістычнай Грамады. У лютым – ліпені 1918 г. – старшыня ўрада БНР – Народнага Сакратарыята, адзін з ініцыятараў абвясчэння Беларускай Народнай Рэспублікі. Лідар Беларускай партыі сацыялістаў-федэралістаў. Прытрымліваўся канцэпцыі «двух ворагаў» беларускага адраджэння – Расіі і Польшчы. З 1923 г. – у ЗША.

Езавітаў Канстанцін (1893–1946) – дзеяч беларускага нацыянальна-дзяржаўнага адраджэння, публіцыст, гісторык, старшыня Беларускай Вайсковай Рады. Вёў работу па арганізацыі беларускага войска, пошуку сродкаў на яго ўзбраенне і ўтрыманне. 25 сакавіка 1918 г. удзельнічаў у абвясчэнні незалежнасці БНР, уваходзіў у склад яе Рады. Адзін з заснавальнікаў Беларускай партыі сацыялістаў-федэралістаў. З 1921 г. – у Рызе, дзе прыняў латвійскае грамадзянства.

Жылуновіч Дзмітрый (псеўд. Цішка Гартны, 1887–1937) – прадстаўнік беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, дзяржаўны і грамадскі дзеяч БССР, гісторык, публіцыст, пісьменнік. З 1918 г. – сакратар Беларускага нацыянальнага камісарыята (Белнацкама), рэдактар «Дзянніцы» – першай савецкай газеты на беларускай мове. Адзін з галоўных ініцыятараў абвясчэння незалежнасці БССР, аўтар маніфеста аб яе абвясчэнні. У 1919 г. – старшыня Часовага ўрада Савецкай Беларусі. Акадэмік АН Беларусі. У 1931 г. абвінавачаны ў «нацыянал-дэмакратызме» і арыштаваны. Памёр у псіхіятрычнай бальніцы. Поўнаасцю рэабілітаваны ў 1987 г.

Кнорын (Кнорыныш) Вільгельм (1890–1938) – савецкі палітычны дзеяч. Выступаў супраць самавызначэння беларускага народа. Уваходзіў у склад Часовага ўрада БССР (студзень 1919 г.). Сакратар, першы сакратар ЦК КП(б)Б. Рэпрэсаваны. Рэабілітаваны ў 1955 г.

Ландар Карл (1883–1937) – савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч, удзельнік барацьбы за савецкую ўладу на Беларусі. З кастрычніка 1917 г. – старшыня ВРК Заходняга фронту, у лістападзе 1917 г. – СНК Заходняй вобласці і фронту. Адмоўна ставіўся да ідэі стварэння беларускай дзяржаўнасці. Рэпрэсаваны.

Лёсік Язэп (1883–1940) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, мовазнавец, пісьменнік. Акадэмік АН Беларусі (1928 г.). Дзядзька Якуба Коласа. Адзін з лідараў Беларускай Сацыялістычнай Грамады. Удзельнік I Усебеларускага з’езда 1917 г., адзін з ініцыятараў абвешчэння БНР, старшыня яе Найвышэйшай Рады з 1919 г. Пасля завяршэння грамадзянскай вайны прызнаў савецкую ўладу, займаўся навуковай, культурна-асветніцкай і літаратурнай дзейнасцю. Абвінавачаны ў «нацыянал-дэмакратызме». Памёр ў 1940 г. ад сухотаў у саратаўскай турме. Поўнасьцю рэабілітаваны ў 1988 г.

Мяснікоў (Мяснікян) Аляксандр (1886–1925) – рэвалюцыянер, савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч, адзін з кіраўнікоў савецкай улады на Беларусі. З верасня 1917 г. – старшыня Паўночна-Заходняга камітэта РСДРП(б), са студзеня 1918 г. – старшыня Аблвыкамзаха. Выступаў супраць самастойнасці Беларускай Рэспублікі. Загінуў у 1925 г. у авіяцыйнай катастрофе.

Серада Ян (1879–1943) – дзеяч беларускага нацыянальнага руху. Старшыня прэзідыума Усебеларускага з’езда (са снежня 1917 г.), адзін з лідараў БСГ, ініцыятараў абвешчэння БНР, першы старшыня Рады БНР. Арыштаваны АДПУ у 1930 г., сасланы на 5 гадоў у Яраслаўль. Паўторна асуджаны ў 1941 г. Далейшы лёс невядомы. Поўнасьцю рэабілітаваны ў 1989 г.

Скірмунт Раман (1868–1939) – буйны землеўладальнік Мінскай губерні, дэпутат I Дзяржаўнай думы, лідар Беларускага саюза зямельных уладальнікаў. У сакавіку 1917 г. быў абраны старшынёй Беларускага нацыянальнага камітэта, пазней уваходзіў у склад БНР.

Чарвякоў Аляксандр (1892–1937) – савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч, адзін з кіраўнікоў савецкай улады на Беларусі. У студзені – маі 1918 г. – камісар Белнацкама. У першым урадзе БССР – наркам асветы. Старшыня СНК БССР (1920–1924 гг.). Старшыня ЦВК БССР (1920–1937 гг.). Актыўны прыхільнік палітыкі беларусізацыі. У чэрвені 1937 г. у час XVI з’езда КП(б)Б, не вытрымаўшы абвінавачанняў, скончыў жыццё самагубствам. Поўнасьцю рэабілітаваны ў 1989 г.

АСНОЎНЫЯ ТЭРМІНЫ І ПАНЯЦЦІ

Абласны выканаўчы камітэт Заходняй вобласці і фронту (Аблвыкамзах) – першы вышэйшы заканадаўчы орган савецкай улады на тэрыторыі Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай, неакупаванай германскімі войскамі часткі Віленскай і Смаленскай губерняў, што ўтваралі Заходнюю вобласць, а таксама на Заходнім фронце. Дзейнічаў з 26 лістапада па 1 студзеня 1919 г. Ліквідаваны ў сувязі са стварэннем Часовага рэвалюцыйнага рабоча-сялянскага ўрада БССР.

Беларускі абласны камітэт – створаны з ліку дэлегатаў ад беларускіх губерняў на Усерасійскім з’ездзе сялянскіх дэпутатаў, членаў Устаноўчага сходу, а таксама прадстаўнікоў арміі і флоту. Дзейнічаў у лістападзе 1917 – пачатку 1918 гг. Выступаў за аўтаномію Беларусі ў складзе Расіі. Ініцыятар склікання Усебеларускага з’езда 1917 г.

Беларускі нацыянальны камісарыят (Белнацкам) – адзін з аддзелаў народнага камісарыята па справах нацыянальнасцей РСФСР. Створаны ў студзені 1918 г. Першы камісар – А. Чарвякоў. Друкаваны орган – газета «Дзянніца». Яго прадстаўнікі ўваходзілі ў склад Часовага ўрада БССР. Ліквідаваны ў сакавіку 1919 г. у сувязі з утварэннем БССР і ЛітБел.

Беларускі нацыянальны камітэт (БНК) – орган палітычнага прадстаўніцтва беларускага нацыянальнага руху ў г. Мінску з 27 сакавіка па 10 ліпеня 1917 г. Створаны на I з’ездзе беларускіх арганізацый. На чале камітэта быў Раман Скірмунт. Камітэт прэтэндаваў на ўладу на той тэрыторыі Беларусі, якая знаходзілася пад кантролем Часовага ўрада Расіі, а таксама імкнуўся дабіцца аўтаноміі Беларусі ў складзе Расійскай федэратыўнай рэспублікі; аб’яднаць на аснове салідарнасці усе беларускія партыі і арганізацыі дзеля агульнанацыянальных беларускіх інтарэсаў; арганізаваць у Беларусі развіццё беларускамоўнай культуры і асветы.

Беларускія секцыі РКП(б) – арганізацыі, якія існавалі ў 1918 г. як часткі мясцовых партыйных структур у розных гарадах РСФСР. Складаліся, пераважна, з бежанцаў-беларусаў – членаў РКП(б). Першая секцыя ўзнікла ў Петраградзе ў красавіку 1918. Распушчаны ў студзені 1919 г. Члены секцый прымалі ўдзел у стварэнні ССРБ.

Ваенна-рэвалюцыйныя камітэты (ВРК) – часовыя надзвычайныя органы ўлады пры вайсковых камітэтах у перыяд барацьбы за ўстанаўленне ўлады большавікоў. Дзейнічалі ў кастрычніку 1917 – сакавіку 1918 г. Галоўнымі задачамі ВРК былі захоп улады большавікамі, звяржэнне Часовага ўрада і яго органаў на месцах, падаўленне апазіцыйных сіл.

Віленская беларуская рада – каардынацыйны цэнтр беларускіх палітычных і грамадскіх арганізацый на акупаванай Германіяй тэрыторыі. Функцыянаваў у студзені 1918 – чэрвені 1919 гг. Старшыня – А. Луцкевіч. У сакавіку яе члены былі ўключаны ў Раду БНР.

Вялікая беларуская рада – каардынацыйны орган беларускіх нацыянальных партый і грамадскіх арганізацый. Створана ў ліпені 1917 г. на II з’ездзе беларускіх арганізацый. Спачатку, да кастрычніка 1917 г., мела назву «Цэнтральная Рада беларускіх арганізацый». Выступала за абвяшчэнне Беларусі дэмакратычнай рэспублікай і пераход ўсёй улады да мясцовай Краёвай Рады, за развіццё нацыянальнай культуры, бясплатную перадачу зямлі сялянам. Ініцыятар склікання Усебеларускага з’езда 1917 г.

Камітэт выратавання рэвалюцыі – арганізацыя, якая была створана адразу пасля кастрычніцкага ўзброенага паўстання ў Петраградзе з мэтай супрацьстаяць бальшавікам.

«Лінія Керзана» – умоўная назва лініі, якую прапанавала тэрытарыяльная камісія Парыжскай мірнай канферэнцыі 1919–1920 гг. як часовую ўсходнюю граніцу Польшчы. Праходзіла праз Гродна – Ялаўку – Няміраў – Брэст-Літоўск. Атрымала назву ад імя Дж. Керзана – міністра замежных спраў Вялікабрытаніі.

Народны сакратарыят Беларусі – орган выканаўчай улады, сфарміраваны 21 лютага 1918 г. выканаўчым камітэтам Рады Усебеларускага з’езда. У кастрычніку 1918 г. перайменаваны ў Раду (Савет) народных міністраў БНР.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі (Рада БНР) – створана ў сакавіку 1918 г. як «найвышэйшая ўстанова края», якой «даручана ўся паўната ўлады на Беларусі». Дзейнічала ва ўмовах нямецкай, потым польскай акупацыі. У 1919 г. адбыўся раскол Рады на Найвышэйшую Раду БНР і Народную Раду БНР. У кастрычніку 1925 г. прынята рашэнне аб самаліквідацыі органаў БНР, у тым ліку і Рады БНР. Працягвала сваё існаванне за мяжой.

ЛІТАРАТУРА ДА ТЭМЫ 3

1. *Брыгадзін, П. І.* Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі : вучэб. дапам. / П. І. Брыгадзін. – Мінск : ДІКСТ БДУ, 2015. – 288 с.
2. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: «Экаперспектыва». – Т. 5: Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]. – Мінск, 2007. – 615 с.
3. Гісторыя Беларусі: курс лекцый: у 2 ч. / П. І. Брыгадзін [і інш.]. – Мінск, 2002. – Ч. 2: XIX–XX стагоддзі. – 656 с.

4. Гісторыя Беларусі ў кантэксце сусветных цывілізацый : вучэб. дапам.: у 2 ч. / пад рэд. А. А. Кавалені, В. Ф. Касовіча. – Мінск : БДПУ, 2006. – Ч. 2. – 211 с.

5. *Казлякоў У. Р.* [і інш.]. Гісторыя Беларусі (у кантэксце еўрапейскай цывілізацыі): вучэб. дапам. / пад рэд. Л. В. Лойкі. – Мінск, 2003. – 348 с.

6. *Ковкель, И. И.* История Беларуси с древнейших времен до нашего времени / И. И. Ковкель, Э. С. Ярмусик. – Минск, 2006. – 622 с.

7. *Новик, Е. К.* История Беларуси. С древнейших времен до 2013 г.: учеб. пособие / Е. К. Новик, И. Л. Качалов, Н. Е. Новик; под ред. Е. К. Новика. – 4-е изд., испр. и доп. – Минск: Выш. шк., 2013. – 558 с.

8. Нарысы гісторыі Беларусі: у 2 ч. / М. П. Касцюк [і інш.] – Мінск, 1995. – Ч. 2. – 528 с.

9. *Трещенок, Я. И.* История Беларуси: учеб. пособие: в 2 ч. / Я. И. Трещенок [и др.]. – Могилев, 2005. – Ч. 2. – 310 с.

10. *Чигринов, П.* Очерки истории Беларуси: учеб. пособие / П. Г. Чигринов. – Минск, 2007. – 463 с.

11. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мінск, 1993–2003.

12. *Юхо, Я. А.* Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі / Я. А. Юхо. – Мінск, 1992. – 269 с.

Дадатковая літаратура

1. *Далідовіч, Г. В.* БНР і БССР: Роздум аб пакутным шляху беларускай дзяржаўнасці ў XX ст. / Г. В. Далідовіч. – Мінск: Пейто, 2002. – 63 с.

2. *Запруднік, Я.* Беларусь на гістарычных скрыжаваннях / Я. Запруднік. – Мінск: Бацькаўшчына, 1996. – 264 с.

3. *Игнатенко, И. М.* Октябрьская революция и самоопределение Белоруссии / И. М. Игнатенко. – Минск: Наука і тэхніка, 1992. – 254 с.

4. *Іванова, В.* Першая сусветная вайна ў дакументах беларускіх архіваў / В. Іванова // Беларус. гіст. часоп. – 2006. – № 1. – с. 77.

5. *Ігнаценка, І.* Кастрычніцкая рэвалюцыя на Беларусі: Асаблівасці і вынікі / І. Ігнаценка. – Мінск: БелнДДАс, 1995. – 270 с.

6. *Касцюк, М.* Бальшавіцкая сістэма ўлады на Беларусі / М. Касцюк. – Мінск: ВП «Экаперспектыва», 2000. – 307 с.

7. *Коршук, В. К.* Государственность Беларуси: Проблемы формирования в программах политических партий / В. К. Коршук, Р. П. Платонов, И. Ф. Романовский, Е. Г. Богданович. – Минск: БГУ, 1999. – 188 с.

8. *Круталевиц, В. А.* История Беларуси: становление национальной державности (1917–1922) / В. А. Круталевиц. – 2-е изд., доп. – Минск: Право и экономика, 2003. – 585 с.
9. *Круталевиц, В. А.* На путях национального самоопределения: БНР – БССР – РБ / В. А. Круталевиц. – Академия наук Беларуси, Институт философии и права. – Минск: Право и экономика, 1995. – 138 с.
10. *Лазько, Р.* Белнацкам і Наркамнац: першы прыкры вопыт узаемаадносін (студзень – чэрвень 1918 г.) / Р. Лазько // Беларус. гіст. часоп. – 2012. – № 2. – С. 7.
11. *Лазько, Р.* Палітыка Савецкай Расіі ў дачыненні да Беларусі ў святле нацыянальнай праграмы партыі бальшавікоў (кастрычнік 1917 г. – пачатак 1919 г.) / Р. Лазько // Беларус. гіст. часоп. – 2012. – № 7. – С. 3–11.
12. *Луцкевіч, А. І.* За дваццаць пяць гадоў (1903–1928). Успаміны аб працы першых беларускіх палітычных арганізацый / А. І. Луцкевіч; паслясл. А. М. Сідаровіча. – Мінск: Белсэ, 1991. – 64 с.
13. *Ляхоўскі, У.* Адукацыйная палітыка германскіх улад на акупіраванай тэрыторыі Беларусі (1915–1918) / У. Ляхоўскі // Беларус. гіст. часоп. – 2006. – № 12. – С. 31.
14. *Мазец, В. Г.* Праблема БНР у гістарычнай навуцы: асноўныя канцэптэуальныя падыходы да вывучэння і вынікі даследаванняў / В. Г. Мазец // Проблемы методологии исследований истории Беларуси: материалы Междунар. науч. конф. (Минск, 26—27 октября 2006 года) / [редкол.: А. А. Коваленя (ответственный редактор) [и др.]. – Минск: Белорусская наука, 2008. – С. 189–192.
15. *Марцуль, Г. С.* Кастрычніцкая рэвалюцыя на Беларусі. Нацыянальна-дзяржаўнае будаўніцтва. Іншаземная інтэрвенцыя (1917–1920) / Г. С. Марцуль, Ж. А. Канцавая. – Мінск, 1995. – Ч. 1–2.
16. *Міхалюк, Д.* Беларуская Народная Рэспубліка 1918-1920 гг.: ля вытокаў беларускай дзяржаўнасці / Д. Міхалюк; навук. рэд. С. Рудовіч; пер. А. Пілецкі. – Смаленск: Інбелкульт, 2015. – 496 с.
17. *Протыко, Т. С.* Становление советской тоталитарной системы в Беларуси (1917–1941) / Т. С. Протыко. – Минск: Тесей, 2002. – 687 с.
18. *Рудовіч, С.* Час выбару: праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе / С. Рудовіч. – Мінск: Тэхналогія, 2001. – 200 с.
19. Усебеларускі з’езд 1917 года: сведчанне сучасніка / праadm. і публ. В. Скалабана // Беларус. гіст. часоп. – 1993. – № 1. – С. 62–69.
20. *Юхо, Я.* Беларускія ўрады 1918–1921 гг. і іх паўнамоцтвы / Я. Юхо // Беларус. гіст. часоп. – 1993. – № 4. – С. 63–68.

ЗАДАННІ ДЛЯ ПАЎТАРЭННЯ

1. Вызначце пазіцыю беларускіх нацыянальных партый вясной 1917 г. адносна самавызначэння Беларусі:

- а) патрабавалі поўнай дзяржаўнай незалежнасці;
- б) патрабавалі шырокай аўтаноміі для Беларусі ў складзе дэмакратычнай Расіі;
- в) патрабавалі культурнай аўтаноміі для Беларусі ў складзе манархічнай Расіі;
- г) патрабавалі аднаўлення Рэчы Паспалітай у межах 1772 г.;
- д) патрабавалі аднаўлення ВКЛ.

2. Суаднясіце элементы трох мностваў:

а) Цэнтральная ваенная беларуская рада;	1) Б. Позен;	I) падтрымка дзеянняў
б) Мінскі савет;	2) І. Мамонька;	Петраградскага Савета,
в) Часовы грамадскі камітэт парадку;	3) Р. Скірмунт;	кантроль дзейнасці мясцовых органаў Часовага ўрада;
г) Беларускі нацыянальны камітэт;	4) Б. Самойленка;	II) стварэнне беларускага войска;
д) Вялікая беларуская рада;	5) Я. Лёсік.	III) спроба дасягнуць аўтаноміі Беларусі ў складзе дэмакратычнай Расіі;
		IV) стварэнне вертыкалі ўлады, падпарадкаванай Часоваму ўраду;
		V) стварэнне беларускай дзяржавы.

3. Вызначце правільную паслядоўнасць:

- а) II з'езд беларускіх нацыянальных арганізацый;
- б) стварэнне Беларускага нацыянальнага камітэта ў Мінску;
- в) Карнілаўскі мяцеж;
- г) канец двоеўладдзя.

4. Вызначце пазіцыю Аблвыкамзаха адносна стварэння беларускай дзяржавы:

- а) займаў адмоўную пазіцыю, падвяргаў праследаванням нацыянальных беларускіх дзеячаў;
- б) падтрымліваў прапановы беларусаў аб стварэнні незалежнай савецкай Беларусі і ажыццяўляў практычныя дзеянні ў гэтым накірунку;
- в) з цікавасцю ставіўся да нацыянальных праблем беларусаў, але практычных крокаў для вырашэння «беларускага пытання» не прымаў;
- г) лічыў беларусаў палякамі і вырашэнне «беларускага пытання» звязваў са стварэннем сацыялістычнай польскай дзяржавы.

5. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- а) Народны сакратарыят Беларусі;
- б) Выканаўчы камітэт Рады Усебеларускага з'езда;
- в) Віленская беларуская рада;
- г) Беларускі нацыянальны камісарыят;
- д) беларускія секцыі РКП(б).

- 1) падпольны орган, створаны пасля разгону Усебеларускага кангрэса;
- 2) першы ўрад БНР;
- 3) арганізацыя, створаная пры Народным камісарыяце па справах нацыянальнай РСФСР для дзейнасці сярод беларусаў-бежанцаў;
- 4) аб'яднанне беларускіх нацыянальных дзеячаў, якія знаходзіліся на акупаванай немцамі тэрыторыі Беларусі, выступалі за стварэнне незалежнай беларускай дзяржавы;
- 5) партыйная арганізацыя бальшавікоў-беларусаў на тэрыторыі Савецкай Расіі.

6. Вызначце правільную паслядоўнасць:

- а) першы Усебеларускі з'езд;
- б) першы з'езд Саветаў Беларусі;
- в) першы з'езд Камуністычнай партыі Беларусі;
- г) стварэнне Народнага сакратарыята.

7. Вызначце правільную паслядоўнасць:

- а) Брэсцкі мір;
- б) мяцеж польскага корпуса Ю. Доўбар-Мусніцкага;
- в) выданне Другой устаўной граматы БНР;
- г) Рыжскі мір.

8. Укажыце арганізацыі, якія заахвочвалі савецкія ўлады да вырашэння пытання аб беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове:

- а) Аблвыкамзах;
- б) Белнацкам;
- в) ВРК Паўночна-Заходняга фронту;
- г) беларускія секцыі РКП(б);
- д) Віленская беларуская рада;
- е) БСГ;
- ж) Вялікая беларуская рада.

9. Укажыце рашэнні, прынятыя на I Усебеларускім з'ездзе Саветаў Беларусі:

- а) Аблвыкамзах абвешчаны органам часовай улады;
- б) прынята першая Канстытуцыя БССР;
- в) выдадзена III устаўная грамата;
- г) аб'яўлена аб стварэнні ЛітБелССР.

10. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- а) Найвышэйшая Рада БНР;
- б) Беларуская камуністычная арганізацыя;
- в) Беларускі рэвалюцыйны камітэт;
- г) Рада БНР;
- д) Часовы рэвалюцыйны рабоча-сялянскі ўрад Беларусі.

1) У. Ігнатоўскі;

2) В. Ластоўскі, І. Мамонька;

3) А. Чарвякоў;

4) Дз. Жылуновіч;

5) С. Рак-Міхайлоўскі, І. Серада, Я. Лёсік.

ЗМЕСТ

Уводзіны.....	3
Метадычныя рэкамендацыі для самастойнай работы	
Тэма 1. БЕЛАРУСЬ У ЧАСЫ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ (1569–1795 гг.).....	6
1.1. Люблінская ўнія 1569 г. і ўтварэнне Рэчы Паспалітай	6
Дакументы і матэрыялы да раздзела 1.1.....	6
1.2. Грамадска-палітычны лад Рэчы Паспалітай. Дзяржаўна-прававое становішча ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай.....	8
Дакументы і матэрыялы да раздзела 1.2.....	9
1.3. Рэфармацыя і Контррэфармацыя ў Вялікім Княстве Літоўскім. Брэсцкая царкоўная ўнія.....	11
Дакументы і матэрыялы да раздзела 1.3.....	12
1.4. Сацыяльна-эканамічнае развіццё беларускіх зямель у XVII–XVIII ст.	13
Дакументы і матэрыялы да раздзела 1.4.....	14
1.5. Знешняя палітыка Рэчы Паспалітай. Войны другой паловы XVI–XVIII ст.	15
Дакументы і матэрыялы да раздзела 1.5.....	16
1.6. Паглыбленне палітычнага крызісу і падзелы Рэчы Паспалітай.....	19
Дакументы і матэрыялы да раздзела 1.6.....	19
1.7. Культура Беларусі ў XVII–XVIII ст.	27
Дакументы і матэрыялы да раздзела 1.7.....	28
Галоўныя падзеі.....	31
Гістарычныя асобы.....	32
Асноўныя тэрміны і паняцці	33
Літаратура да тэмы 1	34
Заданні для паўтарэння.....	37
Метадычныя рэкамендацыі для самастойнай работы	
Тэма 2. БЕЛАРУСЬ У СКЛАДЗЕ РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫИ (КАНЕЦ XVIII–ПАЧАТАК XX ст.)	40
2.1. Сацыяльна-эканамічнае развіццё і палітычнае становішча беларускіх губерняў у канцы XVIII – першай палове XIX стст.	40
Дакументы і матэрыялы да раздзела 2.1.....	41
2.2. Беларусь у вайне 1812 г. Рэвалюцыйны і нацыянальна-вызваленчы рухі ў першай палове XIX ст. Змены ў палітыцы расійскіх улад на беларускіх землях.....	42
Дакументы і матэрыялы да раздзела 2.2.....	43

2.3. Адмена прыгоннага права. Буржуазныя рэформы 60-70-х гг. XIX ст. і асаблівасці іх правядзення ў Беларусі.....	48
Дакументы і матэрыялы да раздзела 2.3.....	49
2.4. Развіццё сельскай гаспадаркі і прамысловасці ў другой палове XIX–пачатку XX стст.....	52
Дакументы і матэрыялы да раздзела 2.4.....	53
2.5. Нацыянальна-вызваленчы і грамадска-палітычны рух у другой палове XIX–пачатку XX стст.....	56
Дакументы і матэрыялы да раздзела 2.5.....	57
2.6. Беларусь у гады Першай сусветнай вайны.....	63
Дакументы і матэрыялы да раздзела 2.6.....	63
2.7. Фарміраванне беларускай нацыі. Культура Беларусі XIX–пачатку XX ст.	65
Дакументы і матэрыялы да раздзела 2.7.....	66
Галоўныя падзеі.....	70
Гістарычныя асобы.....	71
Асноўныя тэрміны і паняцці	73
Літаратура да тэмы 2.....	74
Заданні для паўтарэння.....	78
Метадычныя рэкамендацыі для самастойнай работы	
Тэма 3. БЕЛАРУСЬ ВА ЎМОВАХ РЭВАЛЮЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ 1917 г. І ЗАМЕЖНАЙ ІНТЭРВЕНЦЫІ (ЛЮТЫ 1917–1920 ГГ.).....	
3.1. Беларусь у час Лютаўскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі	82
Дакументы і матэрыялы да раздзела 3.1.....	83
3.2. Кастрычніцкая рэвалюцыя: розныя падыходы і канцэпцыі. Устанаўленне савецкай улады ў Беларусі	87
Дакументы і матэрыялы да раздзела 3.2.....	89
3.3. Беларусь у час германскай акупацыі 1918 г. Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР)	96
Дакументы і матэрыялы да раздзела 3.3.....	97
3.4. Утварэнне БССР. ЛітБелССР. Беларусь у час савецка-польскай вайны 1919–1920 гг.....	100
Дакументы і матэрыялы да раздзела 3.4.....	101
Галоўныя падзеі.....	104
Гістарычныя асобы.....	105
Асноўныя тэрміны і паняцці	107
Літаратура да тэмы 3.....	108
Заданні для паўтарэння.....	111

Вучэбнае выданне

Цымбал Аляксандр Георгіевіч

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

Вучэбна-метадычны комплекс

У 3 частках

Частка 2

Ад Рэчы Паспалітай да стварэння БССР

Рэдактар *К. І. Кавалёва*

Камп'ютарная вёрстка *К. А. Запека*

Падпісана да друку 15.09.2016. Фармат 60x84 ¹/₁₆. Папера афсетная. Гарнітура Таймс. Рызаграфія. Ум. друк. арк. 6,74. Ул.-выд. арк. 6,25. Тыраж 200 экз. Заказ 47.

Выдавец і паліграфічнае выкананне: установа адукацыі «Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт». Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў ад 02.06.2014 г. № 1/337. ЛП № 02330/458 ад 23.01.2014 г. Адрас: вул. Захарава, 21, 220034, г. Мінск.